

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANA BİLİM DALI
KÜRESEL ŞEHİRLER VE İSTANBUL ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

**İKTİDARIN MEKÂNDA GÜCÜ SOMUTLAŞTIRMASI
VE
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

CEVAHİR EFE AKÇELİK

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANA BİLİM DALI
KÜRESEL ŞEHİRLER VE İSTANBUL ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

**İKTİDARIN MEKÂNDAN GÜCÜ SOMUTLAŞTIRMASI
VE
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

CEVAHİR EFE AKÇELİK

Danışman: PROF. DR. NİHAL EKİN ERKAN

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Cevahir Efe AKÇELİK
Anabilim Dalı	: Yerel Yönetimler
Programı	: Küresel Şehirler ve İstanbul Araştırmaları
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Nihal EKİN ERKAN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Ağustos 2020
Anahtar Kelimeler	: İstanbul, Taksim, Mekân, Henri Lefebvre, Lefebvre'nin Mekân Kuramı

ÖZET

İKTİDARIN MEKÂNDA GÜCÜ SOMUTLAŞTIRMASI VE İSTANBUL ÖRNEĞİ

Lider, ilke veya hâkim ideoloji; yani iktidar, tarih boyunca mekânın üretimine müdahil olarak toplumun biçimlendirilmesinde etkin olmuş, kentlerin ortaya çıkışından itibaren mekânı iktidar gücünün somutlaştığı bir yer haline dönüştürmüştür. Bu tez çalışması; Henri Lefebvre'nin mekân kuramı ve dönemselleştirmeleri üzerinden İstanbul'un farklı yıllarını inceleyerek, iktidarların kent planlaması aracılığıyla mekânda gücünü somutlaştırma hallerini açıklamaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Lefebvre'nin mekân kuramı, mekân üçlemesi ve dönemselleştirmesi ile planlama kuramları açıklanmıştır. İkinci bölümde, İstanbul'da mekân üretimi; 1838-1923, 1923-1950, 1950-1980 ve 1980 sonrası dönemlerine ayrılarak açıklanmış, aynı zamanda ekonomi-politik bağlam ve kent planları da irdelenerek Lefebvre'nin tarihsel mekân, soyut mekân ile çelişkili mekân kavramları üzerinden bu dönemler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Taksim Meydanı'nın tarihsel gelişimine bakılarak, 2002 yılı sonrası ve Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi üzerinden, Lefebvre tarafından geliştirilen çelişkili mekân kavramının okuması yapılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Cevahir Efe AKÇELİK
Field : Local Governments
Programme : Global Cities and İstanbul Studies
Supervisor : Professor Nihal EKİN ERKAN
Degree Awarded and Date : Master - August 2020
Keywords : İstanbul, Taksim, Space, Henri Lefebvre, Lefebvre's
theory of space

ABSTRACT

FORCE EMBODIMENT OF POWER IN SPACE AND THE CASE OF İSTANBUL

Leader, principle or dominant ideology; in other words, the power, has been active in shaping society by being involved in the production of space throughout history, and since the emergence of cities, they have transformed space into a place where the power of power is embodied. This thesis work explains the embodiments of the rulers' power in space through urban planning by examining the different years of İstanbul through Henri Lefebvre's spatial theory and periodizations.

The study consists of three parts. In the first part, Lefebvre's spatial theory, spatial trilogy and periodization and planning theories are explained. In the second part, space production in İstanbul has been explained by seperating the 1838-1923, 1923-1950, 1950-1980, and post-1980 periods, also by examining the economic-political context and city plans, Lefebvre's concepts of historical space, abstract space and contradictory space have been examined through these periods. In the third part, by looking at the historcial development of Taksim Square, the contradictory space concept devoleped by Lefebvre has been read through post 2002 period and Taksim Square Pedestrianization Project.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının tüm aşamalarında büyük bir ilgi, sabır ve emekle bana yol gösteren ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Nihal EKİN ERKAN başta olmak üzere, tez jüri üyeliğini kabul ederek önerileriyle çalışmaya katkılarını sunan, Prof. Dr. Erbay ARIKBOĞA ile Doç. Dr. Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca ellerinden geldiğinin fazlasını sağlayan anne ve babama, hep yanımda olan ve bana inanarak motive olmamı sağlayan eşim Kübra AYÇİÇEK'e ayrıca teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2020

Cevahir Efe AKÇELİK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ŞEKİL LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1. HENRİ LEFEBVRE’NİN MEKÂN KURAMI.....	4
1.1. Mekân ve Mekânın Üretimi	4
1.2. Mekânsal Üçlü	7
1.3. Mekânın Tarihsel Gelişimi	11
1.3.1. Mutlak Mekân	12
1.3.2. Tarihsel Mekân	14
1.3.3. Soyut Mekân	16
1.3.4. Çelişkili Mekân	20
1.4. Mekânın Üretim Aracı Olarak Planlama	22
2. İSTANBUL’DA MEKÂN ÜRETİMİ.....	27
2.1. 1838-1923 Arası Mekânın Üretimi	27
2.2. 1923-1950 Arası Mekânın Üretimi	34
2.3. 1950-1980 Arası Mekânın Üretimi	46
2.4. 1980 Sonrası Mekânın Üretimi	58
3. TAKSİM MEYDANI ÜZERİNDEN İKTİDAR & MEKÂN İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	69
3.1. Taksim’in Mekânsal Gelişim Süreci	69
3.2. Planlama Süreci ve Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi	83
3.3. Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi Üzerinden İktidar ve Mekân İlişkisi Üzerine Bir Okuma	85
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	95

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Sümer Kenti Ur'daki Ziggurat	13
Şekil 2: Orta Çağ Kent Planı, Deflt-Hollanda	16
Şekil 3: Berlin Unter Den Linden Bulvarı, 1939	20
Şekil 4: J.A. Bouvard'ın Beyazıt Meydanı için tasarımı (1902)	32
Şekil 5: Sarayburnu'nda Yer Alan Atatürk Heykeli	35
Şekil 6: Sultanahmet'te Cumhuriyet Meydanı Düzenlemesi Önerisi	39
Şekil 7: Taksim Meydanı'nda Geçit Töreni	41
Şekil 8: Fatih Meydanı Düzenlemesi	41
Şekil 9: İnönü Gezisi	42
Şekil 10: 2 No.lu Park 1/2000 Ölçekli Plan	43
Şekil 11: Başvekil Beklenen Basın Toplantısını Dün Yaptı	50
Şekil 12: Hürriyet Meydanı'ndaki Törenlerin Basına Yansıması	54
Şekil 13: Taksim Süngü Anıtı	55
Şekil 14: Henri Prost'un Taksim Meydanı Düzenlemesi	71
Şekil 15: Kültür Sarayı Dün Törenle Hizmete Açıldı	72
Şekil 16: Kültür Sarayı Gece Yandı	73
Şekil 17: Taksim Savaş Alanına Döndü	76
Şekil 18: 1 Mayıs Kanlı Bitti: 33 Ölü	77
Şekil 19: CHP'nin Taksim Mitingi Çok Görkemli Oldu	78
Şekil 20: Kenan Evren'in Taksim'deki Anayasayı Tanıtma Konuşması	79
Şekil 21: Fetih Şöleni RP'nin Gövde Gösterisine Döndü	80
Şekil 22: Halk Başkaldırdı	82
Şekil 23: Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi Meydan Görünümü	85
Şekil 24: Topçu Kışlası	88
Şekil 25: Taksim Meydanı Mevcut Görünümü	91
Şekil 26: Taksim Camii İnşaatı	91

KISALTMALAR

<i>ABD</i>	Amerika Birleşik Devletleri
<i>AK PARTİ</i>	Adalet ve Kalkınma Partisi
<i>AKM</i>	Atatürk Kültür Merkezi
<i>ANAP</i>	Anavatan Partisi
<i>AVM</i>	Alışveriş Merkezi
<i>CHP</i>	Cumhuriyet Halk Partisi
<i>DP</i>	Demokrat Parti
<i>DİSK</i>	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
<i>RP</i>	Refah Partisi
<i>SHP</i>	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
<i>İBB</i>	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
<i>İMP</i>	İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi
<i>K. ve T.V.K.B</i>	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
<i>TBMM</i>	Türkiye Büyük Millet Meclisi
<i>TOKİ</i>	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı,
<i>ŞPO</i>	Şehir Plancıları Odası
<i>No.</i>	Numara
<i>s.</i>	Sayfa
<i>yy.</i>	Yüzyıl

GİRİŞ

Henri Lefebvre'nin 1960'lar Fransa'sındaki kentleşme üzerine yaptığı incelemelere dayanan kent hakkı kavramı, yıllar boyunca farklı yer ve biçimlerde dile getirilen, yeni ve başka bir kent hayatı talebinin kuramsal dayanağını oluşturduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Aynı doğrultuda, toplumun bir bütün halinde kentleşmesi kuramı da geleneksel kent kavramından radikal kopuşu mümkün kılarak günümüzde kente dair gelişen yeni anlayışın hareket noktasını oluşturmuştur. Lefebvre'nin Kentsel Devrim'de kent toplumu kavramını önerirken ifade ettiği üzere:

Yolumuzda ilerlerken, kent toplumu kavramı onu zircirleyen mitlerden ve ideolojilerden kurtulmaktadır. Mitler edebiyatta yerini almıştır; şiirsel ve ütopyik karakterleri elbette sundukları faydayı azaltmamıştır. İdeolojilere gelince, onların beyhude bir şekilde doktriner birer gövde olarak şehirciliği inşa etmeye çalıştığını bilmekteyiz. Kör alanın, yani bütünlüğü içinde kent fenomeninin incelenmesine devam edebilmek için, bu ışık geçirmez ve ağır gövdeyi bir tarafa bırakmak gerekmiştir (Lefebvre, 2016, s. 155).

Kentsel Devrim'de, analitik bir bakış açısıyla radikal değişim için araladığı bu kapıdan Lefebvre, 1974 yılında yayınladığı Mekânın Üretimi adlı çalışmasıyla geçmiştir. Mekân üretiminin diyalektik olarak birbirine bağlı üç tane boyut ve sürece analitik olarak ayrılabilceği varsayımı üzerine kurulu mekân üretimi kuramı, genel ve kapsayıcı olan mekân kavramına ve mekân üretim kuramına odaklanmıştır. Kent çalışmaları alanında önerdiği kavramlar ve getirdiği kuramsal yeniliklerle Lefebvre'nin hem pratikte hem kuramda yeni kavrayışlar üreten niteliği; kent çalışmaları için yeni bir yol açmıştır. Bu yol birçok bilim insanı tarafından anlamlı, zorlu ve mümkün görülerek takip edilmektedir. Bu tez çalışması da Lefebvre'nin mekân üretimi kuramına dayanarak, İstanbul mekân üretiminde iktidarın mekânda cisimleşmesini Taksim Meydanı örneğinde analiz etmektedir.

Sosyal bilimlerdeki birçok kavram gibi, tartışmaları süregiden “mekân” Türk Dil Kurumu’nca (1998, s. 1526); *yer, bulunan yer, ev, yurt ve uzay* olarak tanımlanmıştır. Karmaşık yapısıyla tarih boyunca ilgi çeken bu kavram, felsefe alanındaki farklı yaklaşımlar doğrultusunda Aristoteles, Descartes, Spinoza, Newton, Kant gibi pek çok düşünür tarafından kavramsallaştırılmıştır. Kendisinden önceki çalışmalardan farklı olarak Lefebvre ise, Marksist bir perspektifte mekânı ele alarak, toplumsal bir ürün olarak incelemiştir. Kapitalizm içinde mekânın rolünü sorgulamış, sosyoloji ve iktisat gibi birçok alanla ilişkilendirmiştir. Lefebvre, mekân ve mekân üretimine üç parçalı bir diyalektikle bakmış, sadece yapısal bir çevre veya boşluk olarak değil, ürün ve tüketim nesnesi olarak değerlendirmiştir.

Bu çalışmada, Lefebvre’nin mekân dönemselleştirmesi çerçevesinde, İstanbul’un 19.yüzyılın başından günümüze kadar geçirdiği süreçler irdelenerek mekânın kontrolünde planlamanın araçsallaştırılması da incelenmiştir. Tez çalışması, mekânın hegemonya mücadelesinin bir aracı haline geldiği, iktidarların mekânın üretim sürecine çeşitli araçlarla müdahale ederek en başından kontrolü altına aldığı varsayımı ile önce mekân kavramını irdelemeyi daha sonra İstanbul’da hazırlanan plan ve uygulamalar üzerinden Lefebvre’nin mekânın üretimi kuramı çerçevesinde yorum sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada literatür, gazete ve dergi arşivi taramasıyla kaynaklara ulaşılmış, elde edilen bilgiler derlenmiştir. Ulaşılan bilgiler kapsamında, İstanbul’da mekân üretimi ve Taksim özelinde çelişkili mekân okuması Henri Lefebvre’nin mekân kuramı çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca II.Mahmud döneminde, Helmuth Von Moltke tarafından hazırlanan İstanbul ıslah planlarından başlanarak, 2009 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 1/100.000’lik İstanbul Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı’na kadar, İstanbul için hazırlanan tüm plan çalışmaları, hazırlık süreçleri ve kurumlar ile çıkartılan çeşitli nizamname, yasa ve imar faaliyetleri analiz edilmiştir.

“İktidarın Mekânda Gücü Somutlaştırması ve İstanbul Örneği” adlı tez çalışması yöntem, konu ve amacın anlatıldığı giriş bölümü ve sonuç bölümü dışında üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Lefebvre'nin mekân kuramı, mekânsal üçlü, mekânın üretim ilişkileri doğrultusunda tarihsel gelişimi ve mekân dönemselleştirmesi, ayrı başlıklar altında incelenmiş aynı zamanda 19.yüzyılın sonlarından itibaren gelişen, mekânın üretim aracı olarak kullanılan planlama kavramları irdelenmiştir.

İstanbul'da mekân üretiminin irdelendiği ikinci bölümde kent, *1838-1923*, *1923-1950*, *1950-1980*, *1980 ve sonrası* dönemlere ayrılmış, bu dönemlerde hazırlanan plan, plan hazırlık kurumları, politik atmosfer ile imar uygulamaları üzerinden İstanbul'da kurulmaya çalışılan hegemonya; tarihsel, soyut ve çelişkili mekân tanımlamaları üzerinden incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, Taksim'in mekânsal gelişim süreci ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2011 yılında hazırlanan Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi ile plan tadilatları incelenerek, kapitalizmin gelişmesiyle beraber çelişkili mekânda ortaya çıkan *nitelik-nicelik*, *bütün-parça* çelişkileri ile mekânın yeniden üretimi, boş vakit mekânı gibi kavramlar üzerinden iktidar – mekân ilişkisi okuması yapılmaya çalışılmıştır.

1. HENRİ LEFEBVRE’NİN MEKÂN KURAMI

1.1. Mekân ve Mekânın Üretimi

Mekân uzun bir süre, Öklid geometrisindeki çizgi, koordinat ve düzlemlerle tanımlanan boş bir alan olarak ifade edilmiş (Avar, 2009), homojen, sonsuz ve Öklidçi tanımlamalarla genel kanı olarak matematiksel-geometrik bir kavram olarak görülmüştür. Felsefe alanında ise ilk olarak Aristotelesçi bir mekân anlayışı batı dünyasına hâkim olmuştur. Aristoteles mekânı, nesneyi çevreleyen bir şey olarak ifade etmiş ancak mekânın çevrelenen nesnenin bir parçası olmadığını, ondan ayrılabilceğini de belirtmiştir (Kaygın, 2019). Lefebvre (2014, s. 33), Aristotelesçi mekân yaklaşımı şu şekilde özetlemiştir:

Aristotelesçi geleneğe göre, hissedilebilir olguları adlandırmayı ve sınıflandırmayı zaman ve mekân sağlıyordu, fakat statüleri belirsiz kalıyordu. Bu anlamda, bunlar, ya hissedilebilir olguları sınıflandırmanın ampirik tarzları olarak ya da bedendeki organların verilerinden üstün, yüksek genellemeler olarak kabul ediliyordu.

Descartes ise kategorilerin parçası olan Aristotelesçi mekân geleneğine son vererek yeni bir anlayış geliştirir. Kartezyen felsefeyle mekânı, mutlak olanın alanına sokar. Descartes’ın mekân anlayışında, özne (res cogitans) karşısında, nesne - uzamlı şey (res extensa) konumlandırılır (Lefebvre, 2014, s. 33). Bu konumlandırmayla beraber Kartezyen felsefe mekânı, res extensa’ya (uzamlı şey) indirger ve nesneleştirilerek, tasarlanan bir şeye dönüştürür. Böylece mekân, uzamsal olarak tasarlanan çizgi, koordinat ve düzlemler bütünlüğü haline gelir (Kurtar, 2012).

Kant ise kategoriler kavramını yeniden ele alır. Kant’a göre insanın bilgisi, duyarlık ve anlık adı verilen iki yetisi ile oluşur. Birincisi duyuların, var olan sezginin (a priori) formu olan zaman ve mekânla biçimlenerek izlenime dönüşmesidir. Bu izlenimlerin bilgiye dönüşmesi ise ikinci yeti olan anlıkla gerçekleşir. Yani kavramla bilme becerisidir ve ilkelere (kategori) dayanır. Kavramlar arasında bağlantı kurularak 12 ilke (kategori) aracılığıyla bütünsellik oluşturulur (Tekeli, 2010, s. 54). Kant burada, mekânı bir kategori veya ilke olarak ele almamıştır. Mekân, sadece izlenimleri sınıflandırarak, biçimlendiren sezgisel bir “a priori” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu uzun tartışmaların ardından mekânı felsefeden arındırılmış olarak ele almak isteyen mekân bilimine geçiş gerçekleşir. Mekânı salt matematiksel bir alan olarak değerlendiren bu yaklaşım sonucu, matematik ile gerçek arasında bir uçurum meydana gelir. Felsefenin konuya yeniden dahil olmasıyla birlikte mekân “zihinsel bir şey” olarak ele alınmaya başlanır (Lefebvre, 2014, s. 34). Ancak Lefebvre’ye göre bu problemli bir yaklaşımdır.

Lefebvre, epistemolojik/matematiksel üretimin, mekân bilimine katkı sağlamadığını ve mekânı ayrıştırarak, kopmasına yol açtığını belirtir. Yapılan çalışmaların, mekânın içerisinde olana ilişkin, mekân üzerine bir söylem oluşturduğunu ve mekân bilgisini asla ortaya çıkarmadığını ifade eder. Bu kopmalar sonucu resim mekânı, mimari mekân, plastik mekân, edebi mekân gibi iç içe geçmiş, sonsuz sayıda mekân meydana getirilmiştir. Lefebvre bu ayrışma ve kullanımların hâkim ideolojiye hizmet ettiklerini söyler. Çünkü bu mekânsal pratikler, toplumsal pratikten ayrılarak mekâna yansır. Bu da toplum üzerindeki hakimiyeti, politik pratiğe yani iktidara bırakmak anlamına gelir (Lefebvre, 2014, s. 38-40).

Görüldüğü gibi Lefebvre, mekânı ayrıştıran yaklaşımların iktidarın egemenliğini pekiştirdiğini belirtir. İktidarın egemenliğini pekiştiren ve mekânı bölerek parçalayan bu anlayışın tersine çevrilmesi gerektiğini savunur (Lefebvre, 2014, s. 40). Bu işleyişi tersine çevirebilmek adına Lefebvre, mekân üretimi üzerinden bir okuma olan mekânsal üçlü diyalektik kavramını geliştirir (Avar, 2009, s. 8).

Bu noktada Lefebvre, zihinsel ve fiziksel olan ile toplumsal olanın nasıl ilişkilendirileceği sorusunu sorar. Böylece birlikçi bir mekân teorisi altında, fiziksel (doğa, kozmoz) mekân, zihinsel (mantıksal ve biçimsel soyutlamalarla oluşturulan) mekân ve toplumsal (üretim ilişkileriyle şekillenen) mekânı ilişkilendirir (Lefebvre, 2014, s. 42). Lefebvre burada, mekâna çok yönlü bir bakış açısı getirerek, bu üç mekân ayrımı arasında bir diyalektik kurmayı amaçlar. Ayrımın temelini, ideal mekân ile toplumsal pratiğe ilişkin olan gerçek mekân arasındaki mesafe oluşturur. Özellikle kartezyen felsefenin mekânı sonsuz ve mutlak olarak nitelendirmesi ve sadece sezgisel olarak tanrısal bir töze indirgemesi bu mesafeyi derinleşmiştir (Lefebvre, 2014, s. 45). Burada Lefebvre, gerçek mekânın oluşumunu bu diyalektik üzerinden, *ürün ve üretim*

kavramları çerçevesinde, mekânın üretimi olarak tanımlamaya başlar. Lefebvre, mekân üzerinden genel bir söylem oluşturmayı değil, mekânın doğuşunu Marx'ın toplumsal ilişkilerin belirleyicisi olarak kabul ettiği, üretim ilişkileri üzerinden değerlendirerek, mekânın üretimini göstermeyi amaçlar.

Mekân; bütün toplumsal ilişkileri içerir, tüm boyut ve biçimleriyle toplumsaldır. Durağan olmayan, canlı ve değişken bir yapısı vardır. Aynı zamanda akışkan olup, başka mekânlarla birleşir veya çatışır. Bu birleşmeler veya çatışmalar sonucu önceki mekân ile etkileşime geçerek mevcut mekânı oluşturur. Yani toplumsal mekân, kendisiyle etkileşime geçen pratik ve teorik akışlarla birlikte üretilir (Avar, 2009, s. 9).

Lefebvre “(toplumsal) mekân (toplumsal) bir üründür” önermesi üzerinden bu teorisini geliştirir. Önermeyle birlikte mekân; üretim ilişkileri içerisinde, para veya meta gibi değerlendirilir. Bu şekilde üretilen mekân, üretim aracı olmanın yanı sıra toplum üzerinden bir tahakküm aygıtı olarak da kullanılır (Lefebvre, 2014, s. 56). Burada Lefebvre, kapitalizmin üçüncü vehçesi olarak nitelendirdiği hegemonya ile mekân üretimini de ilişkilendirir.

Lefebvre yaptığı önermenin bazı içerim ve sonuçlarını da aktarır. Bunların ilki, üretici güçlerin mekânı üretmek adına hammaddeye dönüştürdüğü (fiziksel) doğa-mekânın yavaş yavaş kaybolmasıdır. Doğa-mekân, Lefebvre'ye göre başlangıçtaki ortak alandır. Mekân, hakim kapitalist üretim ilişkileri içerisinde, bir meta olarak görüldüğü için doğa mekânın işlevi değişir. Çünkü Marx'ın da vurguladığı gibi kapitalizmde üretilen değerler emek ve doğa sömürüsü üzerine temellenmiştir. Doğa-mekân artık “*tablonun fonu olarak, dekor ve dekordan daha fazlası olarak varlığını sürdürür ve her ayrıntı, doğanın her nesnesi (en küçük hayvan, ağaç, ot, vb.) sembol halini alarak değer kazanır*” (Lefebvre, 2014, s. 60-61).

İkinci içerim ise Lefebvre'nin mekân üçlemesi olarak adlandırılan kavramın ortaya çıkışıyla da ilişkidir. Lefebvre'ye göre (2014, s. 61):

Toplumsal mekân, toplumsal yeniden-üretim ilişkilerini, yani ailenin özgül örgütlenmesiyle birlikte, cinsiyetler, yaşlar arasındaki biyolojik-fiziksel ilişkileri ve

Üretim ilişkilerini, yani işbölümünü ve örgütlenmesini, dolayısıyla hiyerarşikleşmiş toplumsal işlevlerini içerir.

Her toplum başka bir deyişle her üretim biçimi kendi meknnı üretir. Yani toplum kendi mekânsal pratiği doğrultusunda, üretim tarzı ve ilişkilerini mekâna yansıtır. Toplumsal mekânın oluşum süreci, toplumsal yeniden-üretim ilişkilerinin de örgütlenmesini içerir. Kapitalizme kadar biyolojik yeniden üretim düzeyi yani aile ile sosyoekonomik üretim düzeyi i içedir. Kapitalizm ile birlikte ise biyolojik yeniden üretim düzeyi (aile), iş gücünün yeniden üretimi düzeyi (proletarya) ve toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi düzeyi (kapitalist toplumu oluşturan ilişkiler) i ie girer. Mekân ise sembolik temsillerle üretim ve yeniden-üretim ilişkilerini birbirine bağlı tutar. Anıt, bina ve eserlerde mekân, cephesel ilişkilerle üretim ilişkilerinin devamlılığı sağlamakta bir araç haline gelir (Lefebvre, 2014, s. 61-62). Böylece Lefebvre'nin mekânsal pratik, mekân temsilleri ve temsil mekânları olarak adlandırdığı, l yavaş yavaş ortaya çıkar.

Lefebvre'nin (2014, s. 66) nc ierimi “mekân bir rnse bilgi bu üretimi yeniden-üretecek, onu sergileyecektir” şeklinde dir. Burada ilgi ve nesne mekânın üretimine kayar. Mekân geçmiş ve günümüzle ilintilidir, bu ilişkileriyle bir bütünsellik içerir. Üretim süreçleri ve ürün ayrılmaz olarak kendilerini bu bütünsellik ve çok yönlülük içerisinde gösterir (Lefebvre, 2014, s. 66). Buradan itibaren Lefebvre, aralarında diyalektik bir ilişki bulunan, algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân, mekânsal olarak ifade edersek; mekân pratiği, mekân temsili ve temsil mekânları olarak adlandırdığı, mekânsal l ile mekânın üretim sürecini açıklar.

1.2.Mekânsal l

Mekânsal lnn ilki; algılanan mekân yani mekânsal pratiktir. Algılanan mekân, üretim ve yeniden-üretimi, nispi bir bağlılık içerisinde sağlayan topluma özgü yerdir. Bu bağlılık için, toplumsal mekân ve toplum üyelerinin meknıyla ilişkisinde yeterlilik ve performans gerekir (Lefebvre, 2014, s. 63). Lefebvre'ye (2014, s. 67) göre, “her toplumun mekânsal pratiği kendi meknnı yaratır.” Analize tabi tutulursa toplumun mekânsal pratiği, mekânı deşifre ederek keşfedilebilir. Mekânsal pratik, günlük yaşam

pratiklerimiz içinde yer alarak rutinimizi düzenler. Diyalektik bir süreç içerisinde mekâna hakim olarak onu yeniden üretir.

Mekânsal pratik ampirik olarak değerlendirilir. Mekânın deneyimlenmesini sağladığı için algılanan mekân olarak da tanımlanır. Günlük rutinlerimiz, yaşantımız ile çalışma ve özel yaşam alanlarımızı (güzergâh ve ulaşım ağlarını da buna dahil ederek) algılanan mekân içerisinde birbirine bağlar. Lefebvre bunu, banliyödeki toplu konutta oturan birinin gündelik yaşamı olarak özetler (2014, s. 67). Mekânsal pratik, fiziksel, somut mekândır. Dükkân, fabrika, banliyö mahalleleri ve evleri, özetle kentteki tüm günlük yaşam ritüellerini kapsar. Dolayısıyla toplumsal kontrolün ve güç ilişkilerinin de bir sahasıdır. Bu sebeple mekânsal pratik ile tasarlanan mekân arasında bir ilişki bulunur.

Tasarlanan mekân, mekân temsilleri Lefebvre'nin mekân üçlüsünün diğer bir ayağıdır. Toplumdaki baskın grup veya ideoloji doğrultusunda plancılar, teknokratlar, sosyal mühendisler tarafından oluşturulan, tasarlanmış mekânlardır (Lefebvre, 1991, s. 38). Üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin empoze edildiği düzene, dolayısıyla bilgiye, işaretlere, kodlara ve ön/cephe ilişkilerine bağlıdır (Lefebvre, 1991, s. 33). Mekân temsilleri, mekânsâl dokulara etkin bilgi ve ideolojiyi yansıtarak değiştirir. Bu nedenle mekânın üretiminde özgül bir etkisi vardır (Lefebvre, 1991, s. 42). Yani hakim ideolojinin, iktidarın, ilkenin, toplumsal ve politik pratiğe yansıdığı, zihinsel üretim sonucu oluşan soyut mekânlardır.

Tasarlanan mekânı üreten meslek disiplinleri teknik bilgi ve ideolojiyi bir araya getirmektedir. Bu nedenle, yaşam alanı olarak üretilen mekân bir tahakküm ve güç aracı olarak kullanılır (Yuncu, 2017). Bu yüzden mekân temsilleri ideoloji tarihinin de bir parçasıdır (Lefebvre, 2014, s. 139). İdeoloji toplumsal mekânın üretimine müdahil olarak burada kendini var eder ve devamlılık kazanır. Örneğin; Hristiyanlık; tapınak, kilise, sunak gibi yerler yaratarak ideolojisinin devamlılığını garantileyecek olan mekânlar yaratmıştır (Lefebvre, 1991, s. 44).

Mekân üçlemesinin son parçası ise yaşanan, öznel mekânı, temsil mekânlarıdır. Temsil mekânı, Lefebvre'nin mekân üçlüsündeki ilk iki mekândan farklı

olmakla birlikte onları da kapsamaktadır (Aslan & Yavan, 2018). Lefebvre'ye göre (2014, s. 68) temsil mekânları:

Temsil mekânları, yani mekâna eşlik eden imgeler ve semboller aracılığıyla yaşanan mekân, yani 'oturanların', 'kullananların' mekânları, aynı zamanda kimi sanatçıların ve belki de o mekânı tarif edenlerin ve sadece tarif ettiğine inananların - yazarlar, filozoflar-mekânları. Bu, imgelemin değiştirmek ve sahiplenmek istediği, egemen olunan, dolayısıyla maruz kalan mekândır.

İmge ve sembollerin sirayet ettiği temsil mekânın kökeni, toplumun veya topluma ait bireyin tarihidir (Lefebvre, 2014, s. 70). Ayrıca temsil mekânları, sakinlerinin günlük kullanım alanlarıdır. Bundan dolayı kullanıcıları ve onların eylemleri yoluyla hayat bulur. Aynı zamanda dinamik ve değişime tabidir. Lefebvre'nin (2014, s. 71) ifade ettiği gibi:

Temsil mekânı yaşanır, konuşur; duyumsal bir çekirdeği ya da merkezi vardır: Ego, yatak, oda, konut ya da ev; meydan, kilise, mezarlık... Bu mekânlar, tutku ve eylem yerlerini, yaşanan durumların yerlerini kapsar, dolayısıyla zamanı doğrudan içerir. Öyle ki, yönsel, durumsal, ilişkisel-çünkü esas olarak niteleyicidir, akışkandır, dinamikleşmiştir.

Lefebvre çalışmalarıyla toplumsal süreçler ve üretim ilişkilerinin mekânın üretimine etkisini inceleyerek Marksizm'in mekâna eğilmesini sağlamış, birçok ismi de bu konuda etkilemiştir. David Harvey, hem günlük hayat içerisinde hem de toplumda iktidar olmanın temel şartının mekân üzerine hakimiyet kurmak olmak olduğu fikrini, Lefebvre'ye borçlu olduğunu ifade etmiştir (Harvey, 2019, s. 255). Lefebvre'den ilham alan Harvey'de toplumsal değişimlerin tarihini, mekân ve zamanın ideolojik kullanımı ile alakalı olduğunu ifade eder. Modern toplumları şekillendiren mekân pratiklerini kavramsallaştırarak genelleştirmek, dönüşümün karmaşıklığını sadeleştirmeyi hedefler. Bunun için mekânsal pratikler tablosu hazırlar.

Tablo çalışmasının bir sütununda, Lefebvre'nin mekânın üretimi kitabında tanımladığı mekânın üç boyutunu esas alır. *Maddi mekânsal pratikler*; fiziksel ve maddi akışları, aktarımları ve etkileşimler sonucu mekânın içerisinde ve onun aracılığıyla meydana gelen gerçekleşen üretim ve yeniden üretimi inceler. *Mekân gösterimleri*; maddi mekânsal pratikler hakkında konuşulmasını ve anlaşılmasını kolaylaştıracak gösterge ve

anlamları, kod ve bilgileri kapsar. *Gösterim mekânları* ise zihinsel icatlardır. Yeni bir anlam veya olanaklar hayal eden deneme uygulamalarıdır. Harvey'e göre mekânın üç boyutunun diyalektik ilişkileri, mekânsal pratiklerin gelişiminin anlaşılmasını olanaklı kılar (Harvey, 2019, s. 246).

Bu noktadan sonra Harvey, Lefebvre'den farklı olarak mekân pratiklerinin dört farklı boyutunu da inceler. Tablonun satır bölümlerine bu boyutları yerleştirir. *Ulaşılabilirlik ve mesafelendirme*; mesafelendirme insan etkileşimi için hem bir engel hem de bir savunmadır. Herhangi bir üretim ve yeniden üretim sistemine işlem maliyeti getirir. *Mekânın mülkedinilmesi*; mekânın ev, fabrika, sokak gibi nesneler, bireyler, sınıflar veya diğer toplumsal gruplar tarafından nasıl işgal edildiğini inceler. Mülk edinmenin kurumsallaşması beraberinde sosyal dayanışma biçimlerinin üretimini getirebilir. *Mekân üzerinde hakimiyet*; bireylerin veya güçlü grupların mekânın organizasyonuna ve üretimine legal yahut illegal yollarla nasıl egemen olduğunu anlatır. *Mekânın üretimi*; arazi kullanımında, ulaşım ve iletişim, bölgesel organizasyon gibi yeni sistemlerinin nasıl üretildiğini ve yeni temsil biçimlerinin nasıl oluştuğunu inceler. Bu dört mekânsal pratikte birbiriyle ilişki içerisindedir (Harvey, 2019, s. 250).

Harvey hazırladığı tablo ile toplumsal ve mekânsal uygulamaların karşılıklı olarak etkileşim ve oluşum süreçleri hakkında tartışmak ister. Harvey'in (250, s. 251) ifadesiyle bu tablo, "*mekânsal deneyim dönüşümünün kavranmasında hüküm süren karmaşıklığın bazı yönlerinin anlaşılması açısından yararlıdır.*"

Benzer bir çerçeveyi Georges Gurvitch de önermiş ancak Lefebvre'den farklı olarak sosyal zamanların toplumsal içeriği üzerinden mekâna eğilmiştir. Gurvitch sekiz zamansal türü belirler. Bunlar dayanıklı zaman, aldatıcı zaman, iniş çıkışlı zaman, çevrimsel zaman, gecikmiş zaman, dalgalı zaman, kendi kendiyile yarışan (ileri atılan) zaman ve patlamalı zamandır. Toplumsal formasyonlar ile bu zaman türleri arasındaki ilişkiyi irdeler. Gurvitch'e göre her toplumsal formasyon bu zaman anlayışlarından birine bağlıdır. Dolayısıyla her toplumsal ilişkinin kendi zamanı bulunur. Ayrıca bir toplumsal form içerisinde farklı zaman türlerini de barındırabilir (Harvey, 2019, s. 251).

Manuel Castells'in (2005) çalışmalarında ise, mekân ve zaman, insan hayatının maddi boyutları olmakta ortaklaşır. Castells'in (2005, s. 571), *“Bizler vücut bulmuş zamanız; toplumlarımız da öyledir, tarihten yapılmıştır”* ifadesi Lefebvre'nin (2014, s. 75), *“mekân üretimi varsa, mekânın üretim süreci de varsa tarih de vardır”* sözünü hatırlatır.

1.3. Mekânın Tarihsel Gelişimi

Lefebvre, zihinsel ve fiziksel mekân arasındaki ayrımı toplumsal mekân ile bağlayarak, iki terimli ilişkinin yarattığı, karşıtlığa indirgenen kapsamı aşar ve üç terimli bir ilişki geliştirir. Mekân üretimi artık, fiziksel, zihinsel ve sosyal olan arasında üçlü bir diyalektik ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu üçlü ilişki birbirinden ayrılmaz, ayrıştırılmaz ve sürekli bir etkileşim içerisinde varlığını sürdürür. Algılanan mekân (mekânsal pratikler), tasarlanan mekân (mekân temsilleri) ve yaşanan mekân (temsil mekânı) arasındaki ilişkiyle beraber, mekân artık hem özne, hem de iktidar tarafından yeniden-üretilen bir ürüne dönüşür. Lefebvre kenti de bu üçlü yapının üst üste yığılması ve birikmesi sonucu oluşan alan olarak tarifler. Mekânın, kentlerde kristalleştiğini ve burada kendini bulduğunu ifade eder (Aslan & Yavan, 2018).

Lefebvre'ye (2014, s. 75) göre *“mekân üretimi ve mekânın üretim süreci varsa, tarih de vardır.”* Toplumsal mekân, üretim tarzına müdahale etse bile onunla birlikte değişir (Lefebvre, 2014, s. 25). Üretim tarzları arasındaki geçiş, mekânın üretimine doğrudan yansır. Çünkü her üretim tarzının kendine özgü mekânı bulunduğundan bu geçiş, yeni bir mekân üretimine ardından yeni bir mekân düzenlemesine yol açar (Lefebvre, 2014, s. 75).

Değişen üretim ilişkileriyle birlikte oluşan toplumsal sınıflar da mekânın üretim sürecine müdahil olur. Henri Lefebvre'ye (2014, s. 29) göre:

Merkezileşmiş ve yoğunlaşmış mekânın örgütlenmesi hem siyasal hem de maddi üretime yarar, kârları optimize eder. Toplumsal sınıflar, işgal edilen mekânların hiyerarşisi içinde, buraya yatırım yapar ve burayı dönüştürür.

Lefebvre mekânın tarihini, sadece bir kodun oluşumu, yerleşmesi ve çöküşü üzerinden değil; toplumun tarihi, kurumları ve üretim tarzı üzerinden dönemselleştirerek

incelenmesini doğru bulur (Lefebvre, 2014, s. 76). Bu kapsamda mutlak mekân, tarihsel mekân, soyut mekân ve çelişkili mekân~diferansiyel mekân olarak adlandırdığı dönemselleşmeler üzerinden incelemeler yapar. Mekânın üretim ilişkileri doğrultusunda tarihselliğini ve geçirdiği değişimleri, Avrupa merkezli bir bakış açısıyla geliştirilen bu değerlendirme üzerinden kısaca inceleyelim.

1.3.1.Mutlak Mekân

Lefebvre'nin mutlak mekân tanımlaması çok çeşitli bir tarihsel dönemi içerisine alır. Bu toplumsal tarihin başlangıcı olarak da sayılabilir. Avcı toplayıcı toplumdan, feodal topluma kadar uzanan geniş bir evreyi içerir. Mutlak mekân; mağara, tepe veya su kaynağı gibi doğal nitelikleri nedeniyle seçilen ancak kutsallık atfedilmesinden ötürü bu niteliklerini yitiren doğa parçalarıdır (Lefebvre, 2014, s. 76).

Neolitik çağ ile avcı-toplayıcı toplumun, tarım toplumuna dönüşmesi sonucu, önce köy ve kutsal yerlerin ardından kentlerin doğuş süreci başlamıştır. Burada Lefebvre köken olarak, mutlak mekânı tarımcı-pastoral mekânın bir parçası olarak nitelendirir. Yani köylülerin, göçebelerin ve yarı göçebe çobanların adlandırdığı ve onların çalıştığı yer dizisidir. Efendilerin veya fatihlerin eylemleri yoluyla bu alanın bir parçasına yeni roller verilir. Böylece bu alanlar, kutsal veya ilahi güçlerin yaşadığı kozmik bir alana dönüşür (Lefebvre, 1991, s. 234). Yine Lefebvre'ye (2014, s. 247) göre mutlak mekân; yaşanan mekân yani temsil mekânıdır. Çünkü siyasi erk tarafından, doğal bağlamından koparılmaya çalışılsa bile doğanın bir parçası olarak görülmeye, zihinden çok bedene hitap etmeye devam eder.

Neolitik çağ sonrası ilk kentlerin oluşmasıyla birlikte yeni iş bölümleri ve uzmanlaşma alanları oluşmuş, rahipler, tüccarlar ve zanaatkarlar ortaya çıkmıştır. Mekânın merkezinde, kentin tanrısına ait tapınak, ziggurat yer almış, kent bu yapının etrafına inşa edilmiştir.

Şekil 1: Sümer Kenti Ur'daki Ziggurat

Kaynak: <https://www.nkfu.com/antik-sumer-kenti-ur-hakkinda-hersey-nerededir-tarihi-kalintilar/>

Childe'a (2006, s. 111) göre, bu tapınaklar sadece dinsel yaşamının merkezi değil aynı zamanda sermayenin de çekirdeğidir. Çünkü bu tapınaklar halkın artı ürününü verdiği depo işlevi de gören yerlerdir. Rahip ve tanrı krallar, mekânın tam merkezinde yer alan bu dini yapılar üzerinden, ekonomik ve tanrısal güçleriyle, topluma hegemonya kurmuşlar, sınırsız güç ve otoritelerini bu anıtlar üzerinden sembolize etmişlerdir.

Tarımda ilerlemenin sonucu olarak ortaya çıkan artı ürünü kontrol ihtiyacı, kentlerin doğuşuna neden olur (Childe, 2006, s. 104). Lefebvre de bu dönemde artı ürününe el konulan kırsal toplum ile kentsel toplum arasından bir güç yarışı olduğunu ifade eder. Kent giderek kırsal mekânı iktidarı altına alarak sömürür. Zorla da olsa hâkimiyet altına aldığı kırsal mekân ile arasında simbiyotik bir ilişki kurar (Lefebvre, 2014, s. 246).

Şehir devletler ise kendi kontrolündeki periferilerle çevrili, ayrıcalıklı bir odak noktası ve sabit bir merkez oluşturur. Artık tanrısal bir düzen hakimdir. Kentsel mekân hâkimiyet altında bulundurduğu kırsal mekâna kendini yansıtmaya başlayarak çevresiyle birlikte bir doku oluşturur (Lefebvre, 2014, s. 247).

Dinsel ve politik olanı birlikte içeren mutlak mekân, Lefebvre'nin (2014, s. 248) ifade ettiği gibi *"kendisini özdeşleşme-taklit etme şeklindeki iki büyük prosedüre tabi kılan dinsel kurumları içerir"*. Burada *"imgelemin ve düşünümSELLİĞİN de kategorileri olacak bu zihinsel kategoriler mekânsal formlar şeklinde ortaya çıkar"* (Lefebvre, 2014, s. 248). Mimarlık, mutlak mekânı sembolizm aracılığıyla siyasi erke tahsis eder. Tören ve ibadet gibi çeşitli seranomilerin yapıldığı kutsallık atfedilen mutlak mekân, doğanın bazı özelliklilerini de dönüştürerek seranomiye dahil edilir (Lefebvre, 2014, s. 76). Böylece mutlak mekân, toplumsal ilişkileri koruyarak rahip ve hükümdarların, köylü ve zanaatkârların ürettiği mekâna sahip olmalarını sağlar (Lefebvre, 2014, s. 77).

1.3.2.Tarihsel Mekân

Lefebvre'ye göre, *"kan, toprak, dil topluluklarının ürettiği dinsel ve politik mutlak mekândan, nispileşmiş, tarihsel mekân doğar."* Ancak mutlak mekân, temsil mekânlarının dayanağı olarak, tarihsel mekânın tortusu şeklinde varlığını devam ettirir (Lefebvre, 2014, s. 77).

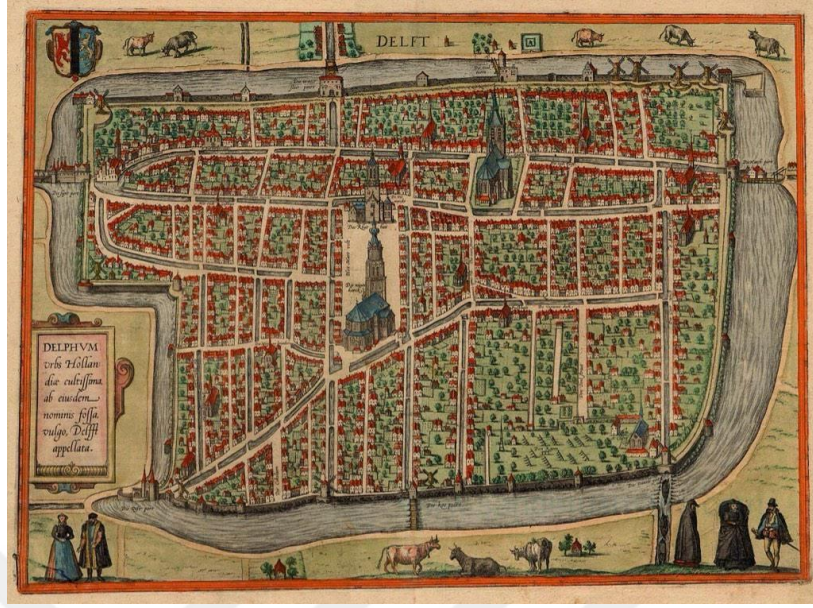
İlk olarak Roma dönemini incelersek, Roma'da mekânın örgütlenmesi, *pomerium* adı verilen kutsal alan etrafında mekâna politik anlamlar yüklenmesiye gerçekleşir. Lefebvre'ye göre Kolezyum, Forum ve Panteon gibi anıtsal yapılara bakıldığında mekânı yaratan imge yani güç görülebilir. Böyle bir mekânın oluşumu sembollerin, binaların ve toplumsal ilişkilerin hiyerarşisini de içerir (Lefebvre, 2014, s. 256). Sennet'e (2014, s. 198) göre, Roma mekânları, insanların beden hareketlerini disipline ederek, *"bak ve itaat et"* buyruğu verir. Çünkü iktidarın anıtlarda ve kamu binalarında görülmesi sağlanmış, imparatorluk ve görsel düzen birbirinden ayrılmaz bir bütün haline getirilmiştir (Sennet, 2014, s.148). Forum Roma'da olduğu gibi anıtsal binaların hepsi, insanların hayatına hükmeden tanrı ve imparatorluğun ihtişamını temsil etmiştir.

Hristiyanlık ise ölümü kodlayarak seremonileştirmiş, yeraltı kriptlerinde ve mezarlarda varlığını sürdürerek, kriptik özlü bir mekân yaratmıştır. Lefebvre'nin (2014, s. 264) ifadesiyle, *"bu karanlık din"*, Roma'nın son dönemine eşlik etmiştir. Bu dönemde tarım, manastır etrafındaki topraklar dışında değerini yitirmiş ve kıtlık tehlikesi meydana gelmiştir. İnsanlar çare olarak doğa üstü güçlere bel bağlamış, böylece Toprak Ana, zalim

Tanrı Baba ve iyi niyetli arabulucunun sinkretik birliği oluşturulmuştur (Lefebvre, 1991, s. 254-255).

Lefebvre'ye (1991, s.255) göre Hristiyanlığı, merkezi Roma'da olan ve din adamları vasıtasıyla kentlere, köylere yerleşerek kendi varlığını koruyan bir yapı olarak görmek büyük bir yanıştır. Manastır ve piskoposluk gibi çeşitli yapılarla kurumsallaşan Hristiyanlık, kendi mekânını örgütleyerek en ufak yerleşim yerinden, en büyük kentlere kadar varlığını hissettirmiştir.

12. yüzyıldan itibaren ise mekân de-kripte edilir. Lefebvre'ye (2014, s. 267) göre, *“büyük katedraller, önceki dinsel yapılar karşısında, mekânın tersyüz oluşunu göstermektedirler.”* Yeraltında gösterilen yeryüzüne çıkarak mekânı istila eder. Artık binalarda n cephelerin önemi artar, buralarda heykeller ve sütün başlıkları yer alır (Lefebvre, 2014, s.267-270). Lefebvre'nin bahsettiği bu dönem Avrupa'da gotik mimarinin mekâna hakim olduğu döneme denk düşer. Kentsel mekânın merkezine yerleştirilen, kentin en uzun ve görünür yapıları olan katedral veya kiliselerle toplum üzerinde hakimiyet kurulur. Özellikle gotik mimari yardımıyla, akımın özelliklerinden olan vitray pencereler, sivri kemer ve kuleler, l ta kapı ve n cephe süslemeleri bu hakimiyet pekiştirilir. Harvey'in (2016, s.36) ifadesiyle *“Ortaçağ kilisesinin tasarımı sosyal hiyerarşının doğası hakkında, basitçe bireylerin merkezi odak noktasıyla olan mekânsal ilişkisi aracılığıyla çok şey anlatır.”*

Şekil 2: Orta Çağ Kent Planı, Deflt-Hollanda

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Delft_1580_Braun_Hogenberg.jpg

Orta Çağ'da ticaretin gelişmesi sonucu kentlerin önemi artış böylece yeni bir mekân üretimi gerçekleşmiştir. Mekân kutsallıktan arınarak, “siyasal-dinsel mekândan, ölümün ve bedensizliğin işaretlerinden kurtulmuş, laik bir yaşam mekânı” (Lefebvre, 2014, s.266) haline dönüşmüştür. Kentin çeperine sürülen veya görkemli dinsel ve politik anıtların gölgesinde kalan pazar meydanı artık kentin merkezine yerleşmiştir. Yunan agorası veya Roma forumundan farklı olarak pazara giriş serbest hale gelmiş, inşa edilen yol ve sokak ağları sayesinde erişim kolaylaşmıştır. Ayrıca nehirler, kanallar ve karayolları aracılığıyla bölgesel pazarlar da birbirine bağlanmıştır. Ticaretin gelişmesiyle mekânsal bazı fonksiyonlar da yer değiştirmiştir. Artık bilginin ve iktidarın sembolü çan kulesi değil gözetleme kulesi olmuştur (Lefebvre, 2014, s. 275-276). Bu dönemde feodal üretim tarzı kendi mekânını yaratmıştır.

1.3.3. Soyut Mekân

Soyut mekân, tarihsel mekânın devamıdır. Lefebvre'nin (2014, s. 294) ifadesiyle “şiddetin ve savaşın bir ürünü olarak siyasaldır ve devlet tarafından kurulmuştur, dolayısıyla kurumsaldır.” Birikim mekânı, savaşın en kârlı yatırım aracı olması sebebiyle 19.yüzyıla kadar çeşitli savaşlarla gelişir. 19.yüzyıldan itibaren ise kent kurgusu

değişerek savaşlarla gelişen mekâna fabrikalar yerleşir (Lefebvre, 2014, s. 284). Mekân ise devlet tarafından kurulan siyasi bir alana dönüştürülür. Kapitalizmle beraber, birikim sürecindeki şiddet ekonomik bir rol üstelenerek, savaşlarla gelişen mekân kapitalizmin beşiği haline gelir. Burada Lefebvre, soyut mekânı kapitalist üretim biçiminin kurucusu olarak değerlendirir. Lefebvre'ye (2014, s. 81) göre, “*kapitalizm ve neokapitalizm, “meta dünyası”nı, o dünyanın “mantığını” ve dünya ölçeğindeki stratejilerini, aynı zamanda da paranın ve politik devletin gücünü kapsayan soyut mekânı*” üretir.

Soyut mekânın dayandığı üç temel unsuru bulunmaktadır. Bunlar; öklid geometrisine dayanan *geometrik* unsur, görselin üstünlüğü anlamına gelen *optik (görsel)* unsur ve son olarak erkek gücünü simgeleyen *fallik* unsurdur.

Soyut mekân, mutlak olarak kabul edilen öklidçi mekân homojenliğini referans alır. Bu referans ile kendisine direnen veya tehdit olarak algıladığı tüm farklılıkları yok eden politik ve toplumsal güçlere hizmet eder. Doğa (somut) mekânı ve toplumsal mekânı, grafikler, haritalar ve çizimler aracılığıyla dönüştürür (Lefebvre, 2014, s. 292-293). Soyut mekânın diğer bir unsuru ise görselleşme mantığına dayanır. Lefebvre'ye göre, optik olanın baskın hale gelmesi sonucu, renk, çizgi ve ışık karşısında diğer duyular silikleşir. Yani insan vücudunun çok yönlü nitelikleri yok sayılarak göz başat hale gelir. Mekân yalnızca optik olarak deneyimlenir. Böylece görülen imge toplumsal varlık kazanır ve görsel mekân oluşur. Ve son olarak soyut mekân falliktir. Lefebvre'nin (2014, s. 294) tanımıyla; “*eril doğurganlığı ve erkek şiddetini simgeler.*” Fallik unsur, iktidarın ve onun kısıtlama araçlarının şiddetini simgeler (Lefebvre, 2014, s. 293-294).

Soyut mekân; homojenlik, mekânın parçalanması ve hiyerarşi ile karakterize edilir. Kapitalizm mekânı hiyerarşik olarak homojen parçalara ayırır. Mekân altında yatan mantık, bilgi ve teknik uzmanlık yardımıyla hegemonyasını kurar ve mekânın kendisine hizmet etmesini sağlar (Lefebvre, 2014, s. 42). Lefebvre'ye göre, kapitalizmin hayatta kalabilmesinin en önemli nedeni mekânı kullanım biçimidir. Kapitalizm, kapitalist gelişmenin temel öznesi haline gelen mekânın düzenlenmesi yoluyla varlığını sürdürmektedir (Gottdiener, 2001). İktidar mekânın üretimine müdahil olarak onu araçsallaştırır. Bu araçsallaştırmayla beraber mekâna, kendi amaçlarına hizmet etmesi için emir verir (Lefebvre, 2014, s. 288).

Bu tarzda üretilen mekânsal pratiğin en önemli örneklerinden biri, Georges-Eugène Haussman tarafından 19.yüzyılda yapılan Paris planıdır. 1789, 1830 ve 1848 devrimlerine sahne olmuş Paris, o dönem barikat kurmaya elverişli labirente benzer dar sokak ve caddeleri bulunan bir yapıya sahiptir. Ayrıca kent merkezinde yer alan atölye ve işçi mahalleleri sayesinde proletarya, bir isyan anında kolaylıkla mekânı kontrol altına alabilmektedir. Haussman ilk olarak kentin merkezinde yer alan işçi mahallerini yıktırarak, kent merkezinin dışına taşır. Böylece proletaryayı kent merkezinden uzaklaştırmayı amaçlar. Ayrıca bu mahalleleri kışlalarla, barikat kurmayı engelleyecek büyüklükte geniş cadde ve bulvarlarla bağlar (Bumin, 1990, s. 100). Böylelikle ordu herhangi bir ayaklanma sırasında kolaylıkla bu mahallelere erişebilecektir. Ayrıca büyük yapıların etrafını da olası bir isyanda kolay savunma imkânı yaratacak biçimde açtırır (Bumin, 1990, s. 100). Aslında estetik bir düzenleme gibi görülen bu çalışmayla mekân monarşinin hegemonyası altına alınmıştır. Remi Hess, Lefebvre'nin; Paris Komünü'nün, Haussman'ın düşündüğü kentsel denetim politikalarına proletaryanın cevabı olduğunu vurguladığını belirtir (2014, s. 17). Ersoy'a (2012, s. 120) göre, Haussman'ın yaptığı bu plan, sosyoekonomik ve politik sonuçlarına bakıldığı zaman, estetik değerlerin ön planda olmasına karşın egemen sınıfın yararına olan ilk kapsamlı fiziksel planlama örneğidir.

Bu dönemde Friedrich Engels, Manchester'daki mekân üretimini de ilginç bulmaktadır. Engels'e göre Manchester'a gelen birinin, kendini iş ve eğlence gezileriyle sınırlandırdığı takdirde, her gün sokağa çıksa bile işçi mahallelerini hatta işçileri bile görmesi mümkün değildir. Çünkü proletarya bilinçli bir şekilde ana yollardan uzak tutulmuş, işçi mahalleleri ile orta sınıf mahalleleri keskin sınırlarla ayrıştırılarak neredeyse birbirini görmeyecek şekilde konumlandırılmıştır. Engels'e göre (2010, s. 95) Manchester'da, burjuvazinin sınırlarını ve göz zevkini bozacak her şey kibar bir biçimde saklanmıştır. Manchester'da mekân, toplumsal güç ilişkilerini yansıtan bir yer haline getirilmiştir.

Sanayi Devrimi sonrası oluşan toplumsal adaletsizliği mekânsal düzenlemelerle aşmak için çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Bunlardan biri İngiliz şehir plancısı Ebenezer Howard'ın toplumsal reform niteliğindeki bahçe kent modelidir. Bahçe kent modeli ile sanayi kentlerinde görülen temel problemlere karşın, sınırlı bir bölge ve yerleşime sahip,

32.000 nüfuslu, parklar ve özel bahçelerle donatılmış bir kent kurgulanır (Mumford, 2007, s. 625-626). Howard'ın bahçe kent modeli; sanayi ile iç içe geçmiş kenti kır ile birleştirerek, düşük yoğunluklu, kendine yetebilen ideal kenti yaratır. Harvey'in (2016, s. 31) ifadesiyle Howard, mekânsal formu değiştirerek toplumsal ilişkileri de şekillendirmeyi hedefler. Kontrolsüz bir şekilde büyüyen sanayi kentlerindeki, sadece barınma ve kirlilik sorununu değil, toplum içerisindeki eşitsizliği de gidermeyi amaçlar. Yani bahçe kent modeli için kentsel bir tasarım olduğu kadar bir sosyal reform önerisi de denilebilir. Çünkü bu dönemde ortaya çıkan bireycilik karşısında iş birliğine dayalı, kendini yöneten bir toplum modelini mekâna yansıtır. Dönemine göre ileri bir adım olarak nitelendirilmekle birlikte çokça da eleştirilen bahçe kent modeli, kendisinden sonraki kent plancılarını etkileyen bir tasarım olmuştur.

Soyut mekânda iktidar tarafından seçilen bir yer üzerinden de optik bir etki oluşturulabilir. Lefebvre (2012, s. 78) bunu, “*anıtların-binaların fallik hali, kulelerin kibri, baskıcı mekâna içkin otoriterlik*” olarak tanımlar.

Örneğin Nazi Almanya'sında kent meydanlarında çelenklerle süslenmiş gamalı haç ve kartal figürleri, aryan ırkını ve kahramanlıklarını anlatan duvar süsleri ve heykeller mekân tasarımının ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Alman mimarlar, Ruinenwerttheorie akımını yaratarak Adolf Hitler'in kaleme aldığı “Mein Kampf”ın ideolojik öğretilerini ve Nazilerin çeşitli teorik eserlerini topluma empoze etmek için yeni bir mimari üslup yaratmış, nasyonal sosyalizm ideolojisi mekâna dolayısıyla topluma entegre etmişlerdir. Yine Mussolini dönemi İtalya'sının Roma İmparatorluğu ile ilişkilendirerek inşa edilen *Palazzo della Civiltà Italiana* ve *Esposizione Universale di Roma*, İspanya'da Franco'nun iç savaşta aldığı galibiyeti simgeleyen *Arco de la Victoria*, falanjist rejimin en önemli unsurları olan Katoliklik ve totaliterliği vurgulayan *Valle de los Caídos* gibi kamu binaları, anıtlar ve meydanlara yüklenen sembolik anlamlarla mekân temsilleri, iktidar veya ideoloji doğrultusunda örgütlenmiş ve üretilmiş mekânlar haline gelmişlerdir. Soyut mekânın üretimiyle iktidar, kentteki görünürlüğünü arttırmaya devam etmişlerdir.

Şekil 3: Berlin Unter Den Linden Bulvarı, 1939

Kaynak: <https://timeline.com/these-photos-show-what-everyday-life-under-fascism-looked-like-72944c31f5ce>

1.3.4. Çelişkili Mekân

Çelişkili mekân; soyut mekânda çelişkilerin yoğunlaşarak öne çıktığı hali betimler. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte soyut mekânda ortaya çıkan çelişkiler çeşitlenir ve açıklık kazanır. Lefebvre'ye göre ilk çelişki “*nitel ve nicelik*” olgusudur. Soyut mekân, öklid geometrisine dayanan geometrik unsurundan ötürü ölçülebilir niteliktedir. Ölçülebilir olmasından dolayı nicel manüplasyona tabi tutulur ve nitel olan özelliklerini kaybeder. Sadece geometrik mekân değil toplumsal mekân da bu nicel manüplasyona dahildir (Lefebvre, 2014, s. 355). Bu dahil oluşla, kullanım değeri mübadele değerinin gerisinde kalır. Kapitalizm mekânı, homojen bir şekilde bölerek parçalar ve toplumun ihtiyaçlarından koparır. Böylece mekân mübadele süreçlerinde meta olarak değerlendirilir. Mekânın nicelleşmesi kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte artar. Özellikle doğa mekân parçalanarak nicel manüplasyonla meta olarak değerlendirilir (Ghulyan, 2017, s. 17).

Ancak nitel olan kaybolmaz. Nicel mekânın oluşturduğu, tüketim mekânının (gündelik olanın) mekânın tüketimi sürecine girmesiyle birlikte niteliksel mekân yeniden doğar. Yani insanların güneş, boş vakit, deniz, tatil gibi niteliklerin mekânını arzulamaları

sonucu dönüşüm başlar. Ancak bu dönüşümde mekânın niteliği değişir. Neo-kapitalizin ve neo-emperyalizmin kontrolü altındaki mekân, üretici olmayan tüketim ve tüketim mallarının üretimi için sömürülen bölgeler haline gelir. Özetle mekân yatırım ve kârlılık alanına dönüşür. Böylece “*güneşin altına serilmiş boş vakit şehirlerine duyulan özlem, kentlileri aşırı-sanayileşmiş bölgeye sürekler*” (Lefebvre, 2014: 355-356). Bu da bir çelişki geliştirir.

Lefebvre’ye göre diğer bir çelişki ise “*bütün-parça*” veya “*genel-parsel*” çelişkisidir. Kapitalizm, çıkarları doğrultusunda mekânı şekillendirir, onu kontrol, güç ve sermaye birikiminin aracı olarak görür. Üretim araçlarının gelişmesi için mekânın üretimine izin verir. Ghulyan’a (2017, s. 20) göre, bunun için kapitalizmin mekânı küresel bir şekilde ele alması gerekir. Ancak mekân parçalı bir görünümde. Bu parçalanmışlık birikim ve mübadele süreçlerini etkiler. Bu da kapitalizmin mekân temsili ile mekânsal pratik arasında çelişkiyi doğurur (Ghulyan, 2017, s. 20). Lefebvre’ye (2014, s. 346) göre bu mekânın “*soyut-somut bir niteliği vardır.*”

Genel-parsel çelişkisi merkez-periferi çelişkisini de doğurur. Bu çelişki genel parsel çelişkisine ilişkin hareketi de belirli kılar (Lefebvre, 2014, s. 358). Kapitalizm mekânı küresel olarak ele almasıyla birlikte yerleşik bir merkezîyet anlayışı hakim olur. Bu anlayış mekânın tüm unsurlarını iktidara tabi tutar. Mekândaki bütünsellik yerini merkezîliğe bırakır. Merkezîlik kendi etrafından bir mekân örgütler. Ancak hem bir araya getirme hem de dağıtma çelişkisi gösterir. Bu işleviyle genel-parsel (bütün-parça) arasındaki hareketi tanımlar (Ghulyan, 2017, s. 21). Bütün-parça ilişkisinin tarih boyunca tartışıldığını belirten Günay (2007, s. 112), “*bütün parça ilişkilerinin çok daha karmaşık olduğu kentin planlanması açısından daha da önemlidir*” diyerek bu ilişkinin kent planlamasında vurgulanması gerektiğine işaret eder.

Lefebvre (2014, s. 326)’ye göre: “*Siyasal iktidar, siyasal iktidar olarak mekân üretici değildir; fakat (ona emanet edilmiş olan) toplumsal ilişkilerin yeniden-üretim yeri ve ortamı olarak mekânı yeniden-üretir. İktidarın mekânında, iktidar kendini mevcut haliyle göstermez; “mekânın örgütlenmesi” altında gizlenir.*” Mekânın örgütlenmesinde önemli bir fikir ve eylem alanı olarak planlama 19.yüzyılda kurumsallaşır.

1.4. Mekânın Üretim Aracı Olarak Planlama

19.yüzyılın sonlarından itibaren kent planlamasının kurumsallaşması aşamalı olarak gerçekleşir. İlk aşama kent planlamasını, kente açılacak olan yeni bulvar, cadde, park veya görkemli yapılarla kenti güzelleştirme uğraşı olarak gören anlayıştır. İkinci aşama, planlamayı mühendis, mimar ve şehir plancıları tarafından hazırlanan ve teknik bir uğraş olarak değerlendiren anlayıştır. Bu dönemde teknik bir bakış açısıyla işlevsellik ön plana çıkmıştır. Üçüncü aşama ise kent planlaması salt teknik bir mesele olmaktan çıkarak, ekonomik ve sosyal etmenlerin de sürece dâhil olduğu dönemdir. Bu aşamada toplum bilimciler, kent planlama sürecinin aktörü haline gelmişlerdir. Dördüncü aşamada metropoliten planlama ve bölge planlaması adı verilen planlama türleri oluşmuştur. Kentler çevrelerinde yer alan kentlerle veya tüm bölgeyle, ekonomik ve sosyal ilişkileri göz önünde bulundurularak planlanmıştır. Son aşama ise planlama eyleminin siyasi bir temelini oluşması aşamadır. Yani siyaset ile planlama ilişkiye geçmiş, kamuoyu, baskı grupları, rant paylaşımı gibi siyasete özgü kavramları plancılar da kullanmaya başlamıştır (Keleş, 2016, s. 120-121).

Lefebvre kent planlamasını, belirli aktörlerin kent mekânına yön vermesi olarak değerlendirir (Şengül, 2012, s. 74). Çünkü tarih boyunca kent planlarıyla mekâna müdahale edilmiş, iktidarın ve toplumun ideallerini gerçekleştirme yolunda, tasarım ve plan bir araç haline getirilmiştir (Çavuşoğlu, 2016, s. 12). Lider kültü, hâkim ideoloji, devlet veya ilkeler, mekân ile vücut bulmuşlardır. Toplum ile bağ kurmak, ideolojilerini meşru kılmak ve aynı zamanda propaganda ile halkın algısını kontrol edip, yönlendirebilmek için mekâna ihtiyaç duyulur. Yani mekân içerisinde günlük yaşam pratiklerimize planlama aracılığıyla yön verilir. Castells'in (2017, s. 141) ifadesiyle planlama; *"sınıfların, fraksiyonların ve grupların çıkarlarını ideolojik olarak resmileştiren ayrıcalıklı bir araçtır."*

Harvey'e göre kent hakkında genel bir kuram oluşturulurken mekânsal biçim ile toplumsal süreçlerin bir araya getirilmesi gerekir. Bunu sosyolojik (toplumsal) muhayyile ve coğrafi (mekânsal) muhayyilenin birleştirilmesi üzerinden tarifleyen Harvey, coğrafi ve sosyolojik muhayyile arasındaki ayrımın modern hayatta güzel ancak yaşanabilir nitelikte olmaktan uzak olan tasarımların oluşmasına yol açtığını belirtir. Toplumsal ve

mekânsal yaklaşımların arasındaki ara yüze birçok disiplin girmiştir. Bunlardan biri de planlamadır. Kent plancıları önceleri planlama kararlarını verirken bu ilişkiyi gözetmemiş, iktisat veya sosyoloji gibi farklı disiplinlerin çıktılarından yararlanmamışlardır. Daha sonradan plancıların toplumsal olan ile mekânsal biçim arasında ilişki kurması gerektiği yönünde anlayışlar gelişmeye başlamıştır. Mekânsal çevresel determinizm adı verilen anlayış ile bir kentin mekânsal çevresi değiştirilerek toplumsal yapının da değiştirilmesini hedefleyen kuramlar gelişir. Ancak mekânsal biçimin toplumsal süreci etkilediği görüşünün tersine, bunun toplumsal süreçlerin kendi dinamikleriyle, kendine özgü mekân formlarını yarattığı ve plancıların bu düzeni engelleyemeyeceği yönünde, mekânsal çevresel determinizme karşı görüşler de gelişmiştir. Bu görüşe göre plancı; “*toplumsal sürecin efendisi değil, hizmetkârı olmuştur*” (Harvey, 2016, s. 27-48).

Mekân aynı zamanda çıkar çatışmalarının yaşandığı, farklı sınıfların yan yana gelerek etkileşim içerisine girdiği bir yerdir. Bu yüzden kent planlamasının hem hâkim sınıfların talep ve çıkarlarının korunması hem de alt sınıfların baskıları karşısında uzlaşma aracı olma gibi politik bir görevi vardır (Castells, 2017, s. 141). Ancak devletin temel amacı, planlama ile toplumsal bir denetim olduğundan farklı grupların talep ve istekleri, kendilerini mekânda ifade edebilmeleri pek mümkün olmamıştır (Şengül, 2012, s. 82).

Mekân-iktidar ilişkisi çerçevesinde, planlamanın tarihsel gelişim sürecini kısaca inceleyelim. Öncelikle belirtmeliyiz ki mekâna yön veren planlama süreçleri ve aktörleri, kendi döneminin ekonomik ve politik koşullarına bağlı olarak hep değişmiştir. Erken modernite olarak adlandırılan dönemde, kent planlamasının çıkış noktası sanayi kentlerinde yaşam koşullarının sürdürülemez bir hal alması üzerine mekâna müdahale gereksinimidir. Devlet eliyle gerçekleştirilen planlama, barınma, sağlık, altyapı gibi koşulların iyileştirilmesinin yanı sıra sistemin devamlılığı açısından üretim veriminin düşmesini de engellemeyi amaçlar (Ersoy, 2012, s. 22-26).

II. Dünya Savaşı sonrası kent planlamasında, Keynesyen ekonomi politikaları gibi devlet eliyle müdahale anlayışı hâkim olmuştur. Kapsamlı planlama ile kentleri yeniden şekillendiren devlet, planlamayı da toplum üzerinde bir denetim aracı olarak

kullanır. Bu planlama anlayışı merkezine devleti yerleştirerek onu toplumun üzerinde konumlandırır. Aynı zamanda devlet eliyle kentlere yön verme amacı güder. Bu doğrultuda kamu yararının korunması esas olarak alınır. Belirtilen esas üzerinden planlama kurumunun karar ve uygulamaları meşrulaştırılır (Şengül, 2012, s. 64-69).

Kapsamlı planlama, temel aldığı kamu yararı ilkesi üzerinden eleştirilere konu olmuştur. Bu eleştiriler doğrultusunda kapsamlı planlamaya karşı çeşitli kuramlar da geliştirilmiştir.

Bunlardan biri, Charles E. Lindblom'un aşamalı planlama kuramıdır. Bu kuram kapsamlı planlamayı, fazla kaynak ve zaman harcayan, uygulanması zor olarak değerlendirir. Kentsel sorunların uzun erimli büyük planlamalar ile değil parçalar halinde çözülmesini savunur. Aşamalı kuram, kapitalizm altın çağı olarak adlandırılan refah dönemi yıllarında geliştirilmiştir. Piyasacı bir yaklaşımın egemen olduğu bu dönemde Lindblom, atılan her adım sonrası piyasa tepkisine göre tavır alınmasını savunmuştur. Kamu yararı kavramını da gerçekçi bulmayan bu anlayış, büyük projelerin yerini daha küçük, mevcut koşullar göz önüne alındığında gerçekleştirilme oranı daha yüksek projelere bırakılmasını savunur. Sistemin aksayan yönlerini tamamen değiştirmek yerine küçük adımlarla aşamalı olarak revize edilmesini önerir (Ersoy, 2012, s. 173). Kamu yararı ilkesinin gözardı edilmesindeki amaç, kapitalist ülkelerde kararların toplumsal güç odaklarının arzuları doğrultusunda verilmesini sağlamaktır. Ayrıca piyasanın talep ve istekleri doğrultusunda küçük revizelerle mekân daha kolay yönlendirilebilmektedir.

Kapsamlı planlamaya eleştiri olarak geliştirilen diğer bir kuram, Paul Davidoff'un savunmacı planlama kuramıdır. Davidoff, kent içerisinde söz hakkı bulamayan kent yoksullarının çıkarlarının gözetilerek, planlamaya dâhil edilmesini savunur. O yıllara egemen olan kapsamlı planlama anlayışının katılımı zorlaştırdığını, tüm çıkar gruplarını temsil etmediğini belirtir. Tek bir kapsamlı plan yerine toplumun tüm kesimlerinin çıkarlarını gözetken birçok plan yapılmasını savunur (Ersoy, 2012, s. 206-207).

Bu bölümde bahsedeceğimiz son planlama kuramı ise stratejik mekânsal planlamadır. Kapitalizm serbest piyasa ekonomisinin sürdürülebilmesi için feodaliteye

karşı geliştirdiği model olan ulus devlet, küreselleşmeyle birlikte güç kaybetmeye başlamıştır. Uluslararası sermaye, devlet eliyle herhangi bir engelle karşılaşmamak ve doğrudan pazara ulaşmak için bu dönem yereli güçlendirmiştir. Artık devlet eliyle inşa edilen ulusal ekonomi dönemi bitmiş, sermayenin istediği yerde yatırım yaptığı bir dönem başlamıştır (Keyder, 2004, s. 110).

Ulus devletin zayıflayarak yerelin gücünün arttırılması ile kentler ön plana çıkmaya başlar. Uluslararası faaliyeti kendine çekebilmek için, merkezi iş alanları, gerekli altyapı, havaalanları ve iletişim ağlarıyla birer cazibe merkezi haline getirilen kentler, Keyder'in ifadesiyle "*dünya pazarına çıkmış bir şirket gibi*" hareket etmektedirler (2004, s. 106). Bu dönemde kent yönetiminden, kent planlamasına kadar birçok alanda yeni kavram ve olgular tartışılmaya başlanır. Dönem ile ilişkilendirildiğinde stratejik mekânsal planlama, kentleri küresel düzene entegre çabası olarak yorumlanabilir.

Ülkelerin yasa ve geleneklerine göre farklı şekilde algılanıp uygulandığından dolayı stratejik mekânsal planlamaya değişik içerik ve anlamlar yüklenmiştir. Mastop (1999)'a göre stratejik mekânsal planlamada amaç, araç, sorun gibi içerikler kadar paydaşlar arasında etkileşimde önemli bir faktördür. Healey ve diğerleri (1999) ise bu stratejik mekânsal planlamanın yerel kurum kapasiteler yarattığını, aktif bir sosyal süreç olan planlamanın politik gündemleri ve kurumlar arası ilişkileri dönüştürdüğünü belirtir (Ersoy, 2012, s. 250).

Stratejik mekânsal planlamanın gelişmesinde postmodern düşüncenin de etkileri görölmektedir (Ersoy, 2012, s. 241). Postmodern düşüncenin ürünü olan çoğulculuk, katılımcılık, toplumsal uzlaşı gibi kavramlar planlamaya dâhil olmaya başlar. Stratejik mekânsal planlama kentsel gelişmeyi sadece fiziksel bir düzenleme olarak değil, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak da ele alan bir yaklaşımdır. Bu süreçte katılımcılar sadece karar alma sürecinde değil planların izleme, değerlendirme, uygulama gibi tüm aşamalarında yer alır (Kotan, 2008, s. 105).

Görüldüğü gibi planlama aynı zamanda mekân üzerinde bir mücadele alanı sahası haline gelmiştir. Bu mücadele sonucu mekân yeniden üretilir veya dönüştürölür.

Farklı amaç, sınıf veya bireysel çıkarlar, mekânsal dönüşümün maddi temelini oluşturur. Lefebvre'nin ifade ettiği günlük hayatın somut mekânın, kapitalist piyasa ve devletin soyut mekânına dönüşmesi de planlama ile gerçekleşir. İnsanların kendi ürettikleri yaşam mekânları karşısında kapitalizm ve devlet kent mekânını sömürgeleştirmektedir. Bu açıdan Lefebvre kent planlamasını kentin en büyük düşmanı olarak görür (Şengül, 2012, s. 73).

Lefebvre planlama sürecinde üç tür aktörün bulunduğunu, bunların ilişki ve çatışması sonucu kentsel mekâna yön verildiğini belirtir. Bunlardan ilki ideal kent yaratma çabası içerisindeki mimarlar, yazarlar ve felsefecilerin anlayışıdır. Bu anlayış mekân aracılığıyla toplumsal sorunlara çözüm bulmayı hedefler. Diğer bir anlayış devlet eliyle örgütlenen planlama anlayışıdır. Devlet kentsel yaşamın insan boyutunu hiçe sayarak, kenti mal ve bilgi akışından oluşan bir sistem olarak görür. Son anlayış ise piyasa çerçevesinde kentsel büyümeyi hedefleyen anlayıştır. Bu anlayış tüketim toplumunu oluşturmayı hedefler. Çeşitli piyasa aktörlerinin devreye girerek onların kâr maksimizasyonu üzerinden kentsel büyüme amaçlanır. Bu üç yaklaşımın ilişki ve çatışmaları sonucu, kent ve yaşayanları arasında karşılıklı yabancılaşma süreci oluşur (Şengül, 2012, s. 74).

Lefebvre kendisinden önceki mekân tartışmalarından farklı olarak, mekânın üretiminin toplumsallığına dikkat çekmiş dolayısıyla mekânın politik olduğunu vurgulamıştır. Mekânın üretimini birbirleriyle diyalektik bir ilişki içerisinde olan algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân üzerinden tarifleyen Lefebvre, mekân tarihsel olarak dönemselleştirerek iktidar ile ilişkisini açıklamıştır. İktidarlar mekânın altında gizlenerek, planlama kurumunu da ideolojiyi toplumsallaştıran bir araç olarak kullanmışlardır. Lefebvre (2014, s. 87), “*Hayatı değiştirmek ve toplumu değiştirmek; uygun bir mekân üretimi yoksa bunun hiçbir anlamı yoktur*” diyerek sistem ile entegre mekânın toplumsal dönüşümler için önemini vurgulamıştır.

2.İSTANBUL'DA MEKÂN ÜRETİMİ

2.1. 1838-1923 Arası Mekânın Üretimi

19.yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi, siyasi, askeri ve toplumsal alanda önemli reformların gerçekleştiği, ticaret antlaşmalarıyla kapitalizme eklenme sürecinin başladığı bir dönemdir. Bu reformlar ve antlaşmalar, İstanbul'un mevcut yapısı üzerinde değişiklik gereksinimi doğurmuştur. 19.yy. Avrupa'sına baktığımız zaman, sanayi kentlerindeki yaşam koşullarının sürdürülemez bir hal alması üzerine, kentsel planlama fikir ve faaliyetlerinin olduğu görülmektedir. Osmanlı yöneticileri de İstanbul'un sorunlarına, Avrupa'da gelişen planlama yaklaşıma benzer bir şekilde çözüm arayışlarına girmeye başlamışlardır.

Bu dönemde İstanbul'un temel problemlerden biri, kentte hâkim dokunun ahşap olmasıdır. Ahşap yapılar, çıkmaz ve dar sokaklar nedeniyle kentte çıkan yangınlar hızla yayılmakta ve felakete dönüşmektedir. Ayrıca 19.yüzyıl, İmparatorluğun küçülme dönemidir. Toprak kayıpları nedeniyle İstanbul sürekli göç almakta, nüfusu giderek kalabalıklaşmaktadır. Nüfus artışıyla beraber, kentsel altyapı eksiklikleri ortaya çıkmış aynı zamanda yeni yerleşim yerlerine de ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu ihtiyaçlar, yerel yönetimlerin kurulmasına, nizamnameler ve kanunlarla İstanbul'u modernleştirme çalışmalarının başlamasına yol açmıştır.

1838 yılında Birleşik Krallık ile imzalanan İngiliz Ticaret (Baltalimanı) Antlaşması sonucu İngiliz tüccarlara çeşitli imtiyazlar tanınarak, gümrük vergileri indirilir. Bu ayrıcalıkların ilerleyen yıllarda Fransa, İspanya gibi diğer Avrupa ülkelerine de verilmesiyle, İmparatorluk açık bir pazar haline dönüşür. Tanınan imtiyazlar ve vergi indirimleriyle yabancı tüccar ve bankerler için İstanbul, ticaret için cazip bir yer haline gelir. Uluslararası ticaretin artmasıyla birlikte İstanbul'da konaklama, ulaşım, iletişim ve posta hizmetlerinin de yeterli kapasiteye sahip olmadığı ortaya çıkar (Gül, 2013, s. 43). Bu süreçte kent merkezinde rıhtımlar, istasyonlar, posta binaları, antrepolar, oteller, bankalar ve iş hanları inşa edilir. Ayrıca bu etkileşim sonucu Avrupalı tarzda dükkân ve eğlence yerleri de açılmaya başlar.

Bu dönem aralığında ilk olarak, II.Mahmud'un askeri danışmanı olan Helmuth Von Moltke, kentin ıslahı için bir gelişim planı hazırlar (Kuban, 2010, s. 458). Literatüre göre bu çalışma, İstanbul'un ilk şehir planı olarak tanımlanmaktadır (Ekin Erkan, 2012, s.3). Moltke, tarihi yarımada içerisindeki idari ve ticari merkezle, sur kapıları arasında kesintisiz bir ulaşım ağı geliştirmeyi amaçlar. Bu çerçevede beş ana arter öneren Moltke, arter ve yolların genişlikleri hakkında kurallar koyarak, yolların iki tarafının ağaçlandırılmasını ister. Moltke'nin planında çıkmaz sokakların tamamen kaldırılması, yangınların önlenmesi amacıyla konut dokusunun, ahşaptan kâgire dönüştürülmesi hedeflenir. Ayrıca cami ve önemli anıtsal yapıların önlerinde yeni meydanların açılması da planda yer alır (Çelik, 2016, s. 136-137). Moltke'nin önerileri ilerleyen yıllarda çıkartılan nizamnamelerin temelini oluşturmuştur.

1839 yılında Moltke'nin plan önerilerinin özeti niteliğinde bir ilmühaberinin yayınlanır. Bu belge ile yeni kurulacak mahallelerin bir plana göre inşa edileceği ve çıkmaz sokaklara izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Yeni mahallelerde ahşap yerine kâgir binaların inşa edilmesi istenmiş ancak ekonomik durumu olmayanlara iki bina arasına kâgir duvar yapmak kaydıyla, ahşap yapı inşası izni verilmiştir (Bilsel, 2015, s. 499). Ayrıca bu mahallerde bina yüksekliği (20 zira) ve üç kat sınırı getirilmiştir (Tekeli, 2013, s. 58). Bab-ı Hümayun'dan başlayarak Beyazıt ardından Çarşamba, Edirnekapı ve Eğrikapı'ya, Aksaray üzerinden Silivrikapı ve Mevlevîhanekapısı'na, Kadirga Limanı'ndan Yedikule'ye ve Bahçekapı'dan Eyüp'e uzanan, 20 zira (15 metre) genişliğinde yeni yolların açılması öngörülmüştür. İlmühabere göre bu yolların her iki tarafı ağaçlarla kaplanacak, at arabalarının geçişi için 12 zira (9 metre) yer bırakılacak ve 4 zira (3 metre) genişliğinde yaya kaldırımları inşa edilecektir (Gül, 2013, s. 47).

II.Mahmud ile başlayan askeri ve idari reformlar, 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile devam eder. Yayınlanan fermanda Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli sebepler nedeniyle güçsüzlük ve yoksulluk içine düştüğü, ülkenin yönetiminin iyileştirilmesi adına yeni kanunlarının çıkarılması ve kurumsallaşmanın gerekli olduğu belirtilir. Ferman ile herkesin can, namus ve malları şeri hükümler gereği padişah tarafından güvence altına alınır. İnsanlara bu güvencenin verilmediği hallerde, memleket kalkınmasını önemsemedikleri belirtilerek mal ve mülk

güvencesinin olduğu durumlarda, devlet ve millet sevgisinin artarak ülke için çalışıldığı ifade edilir. Tanzimat Fermanı'ndaki önemli bir madde de vergide adaletin sağlanmasıdır. Askeri ve diğer masraflar için ahali-i memalik yani vatandaşın, mülkü ve maddi gücü oranında vergi alınacağı beyan edilir (Tanzimat Fermanı, 1838).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Tanzimat Fermanı çerçevesinde çeşitli idari ve hukuki düzenlemeler yapılır. Taşra idaresinin düzenlenmesi, Vilayetler Kanunu, Fransız mevzuatından çevrilen ticaret ve ceza kanunlarının kabulü ve devlet memurlarının görev, yetki ve sorumluluklarını düzenleyen yönetmelikler bu düzenlemelere örnek verilebilir (Yerasimos, 1987, s. 53). Ayrıca yeni dönemin yönetim anlayışı doğrultusunda kentsel gelişmeye yön veren idari yapılanma ve nizamnameler de oluşturulur.

İstanbul'da imar faaliyetlerine yönelik hazırlanan ilk nizamname, 1848 yılındaki Ebniye Nizamnamesi'dir (Bilsel, 2015, s. 501). 1848 tarihli nizamname bir yıl sonra ufak bir değişiklikle yeniden yayımlanır (Gül, 2013). İki nizamname arasındaki tek fark; ilk nizamnamede ahşap binaların 22, kâgir binaların 30 zira yükseklik sınırının 1849 yılında, ahşap binalar için 14, kâgir binalar için 20 zira olarak belirlenmesidir (Tekeli, 2013, s. 59). 1839 yılında yayımlanan ilmühaberindeki gibi yine yollar kademelendirilmiş, sokak genişlikleri belirlenmiş ve çıkmaz sokaklara izin verilmemiştir. Bu nizamnamelerde de yangın riskinin azaltılması için ahşap yapı yerine kâgir tercihi öne çıkmıştır.

1848 ve 1849 nizamnamelerinin İstanbul'da ilk uygulaması, 1856 tarihli Aksaray yangını sonrası olur. 748 binanın yandığı yangın bölgesinin, nizamnameye uygun bir biçimde imarı için İtalyan mühendis Luigi Storari görevlendirilir. Storari bölgenin bir haritasını hazırlayarak, sokak yapısını dikdörtgen biçiminde birbirini dik açılarla kesecek şekilde yeniden düzenler (Bilsel, 2015, s. 502). Aksaray Caddesi ile Unkapanı'ndan Yenikapı'ya uzanan caddenin kesiştiği kavşak noktasını genişleten Storari burada sekizgen bir meydan oluşturur. Bu kavşak noktasının yanına ilerleyen yıllarda Valide Sultan Camisi yapılır (Kuban, 2010, s. 464).

Ebniye Nizamnamelerinin yetersiz kalması üzerine, 1858 yılında önce Sokaklara Dair Nizamname ardından da 1863 yılında ise yirmi yıla yakın bir süre yürürlükte kalan Turuk ve Ebniye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, Sokaklara

Dair Nizamname ve Ebniye Nizamnamesi'nin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Ayrıca diğerleri nizamnamelerden farklı olarak sadece İstanbul'da değil tüm şehirlerde uygulanmasına karar verilmiştir. Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ile yol genişlikleri arttırılmış, 15, 12, 10 ve 8 zira genişliklerinde kademeli bir yol sistemi uygulanmıştır. Bina yükseklikleriyle ilgili kıstas ise 1849 Ebniye Nizamnamesi ile aynı kalmıştır. Bu nizamnamenin en önemli farklılığı, hükümlere aykırı davrananlara para cezasının getirilmesi ve ilk kez kanalizasyon, su ve gaz boruları gibi altyapı unsurlarından söz edilmesidir (Tekeli, 2013, s. 60-61).

Turuk ve Ebniye Nizamname'nin ilk uygulama alanı, 1865 yılında çıkan Hocapaşa yangını ile Sirkeci'den Kumkapı'ya kadar yanan geniş bölge olur (Bilsel, 2015, s. 503). 1007 binanın yandığı bu bölgenin yeniden imarı için 1866 yılında Islahat-ı Turuk Komisyonu kurulur. Komisyon tarafından, parseller dikdörtgen şeklinde bölünerek bir mevzii plan hazırlanır. Nizamnameye uygun olarak bölgede yollar genişletilmiş, 25 zira genişliğinde Divanyolu Caddesi, bu yol ile kademe oluşturan 20 zira genişliğinde Aziziye, Mahmudiye, Kumkapı ve Nuruosmaniye caddeleri açılmıştır. Ana yollara parke, ara yollara ise arnavut kaldırımı döşenmiş, inşa edilen yolların altına da kanalizasyon sistemi inşa edilmiştir (Tekeli, 2013, s. 76). Ayrıca komisyon, Ayasofya ve Çemberlitaş etrafındaki evleri yıkarak buralarda yeni meydanlar açmıştır (Kuban, 2010, s. 464). 1870 yılında yaşanan ve Büyük Beyoğlu yangını olarak adlandırılan yangın sonrası da yanan bölge için bir plan hazırlanmış ancak gelen tepkiler sonucu plan hayata geçirilememiştir.

Bu dönemde kent formuna etkileyen önemli olaylardan biri de 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı'dır. Akdeniz'deki çıkarları doğrultusunda Osmanlı'nın içişlerine müdahil olmak isteyen Rusya, imparatorluk içerisindeki Ortodoksların koruyucusu olarak ilan edilme talebinin reddedilmesi üzerine Sinop Limanı'ndaki Osmanlı donanmasını bombalayarak, Eflak ve Boğdan bölgesini de işgal eder. Rusya'nın savaştan güçlenerek çıkması ve hakimiyet alanını genişletmesi, ekonomik ve politik çıkarlarına uymayan İngiltere ile Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında savaşa girerler.

Kırım Savaşı boyunca müttefik askerlerin İstanbul'a gelmesiyle artan nüfus, kentin altyapısındaki eksiklikleri yeniden ortaya çıkarır. 1855 yılında bu eksiklikleri

gidermek için idari yapıda değişikliğe giden Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul Şehremaneti'ni kurar. Ancak kurulan sistemin başarısızlığı nedeniyle, 1856 yılında Şehremaneti'nin yerine İntizam-ı Şehir Komisyonu kurulur (Gül, 2013, s. 64). İntizam-ı Şehir Komisyonu, kent altyapısının iyileştirilmesi, sokakların temizliği, çöplerin toplanması gibi çalışmalar yapmış, Cadde-i Kebir'in gaz lambalarıyla aydınlatılmasını sağlamıştır (Kuban, 2010, s. 460). Ancak bu komisyon da beklenen ilerlemeyi sağlayamaz. Bunun üzerine komisyon tarafından yeni bir belediye teşkilatı kurulması hususunda, Ticaret Vekâleti'ne bir rapor sunulur. 1858 yılında, sunulan rapor doğrultusunda İstanbul 14 belediye dairesine ayrılır (Bilsel, 2015, s. 505). Tüm kente model olması adına da ilk olarak, Galata, Pera, Taksim, Kurtuluş, Pangaaltı, Kasımpaşa ve Tophane bölgelerini kapsayan, Altıncı Daire-i Belediye kurulur (Gül, 2013, s. 65).

Bu bölge büyükelçilik binaları, Avrupalı tarzda eğlence mekânları ve dükkânların bulunduğu, elçilik çalışanları, banker ve levantenlerin ağırlıklı yaşadığı bir yer olup, Osmanlı'nın modernleşme adımlarını gösterebileceği bir yerdir. Ayrıca sosyoekonomik yapısı nedeniyle, altyapı çalışmaları ve kentsel hizmetler için gerekli olan maddi kaynakların temini edilmesi de daha kolaydır. Altıncı Daire-i Belediye'nin çalışmaları arasında, eski Ceneviz surlarının yıkılarak sokakların genişletilmesi, Taksim ve Pangaaltı arasında yeni yolların açılması, Taksim ve Tepebaşı bahçelerinin açılışı ile Şişhane'deki Türkiye'nin ilk belediye binasının inşası olarak sayılabilir (Gül, 2013, s. 67).

1882 yılına gelindiğinde değişen koşullar altında nizamnamelerin yetersiz kalması sonucu, imar hukuku alanındaki ilk kanun sayılan Ebniye Kanunu yayınlanmıştır. Ebniye Kanunu ile yol genişlikleri arttırılmış, bina yüksekliklerine yol genişliğine göre sınırlama getirilmiştir. Kanun ile yolların düzenleme alanlarındaki bir arsanın dörtte biri sahibinden ücretsiz olarak alınacak, yola giden pay fazla ise karşılığı ödenecektir. Ayrıca yol başlarına genişlik ve istikamet gösteren levhaların asılması da istenmiştir. Yangın yerleri ile ilgili de çeşitli düzenlenmelere gidilmiş, bir yerin yangın alanı sayılabilmesi için en az on yapının yanmış olması şartı getirilmiştir (Tekeli, 2013, s. 62).

İstanbul'u modern bir görünüme kavuşturma çalışmaları II. Abdülhamit döneminde de devam eder. Bu çalışmalar kapsamında, Fransız mimar Joseph Antoine Bouvard İstanbul'a davet edilerek kent için kapsamlı bir plan hazırlaması istenir.

Bouvard, Atmeydanı, Beyazıt Meydanı, Galata Köprüsü ve Yeni Cami bölgelerini, yeni planlama alanı seçerek buralarda Beaux-Arts tarzında tasarımlar yapar. Bouvard'ın İstanbul'a gelmeden, kendisine gönderilen fotoğraflar üzerinden tasarladığı, kentin dokusu ve topoğrafyası ile uyumsuz, Avrupa kentlerindeki çeşitli yapılardan esinlenerek hazırladığı projeleri, ilgili fermanlar çıkarılmasına rağmen, yüksek maliyetleri nedeniyle uygulanamaz.

Şekil 4: J.A. Bouvard'ın Beyazıt Meydanı için tasarımı (1902)

Kaynak: <http://www.doganhasol.net/beyazit-meydaninin-oykusu-beyazit-meydani-bugunku-haline-nasil-geldi.html>

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet sonrası hem İstanbul'un planlanması hem de kent yönetimine dair idari anlamda önemli adımlar atılır. İlk olarak, 1909 yılında çıkarılan bir kanun ile İstanbul Vilayet örgütü kurulur. Ardından 1912 tarihinde Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi kanunu çıkartılarak şehremaneti yapısında yeni düzenlemelere gidilir. Bu kanun ile İstanbul'u dokuz bölgeye ayıran yeni bir belediye modeline geçilir (Tekeli, 2013, s. 111). Ayrıca belediye gelirlerine ilişkin çeşitli düzenleme ve kanunlar da hazırlanır.

II.Meşrutiyet sonrası ilk kentsel düzenleme girişimi İstanbul Şehremini Ziver Bey tarafından gerçekleştirilmiş, II. Abdülhamit döneminde İstanbul'a çağrılan ancak kente gelmeden tasarım çalışmaları yapan Fransız mimar Bouvard, yeniden davet

edilmiştir. İstanbul'a gelerek incelemelerde bulunan Bouvard, kentin haritaları olmadığından planlama yapamayacağını belirterek teklifi reddetmiştir (Tekeli, 2013, s. 114). Burada Bouvard, sistemli bilgi sahibi olmadan, mekânı salt devlet talebiyle biçimlendirmek için planlama yapmayı reddederek, planlamanın araçsallaştırmasına karşı durmuştur.

Şehremini Halil Edhem Bey döneminde ise harita/bilgi eksikliğinin giderilmesi için kenti haritalandırma çalışmaları başlatılır. Almanya'da çizilen ve pafta çevrelerinin rengi nedeniyle, Alman Mavileri olarak adlandırılan çalışma sonucu kent ilk kez kapsamlı bir haritaya sahip olmuş, İstanbul'un planlamasına temel olacak bir altlık hazırlanmıştır. Aynı dönemde Fransız mimar André Auric İstanbul'a davet edilerek, kent için bir plan hazırlaması istenmiştir. Auric bütün kenti kapsayan bir imar plan taslağı hazırlamış, yeni bir kanalizasyon sistemi ve kentin önemli merkezlerini birbirine bağlayan geniş caddeler inşa ettirmiştir. Ayrıca İstanbul'da işlevini kaybetmiş askeri yapıları birer rekreasyon alanı olarak değerlendirmiştir (Gül, 2013, s. 89-91). 1911'de çıkan Aksaray Yangını sonrası bölge için ızgara plan hazırlayan Auric, burada düzenli bir sokak dokusu önermiştir. Şehremini Cemil Paşa döneminde ise İstanbul'da yangınlarda hasar gören bölgeler iyileştirilmiş, sokak ıslahları ve kanalizasyon hatları genişletilmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı'nın bahçesi düzenlenerek Gülhane Parkı adıyla halka açılmıştır (Kuban, 2010, s. 495).

Bu dönem İstanbul'da yol-yapı odaklı düzenlemelerle başlayan planlama faaliyetlerinin, mekân üretiminde *menâfîi amme* (kamu yararı) esas ve fenne dayalı olma iddiası dönemin ilgili nizamname ve kanunlarında tekrar edilen hususlardır. İstanbul'da planlama alanı merkezîyetçi yaklaşımla kurumsallaşmaya başlamıştır. 1848 Ebniye Nizamnamesindeki haliyle ifade edecek olursak; "*bu haritanın kabulü ile mahallenin inşası İrade-yi Mahsuse-yi Şahane süduruna münevveddir*" (Ebniye Nizamnamesi, 1863). Hazırlanan nizamnamelerle ve gerçekleştirilen uygulamalarla, henüz 19 yüzyılda İstanbul'da mekân üretiminin iktidarların kontrolünde sürdürülmesi için kamu yararı ilkesinin araçsal bir ilke olarak kullanılmasının ilk örnekleri verilir (Ekin Erkan, 2014, s. 12).

2.2. 1923-1950 Arası Mekânın Üretimi

İstanbul, I. Dünya Savaşı sonrası yaklaşık beş yıl süreyle itilaf devletlerinin işgali altında kalmış, Kurtuluş Savaşı ve ardından imzalanan Lozan Antlaşması sonucu, 6 Ekim 1923'te bu işgal sona ermiştir. 13 Ekim 1923 tarihinde ise Ankara Hükümeti'nin çıkarmış olduğu “*Türkiye Devletinin makarr-ı idaresi Ankara şehridir*” şeklindeki kanun maddesi ile de 470 yıllık başkent unvanını kaybetmiştir.

Tekeli'nin ulus devletin ilk mekânsal düzenlemesi olarak nitelendirdiği bu değişiklik, köktenci modernite döneminin ilk adımlarındandır (Tekeli, 2014, s. 156). Yeni rejimin gözünde İstanbul geçmişi, Ankara ise geleceği ve yeni laik ulusu simgelemektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ayrıcalıklı konumunu kaybeden İstanbul saltanat destekçilerinin merkezi olarak görüldüğünden uzun bir süre ihmal edilir. Bu siyasi tavrın bir göstergesi olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1927 yılına kadar İstanbul'a ayak basmaması gösterilmektedir (Gül, 2013, s. 114).

Modern bir toplum tahayyülü, bu topluma uygun mekânsal düzenlenmeler gerektirdiğini bilen Cumhuriyet, ideallerini somut olarak mekânda göstermek istemiştir (Çavuşoğlu, 2016, s. 53). Bu doğrultuda ilk olarak Hermann Jansen'in hazırladığı Ankara planı üzerinden Cumhuriyet kendi mekân formunu yaratmaya başlamıştır.

1930'lara kadar İstanbul'da bütünlüklü bir mekânsal dönüşüm gerçekleştirilmez. Bu dönemde sadece, modern bir kent imgesine uygun olarak sokak düzenlemeleri, park, bulvar ve meydan tasarımları ile basit ulaşım projeleri geliştirilir. Hayata geçirilen önemli uygulamalardan biri Beyazıt Meydanı düzenlemesidir. Cumhuriyet'in ilk şehremini Haydar Bey döneminde yenilenen Beyazıt Meydanı, İstanbul'un kentsel odak noktalarından biri haline getirilir. Çalışma kapsamında, meydanın genişletilmesi için Beyazıt Meydanı ile Zeynep Kâmil Konağı arasındaki binalar istimlak edilerek yıkılır (Tekeli, 2013, s. 111). Açılan meydan, ortasına elips şeklinde bir havuz inşa edilerek modern bir görünüme kavuşturulur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'da, Lefebvre'nin soyut mekânı dayandığı unsurlardan olan *optik (görsel)* etki tanımlamasına uyan birtakım çalışmalar

da yapılmıştır. Yeni rejim ilk olarak anıtlara ve meydanlara yüklediği sembolik anlamlarla optik etki oluşturmuş, mekân üzerinden topluma mesaj vermiştir.

Bu değerlendirmeye ilk örnek olarak, 3 Ekim 1926 tarihinde Sarayburnu'na yerleştirilen Atatürk heykeli gösterilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderinin ilk anıtı başkent Ankara'ya değil İstanbul'a yerleştirilmiştir. Üstelik Sarayburnu gibi Osmanlı Devleti'nin yönetildiği, padişahı simgeleyen sarayın bulunduğu bir yere bu anıtın yerleştirilmesi, lider kültü yaratmanın yanı sıra siyasal ve mekânsal açıdan önemli bir mesaj içermektedir. Anıt incelendiği zaman; Atatürk'ün sağ ayağı bir adım önde, sol eli belinde ve sağ yumruğu sıkılı, yüzü Anadolu'ya sırtı ise saraya dönüktür. Sağ ayağının Anadolu yönünde önde olması, gücünü Anadolu'dan aldığını, sağ elinin yumruk şeklinde olması ise devrim düşmanlarına karşı bir vücut jesti olarak yorumlanır. Aynı zamanda modernleşmenin önemli adımı, kıyafet devriminin bir göstergesi olarak bu anıtta Atatürk, batılı giyim tarzında, sivil kıyafetlerle betimlenmiştir (Tekiner, 2014, s. 70-74).

Şekil 5: Sarayburnu'nda Yer Alan Atatürk Heykeli
Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/97460779423787329/>

Optik (görsel) etkiye ilişkin vereceğimiz diğer bir örnek ise, 9 Ağustos 1928 tarihinde açılan Taksim Cumhuriyet Anıtı'dır. Bu anıt etrafında oluşturulan dairesel meydan, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin en önemli meydanı haline gelmiştir.

Dört bölümünden oluşan anıtın doğu ve batı cephesinde iki madalyon rölyefi bulunur. Doğu cephesindeki madalyonda, peçesi örtülü Osmanlı'yı simgeleyen ağlayan bir kadın, Batı cephesindeki madalyonda ise peçesini sıyırmış, Cumhuriyeti simgeleyen gülen bir kadın yer figürü alır. Burada simgeleştirilen aslında batılılaşma idealidir. Anıtın kuzey cephesi Büyük Taaruzu ve milli mücadeleyi, güney cephesi ise yeni Cumhuriyeti betimler. Atatürk, kuzey cephesinde kalpaklı ve üniformalı, güney cephesinde sivil kıyafetlidir. Güney cephesinde, Atatürk'ün yanı sıra İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak, Kızıl Ordu Generalleri; Mihail Vasiliyeviç Frunze, Kliment Vorosilov ve ulusu simgeleyen anonim figürler yer almaktadır. Anıtın bu bölümü Cumhuriyet fikrini kurucularıyla birlikte simgeleştirir (Tekiner, 2014, s. 98-108).

1930'lu yıllara gelindiği zaman İstanbul'un ekonomik ve entelektüel kapasitesinden dolayı uzun süre ihmal edilebilecek bir kent olmadığı anlaşılır (Gül, 2013, s. 28). Yeni Cumhuriyet, İstanbul'u Kemalist ideallere uygun bir biçimde dönüştürmek için somut adımlar atmaya başlar. İlk olarak bu dönüşümün yasal zeminleri hazırlanır. 3 Nisan 1930 yılında çıkarılan Belediyeler Kanunu ile İstanbul Belediyesi ve İstanbul Vilâyeti mahallî idaresi birleştirilir. Yine aynı kanun gereği, İstanbul Belediye başkanlığı görevini İstanbul valisinin yürütmesine karar verilir (Resmî Gazete, 1930). Buradaki amaç; merkezden alınan kararların tek elden ve hızlı bir şekilde uygulanabilmesidir.

Bu dönemde, 1580 sayılı Belediye Kanunu ile beş yıl, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile de 20.000'den fazla nüfusa sahip kentlerde üç yıl içerisinde imar planı yapma zorunluluğu getirilir (Tekeli, 2013, s. 130). Yasal hazırlıkların tamamlanmasının ardından Cumhuriyet, Ankara'da uyguladığı gibi resmi ideolojinin mekâna yansımaları için planlama aracını devreye sokar.

1933 yılında uluslararası bir planlama yarışması düzenleyerek Henri Prost, Alfred Agache ve Hermann Elgötz yarışmaya davet edilir. O dönem, Paris Planlama Bürosu'nun başındaki Henri Prost yarışmaya katılamaz. Prost'un yerine, gelen öneri doğrultusunda Jacques Henri Lambert davet edilir (Gül, 2013, s. 119). Kurulan komisyon tarafından incelenen çalışmalar sonucu en uygulanabilir bulunan plan olan Hermann Elgötz'ün planı yarışmayı kazanır. Kurulan komisyon Elgötz'ün planını şöyle yorumlamıştır:

Umumi İstanbul şehrinin eskizi hazırlanırken er cihetçe şehrin karakterine uymağa, şehrin tabii manzarası gibi tarihi eserlerinin de muhafazası ve daha güzel görünmesinin teminine çalışılmıştır. Bu asır, bütün eksikliklerin ortadan kaldırılmağa çalışıldığı bir zaman olup İstanbul şehrini de asri şehirciliğe ve iktisadi şartlara muvafık ve tarihi kıymetine layık bir mevkie getirmeye uğraşmıştır (Komisyon Azaları, 1935, s. 68).

Ehlgötz; İstanbul'da eski ve yeninin uyumlu bir şekilde birleştirilmesiyle, kentin karakteri, tarihi ve doğal güzelliklerinin korunmasını hedefler. Ayrıca mevcut yol şebekesinin sadece genişletilmesini önerdiği için planı uygulanabilir ve daha da önemlisi ekonomiktir (Bilsel, 2015, s. 514). Ehlgötz, "İstanbul Şehrini Umumi Planı" başlıklı raporunda plan hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

Bu güzel şehrin emsalsiz güzelliğini en uzun istikbale, kadar muhafaza edebilmek için öyle bir esas bulmak icap eder ki: eski kültürü yeni ihtiyaç ve medeniyet şartlar ile ahenktar bir surette birleştiresin. Bir şehrin şekli: mazisi ve iktisadi ve tabii vaziyeti ile ta'yin edilir. Şehir bugün bu şartlarda yaşıyor ve bunların her türlü terakki ve tebeddülü şehrin şekline te'sir eder. Demek ki bir şehir mütehasssının vazifesi iktisadi ve siyasi kuvvetleri nazarı itibara alarak onları şehrin tarihi, medeni ve tabii vaziyetleriyle ahenkle imtizaç ettirmektir (Ehlgötz, 1934, s. 18).

Yarışmayı kazanmasına rağmen bilinmeyen bir nedenden dolayı Ehlgötz'ün planı uygulamaya geçmez. İlerleyen yıllarda Alman mimar Martin Wagner, İstanbul'un planlanmasını yapmak üzere kente davet edilir (Tekeli, 2013, s. 135). Wanger'in hazırladığı plan, İstanbul'un hinterlandını da içine alarak, bölgesel ulaşım, ekonomik bir ilişki çözümlemesi içerir. Ancak bu çalışma yeterli bulunmayarak uygulamaya konmamıştır. Ufak müdahaleler ve mevcut yapının korunması üzerine geliştirilen planlama çalışmaları, eski başkenti Kemalist ideoloji doğrultusunda topyekun bir dönüşüme sokmak isteyen iktidar tarafından beğenilmez. Bu doğrultuda, ilk yarışmaya katılmayan Henri Prost, 1936 yılında bir kez daha İstanbul'a davet edilir (Gül, 2013, s. 124). Davet üzerine İstanbul'a gelerek çalışmalara başlayan Prost, 1936-1937 yıllarında çeşitli incelemeler yaparak, 17 Ekim 1937 tarihinde İstanbul Avrupa Ciheti Nazım Planı'nı Dahiliye Vekilliği'ne sunar. 07 Nisan 1938 tarihli Mustafa Kemal Atatürk imzalı kararname ile de planın uygulama işlerinde görevlendirilir. Hazırlamış olduğu nazım planı ise 5 Haziran 1939 tarihinde onaylanır.

Bu noktada Henri Prost'un neden tercih edildiğine ilişkin birtakım sorular sorulabilir. Öncelikle Prost, Paris Planlama Bürosu'nun başındaki biri olarak dönemin ünlü isimlerinden biridir. Ayrıca öğrencilik zamanı yapmış olduğu çalışmalardan ötürü İstanbul üzerine de bilgi sahibidir. Ama en önemli tercih nedeni, batı tarzı kentsel planlama ilkeleriyle, Kuzey Afrika'daki Fransız kolonilerinde uyguladığı kentleri modernleştirme çalışmalarıdır. Kolonilerde edindiği bu pratik, Cumhuriyet yönetiminin önem verdiği bir deneyimdir (Gül, 2013, s. 147).

Cumhuriyet ideolojisinin amacına uygun kent tasarım deneyimine sahip bir isim olan Henri Prost, Fransız kolonilerinde ve Paris'te edindiği tecrübeyi hayata geçirmesi için Türkiye'ye davet edilmiştir. Prost'un temel görevi; kuruluş sürecindeki ulus devletin, sosyal refomlarını tamamlayacak, yeni ve modern bir yaşamı kente yansıtabilecek çalışmalar yapmasıdır (Akpınar, 2010, s. 73). Bu doğrultuda, 11 Haziran 1936'da İstanbul'a gelerek sözleşme imzalayan Henri Prost, 26 Aralık 1950 tarihine kadar görevinin başında kalmıştır.

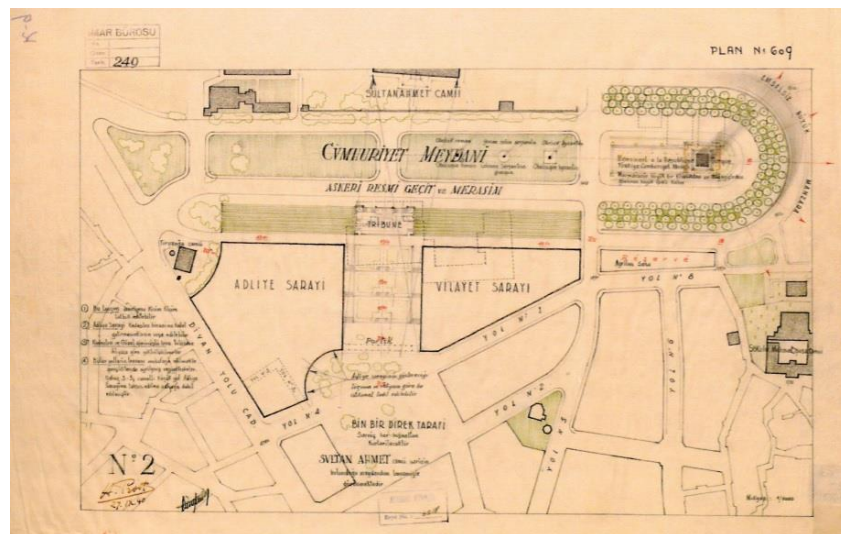
Henri Prost, toplumsal dönüşüm içerisindeki kenti, geleceğe doğru yönlendirecek adımlar olarak nitelendirdiği çalışmalarını şu şekilde özetler:

İstanbulun asrileşmesi belki en nazik bir cerrahi ameliyesi ile mukayese edilebilir. Bakir bir arazi üzerinde yeni bir şehir kurmak mevzu bahis olamaz, fakat tam içtimai bir tekemmül devresi geçiren kadim merkezi, mihaniki, belkide bütün servetlerin yaşama tarz ve şeraitini değiştiren yeni bir âtiye doğru sürükleyen bir vaziyet tahadüs etmektedir (Prost, 1948, s. 169).

Henri Prost İstanbul için bütünlüklü bir plan hazırlamak yerine, İstanbul (tarihi yarımada), Galata, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy için ayrı ayrı planlar hazırlar (Kuban, 2010, s. 503). Prost'un planlama yaklaşımı üç ana ilkeye; ulaşım, çevre sağlığı ve estetiğe dayanmaktadır. Bu çerçevede, kentsel ulaşım ağının motorlu taşıtlara uygun bir biçimde düzenlenmesi, mevcut kent formunun çevre sağlığı açısından yenilenmesi ve kentin güzelleştirilmesi temel hedefidir (Bilsel, 2010, s. 57).

1930'lu yıllarda ulus-devlet, kentleşmeyi toplumsal bir dönüşüm aracı olarak görmektedir. Modern cumhuriyetin temsil edileceği kamusal mekânlar hem çağdaş toplumu hem de cumhuriyetin ilerici değerlerini simgeleyecek kent mekânları olarak

Bu doğrultuda hazırlanan Sultanahmet Meydanı düzenlemesi de Prost'un 1937 tarihli Nazım İmar Planı'nın önemli ancak uygulanamayan bir tasarım çalışmasıdır. Atmeydanı'nı askeri geçit törenlerine uygun bir biçimde *Büyük Cumhuriyet Meydanı* olarak tasarlayan Prost, buraya hem Marmara'dan hem de Boğaz'dan görünecek büyüklükte bir devrim anıtı yerleştirmeyi düşünür (Pinon, 2010, s. 279). Prost görüşlerinde, Büyük Cumhuriyet Meydanı'nı Moskova'daki Kızıl Meydan ile yarışacak bir meydan olarak tahayyül ettiğini belirtir (Bilsel, 2010, s. 354). Aynı zamanda bölgede bulunan antik hipodromu da ıslah etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, alanı genişletmek için Sultanahmet Külliyesi'nin üç türbesi, Ticaret Okulu ve Tapu Kadastro Binası'nın yıkılmasını önerir. Tapu Kadastro Binası yerine askeri geçit törenlerinin izlenebileceği bir set yerleştirmeyi planlar. Prost bu tasarım ile Sultanahmet Meydanı'nın hem anıtları hem de adıyla birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni simgelemesini arzulamıştır (Gül, 2013, s. 134-135).

39

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, 18 Haziran 1943 tarihinde İstanbul Radyosu'na, Sultanahmet Meydanı ile ilgili aşağıdaki demeci vermiştir:

Sultanahmet Meydanı, eski adıyla at meydanı, hipodrom etrafındaki bütün binalar kaldırılmak koŐuluyla Marmara'ya doğru muazzam bir balkon halini alacak, burası Marmara ve Boğaz'dan gündüz ve gece görülebilecek görkemli bir Devrim Abidesi'yle süslenerek İstanbul'un Cumhuriyet ve Devrim Meydanı olacaktır (Kırdar, 1948, s. 164).

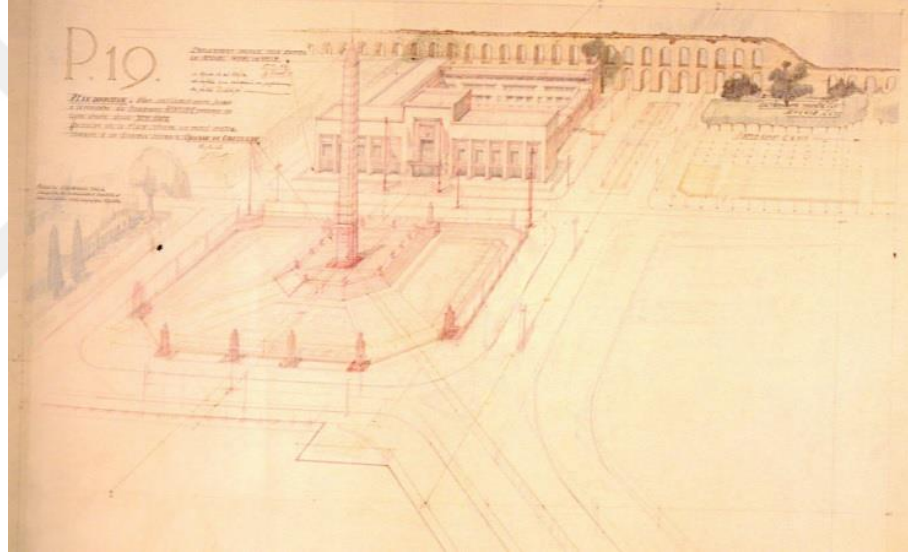
Prost'un düzenlemeyi istediği diğer bir meydan ise Beyazı Meydanı'dır. Nazım planında 6 no.lu meydan olarak geçen alanda yapılacak çalışmalarla meydanın genişletilmesini arzular. Alanda yapılacak arkeolojik kazılarla da Theodosius'un Zafer Takı'nı yeniden ihya etmeyi amaçlar. Ayrıca plan notunda  niversite öğrencilerine tahsis edileceği belirtilen, manzaralı gezinti yerleri tasarlar (Prost, 2007, s. 85). Prost burada, meydanın Marmara Denizi'ne doğru geniŐlemesi sonucu Beyazıt Kulesi, İstanbul  niversitesi'nin anıtsal kapısı ve bahçesinin bir bütünlük arz etmesini hedefler (Erdikmen, 2013, s. 95).

Nazım planında yer alan diğer bir meydan olan 19 no.lu meydan, Atatürk Bulvarı ve FevzipaŐa caddesi keŐişimindeki alandır. Prost, ŐehzadebaŐı'daki bu dört köşe meydana inkılapları simgeleyecek obelisk Şeklinde bir anıt yerleştirmeyi amaçlar. Ayrıca Yenikapı'ya yapmayı düşündüğü uluslararası garın önüne bir gezinti meydanı da tasarlar. *Atatürk L'Esplande*'si veya *Atatürk Meydanı* adını verdildiği bu alan doğu ve güney yönünden İstanbul kıyılarını ve Marmara Denizi'ni görür. Mevcut Eminönü Meydanı'nda da değişiklikler yapan Prost, Yeni Camii önündeki parazit olarak nitelendirdiği binaları yıkarak meydanı geniŐletir. Taksim Meydanı'nı da yeniden düzenleyerek, tiyatro, konferans, sergi salonları, kulüpler vb. binaları buraya yerleştirir (Prost, 2007, s. 85-97). Taksim Meydanı bu çalışmalar kapsamında AyazpaŐa yönüne doğru genişletilerek, dikdörtgen biçiminde bir tören meydanı haline dönüşür.

Şekil 7: Taksim Meydanı'nda Geçit Töreni

Kaynak: <http://www.eskiistanbul.net/1205/taksim-meydani>

Şekil 8: Fatih Meydanı Düzenlemesi

Kaynak: Pinon, Atatürk Bulvarı ve Fatih Meydanı

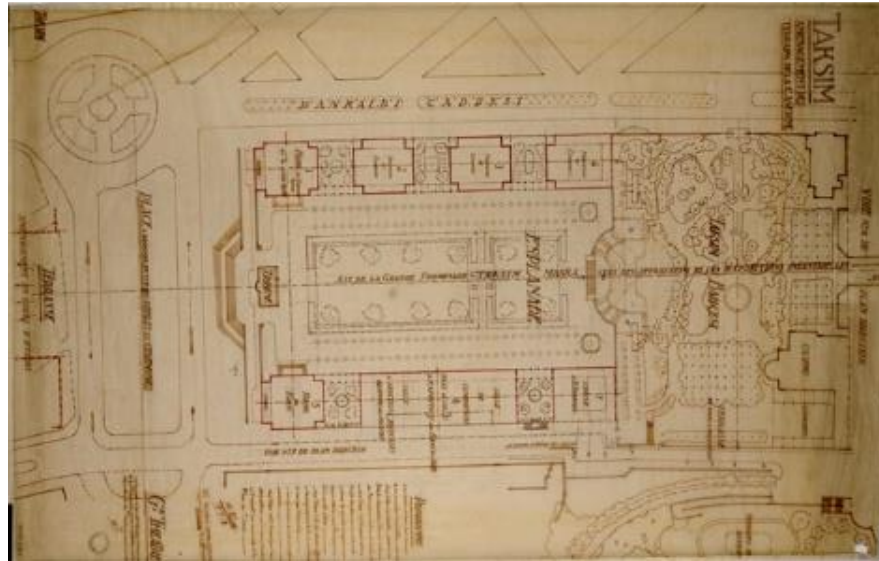
Prost'un İstanbul planındaki önemli bir çalışması da *escapes libres* yani *serbest sahalar* adı verilen halka açık mekân tasarımlarıdır. Serbest sahaların temelinde, seküler ulus-devletin görselleştirilmesini hedefler. O döneme kadar kamusal mekân olarak nitelendirilebilecek tek yer, erkek egemen külliye avlularıdır. Serbest sahalar ile kadın ve erkeğin birlikte kamusal yaşama entegre olduğu özgür alanlar oluşturulur. Dolayısıyla hem mekânın sekülerleştirilmesi hem de radikal bir dönüşümü içeren modernleşme projesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü kamusal alan külliye dışarısına çıkartılmış,

kadın-erkek ayrımına dayanan Osmanlı dönemi toplum yapısından, cumhuriyetin ideali karma toplum yapısına geçiş sağlanmıştır. Böylece Cumhuriyet'in hedeflediği modern ve ideal toplum artık mekânda görünür hale gelmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında planlama bir kez daha, Cumhuriyetin tebaadan, seküler özgür yurttaş yaratma projesinin politik bir aracı olmuştur (Akpınar, 2010, s. 74-77).

Prost bir demecinde, toplumsal yapının değişimine ilişkin yapılan inkılapların kente etkisinin büyük olduğunu belirtir:

Nihayet son yapılan inkılâbın şayanı hayret neticesi: Atatürk'ün kadınların peçesini kaldırması ve bir daha kullanılmasını sureti kat'iyede menedişidir. Bu son inkilâp İstanbul'un şehircilik durumu üzerine icra ettiği tesir ve akisler hakikaten pek büyüktür (Prost, İstanbul, 1948).

Henri Prost İstanbul'un farklı bölgelerinde on sekiz adet park tasarlar. Bu serbest sahalardan en önemlileri, İnönü Gezisi ve Beyoğlu Ciheti Nazım Planı'ndaki adıyla 2 No.lu Park'tır. Topçu Kışlası'nın yıktırılmasıyla ortaya çıkan büyük alana, törenlerin izlenebileceği bir teras, devamına ise İnönü Gezisi adı verilen bir *esplanade*, gezi alanı inşa edilir (Bilsel, 2010, s. 356-359). 26.000 m²'lik alana kurulan İnönü Gezisi, Cumhuriyet'in seküler, modern karakterini yansıtan en iyi uygulamalardan biridir (Gül, 2013, s. 145).

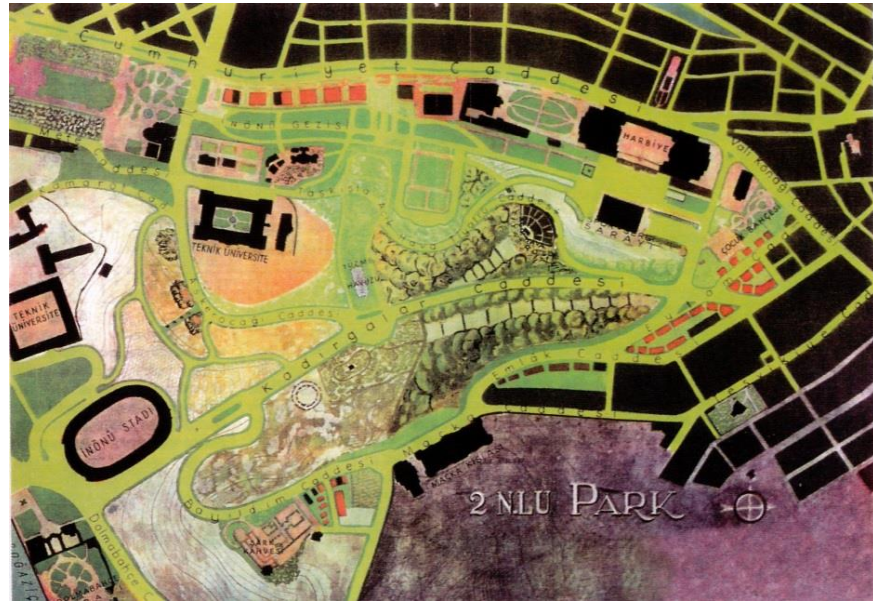

Şekil 9: İnönü Gezisi

Kaynak: <https://blog.iae.org.tr/sergiler/taksim-gezi-parkinin-tarihcesi>

Prost, İnönü Gezisi merdivenlerine İsmet İnönü'nün de heykelini yerleştirmek istemiştir. Bu kapsamda Alman heykeltıraş Rudolf Belling'e heykelin siparişi verilmiş, kaidesi için de "Milli Şef Heykeli Kaide Müsabakası" düzenlenmiştir. 7,5 metre büyüklüğündeki kaide, tamamlanmasının ardından İnönü Gezisi girişine konulmuş ancak 1950'den itibaren politik atmosferin değişmesiyle birlikte, bitmesine rağmen heykel kaidenin üzerine yerleştirilememiştir. Belling'in yapmış olduğu heykel bugün Taşlık Parkı'nda bulunmaktadır.

İnönü Gezisi ve Taksim Bahçesi inşa edilen bir yaya köprüsü ile 2 No.lu Park'la birleştirilmiştir. 2 No.lu Park; Dolmabahçe, Maçka ve Harbiye arasında konut alanlarının ortasında geniş bir yeşil alanı tariflemektedir. Prost burayı, Paris'in merkezinde bulunan Boulogne Ormanı ile kıyaslayarak "*Taksim'in Boulogne Ormanı*" olarak nitelendirmiştir. 2.No.lu Park içerisine, dönemin vali-belediye başkanının adını taşıyan Lütü Kırdar Spor ve Sergi Sarayı, Harbiye Açık Hava Tiyatrosu ve Dolmabahçe Stadyumu inşa edilir. Prost'un bu çalışmaları sonucu, İnönü Gezisi de dâhil edildiğinde, 1.500 metre uzunluğunda, herhangi bir araç trafiği ile kesintiye uğramayan, yaklaşık 30 hektar büyüklüğünde bir park inşa edilmiştir (Bilsel, 2010, s. 361-365).

Şekil 10: 2 No.lu Park 1/2000 Ölçekli Plan

Kaynak: Bilsel, Serbest Sahalar: Parklar, Geziler, Meydanlar..., 2010

Prost'un diğ er bir önemli projesi de 1 No.lu Park olarak adlandırılan Kültür Park projesidir. Kültür Park; kara surlarından Aksaray yönüne doğru, Bayrampaşa Deresi boyunca uzanan vadi çevresinde, geniş bir yeşil alanı kapsar. Parkın içerisinde botanik bahçe, hayvanat bahçesi ve çeşitli sergilerin yer alması düşünülür. Parkın bir bölümü de spor alanlarına ayrılmış, olimpiyat oyunlarının İstanbul'da düzenlenmesi hedefiyle bu bölümde olimpik stadyum, hipodrom ve çeşitli spor alanları tasarlanmıştır (Bilsel, 2010, s. 350-352).

Son olarak tarihi yarımada için önemli bir düzenleme olan Arkeolojik Park tasarımından da bahsedelim. Prost'a göre, İstanbul'daki fetih öncesi döneme ait eserlerle yeteri kadar ilgilenilmez. Verdiği bir demeçte bu eleştirisini şöyle dile getirir:

Karakteristik, g r n  lerile, İstanbul'un önem kazanmasına h dim olan Türk eser ve binaları pek çoktur. Bunları harabolmaktan kurtarmak için daha birçok seneler tamirata ihtiyaç vardır.   te bu sebepten dolayısıdır ki Türklerin ekserisi İstanbul'un fethine takaddüm eden eserlerin muhafazasına sarfedilecek tahsisata karşı muhalif bir tavır takınmaktadırlar. Bununla beraber İstanbul'un zaptından evvelki h tira ve eserlerin milletler arası turistik cereyanının başlıca  millerinden biri olduğunu da m driktirler. Fakat k fi derecede varidat ve membalara malik olmadıklarından bu eserlere l yikile bakılamıyor (Prost, 1948 , s. 235).

Prost, 1933 yangınında yıkılan Sultanahmet bölgesini yeniden imar etmek yerine, Bizans imparatorluk sarayının bulunduğu bölgede kazı çalışmaları yürütmek ister (Pinnon, 2010, s. 294-296). Bu  er evede; Ayasofya, Büyük Saray ve Hipodromu içerisine alan bölgeyi arkeolojik park olarak tanımlar (Kuban, 2010, s. 504). Parkı arkeolojik kazı alanları ve pitoresk görünümü ile gezinti yapılabilecek bir açık hava müzesi olarak tasarlar (Bilsel, 2010, s. 262). Prost, kazı yapılacak bölgede inşaat çalışmalarını yasaklamış, tarihi eserlerin ve kent siluetinin korunması amacıyla, tarihi yarımadada bodrum kat yasağı ve iki kat sınırı getirmiştir. Ayrıca kentin tarihi karakterini korumak için kara ve deniz surlarının muhafaza edilerek onarılması talimatını vermiştir. Kara surlarının i  ve dış bölümlerini kapsayan 500 metrelik alanda, yürüyüş yolları olan yeşil alanlar planlayarak, bu bölgeye de inşaat yasağı koymuştur (Erdikmen, 2013, s. 99).

Henri Prost, Cumhuriyetin modernleşme projesinin mekânsallaşmasını, park ve bahçeler kadar, plajlar, gazinolar, kulüp binaları gibi yapılarla da sağlar. Bu alanlar serbest sahalar gibi kadın ve erkeğin kamusal yaşama birlikte entegre olduğu seküler mekânlardır (Akpınar, 2010, s. 77-78). 1939 yılında Taksim Bahçesi'ne inşa edilen Taksim Gazinosu ve Prost'un yeniden projelendirerek modern bir görünüme kavuşturduğu Florya Plajı bu alanlar içerisinde öne çıkmaktadır.

İstanbul'da mekân üretiminde öne çıkan ve yukarıda sayılan projelerin dışında Henri Prost, kenti modern bir görünüme kavuşturmak adına çeşitli tasarımlar da geliştirir. Beyoğlu ve tarihi yarımada bölgelerini kapsayan metro projeleri hazırlar. Asya ve Avrupa yakasını birbirine bağlamak için önce bir köprü tasarlar ancak Boğaziçi'nin panoramik görünümünü bozacağı, aynı zamanda demiryolu bağlantısını sağlamayacağı gerekçesiyle bu projesinden vazgeçer. Ardından hem demiryoluna hem de otomobillerin kullanabileceği, Ahırkapı – Harem arası inşa edilecek bir tünel aracılığıyla iki kıtayı birleştirmeyi düşünür (Erdikmen, 2013, s. 108-109). İstanbul için kapsamlı bir kentsel ulaşım ağı geliştirir. Yenikapı ve Taksim'i iki ana yol ile birleştirmiş, kentin belkemiği sayılan Atatürk Bulvarı'nı inşa etmiştir. Atatürk Bulvarı'nın bittiği Yenikapı'da uluslararası bir gar ve feribot iskelesi yerleştirerek burayı bir ulaşım merkezi olarak tasarlamıştır. Yenikapı'dan Sarayburnu'na uzanan manzaralı bir sahil bulvarı da projeleri arasındadır. Bu bulvarların yanı sıra kent içi ulaşımı rahatlatmak pek çok anayol, cadde gibi yeni yol şebekesi geliştirmiştir.

Henri Prost, gerçekleştirdiği ve gerçekleştiremediği projeleriyle çok tartışılmıştır. Haliç kıyılarına sanayi bölgesine dönüştürmesinin yarattığı tahribat nedeniyle hala günümüzde bile bu tartışmalar devam etmektedir. Yaptığı uygulamalarla bugünkü İstanbul'un şekillenmesindeki en önemli isimlerden biri olmuştur. Radikal bir kopuşun yaşandığı 1923-1950 yılları arasında soyut mekânı, Cumhuriyetin resmi ideolojisi doğrultusunda şekillendirerek toplumsal bir dönüşümü hedeflemiştir. Görevde olduğu süre boyunca yaptığı meydan tasarımları, serbest sahalar, bulvar ve diğer kentsel donatı alanlarıyla planlamayı bu dönüşümün hizmetine sunar. Sadece planlama değil mimari de araç olarak kullanılır. Bu dönemde gelişen yeni mimarlık akımı, kübik formda,

geometrik çağdaş yapılar inşa eder. Cumhuriyet'in modernleşme fikri böylece mekânın her yerinde hissedilir.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimleri Demokrat Parti'nin kazanmasıyla, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık tek başına iktidarı sona erer. Demokrat Parti'nin kendi ideolojisi doğrultusunda yeni bir İstanbul tahayyülü ve değişen politik atmosfer neticesinde Henri Prost'un sözleşmesi, 26 Aralık 1950 tarihinde İstanbul Belediye Meclisi'nin almış olduğu kararla sona erdirilir. Böylece İstanbul için önemli bir dönem kaparak, Demokrat Parti'nin yükselişiyle birlikte hem Türkiye hem de İstanbul'da yeni bir dönem başlar.

2.3. 1950-1980 Arası Mekânın Üretimi

1950-1980 yılları arası İstanbul için hem politik hem de ekonomik açıdan önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem aralığıdır. 1950'li yıllardan itibaren başlayan tarımda makineleşme, kırsal alandan kopuşu hızlandırarak kentlerin nüfusu arttırmıştır. Aynı zamanda ithal ikameci sanayi politikalarının benimsenmesiyle birlikte büyük kentlere göç hızlanmıştır. Planlama yetkilerini elinde toplayan iktidarlar, kent çeperinin kontrolsüz büyümesini engellemeye, kentsel sorunların üstesinden gelmeye çabalasa da başarılı olamamışlardır. Bu dönem aralığında iç göçlerin baskısı altında kalan kentlerde, öncelikle kent-nüfus ilişkisi daha sonra ise kalkınma olgusu temel alınarak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Dönemin sonuna doğru gelişen metropoliten alan kavramı etrafında, kalkınma-kentleşme-göç üçgeni ile bölgesel farklar, kalkınma ve kentsel gelişim arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır (Eraydın, 2003, s. 35).

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler sonucu Türkiye'de 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı sona ermiş, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar sürecek olan Demokrat Parti iktidarı başlamıştır. 22 Mayıs 1950 tarihinde Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, hükümeti kurma yetkisi verdiği Adnan Menderes'in Başbakan olmasıyla da Türkiye'de tek parti dönemi kapanmıştır.

Demokrat Parti'nin ilk yıllarında uyguladığı liberal ekonomi politikaları sayesinde Türkiye, 1950- 1953 yılları arası %11,2'ye ulaşan çarpıcı büyüme hızına erişir. Amerika'dan Marshall Planı kapsamında alınan büyük yardımlar, tarımda makineleşme,

etkin tarımsal üretim, Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte artan uluslararası ekonomik ilişkiler ve erken cumhuriyet döneminden farklı olarak, özel teşebbüsün desteklendiği ve kalkınmada dış kaynak kullanımının esas alındığı politikalar sonucu bu büyüme oranlarına erişilmiştir (Özcan, 2016, s. 39-41).

Ancak 1954 yılından sonra olumlu hava yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır. 1954 yılında yaşanan kuraklık tarımsal üretimi etkilemiş, ilerleyen yıllardaki olumsuz mevsim şartları da üretim miktarını ciddi oranda düşürmüştür. Dünya Bankası ile yaşanan sorunlu ilişkiler neticesinde dış yardımlar kesilmiş, bu tarihten itibaren ekonomik büyüme yavaşlayarak %3'lere kadar gerilemiştir. Ekonomik tabloda yaşanan olumsuz gelişmeler sonucu, toplumda artan hoşnutsuzluğu bastırmak için Demokrat Parti tavrı değiştirerek, otoriter bir tutum almaya ve toplumu baskılamaya başlamıştır (Gül, 2013, s. 175). Bu değişime bağlı olarak, farklı politika ve uygulamaları nedeniyle Demokrat Parti dönemi İstanbul'unu, 1950-1956 ve 1956-1960 tarihleri arasında iki dönem olarak incelemek daha doğru olacaktır.

Adnan Menderes ve Demokrat Parti için İstanbul'un özel bir önemi vardır. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde Menderes, İstanbul sonuçları gelene kadar herhangi bir açıklama yapmamış, *“İstanbul'da seçimi kazanamadıysak İstanbul'suz bir iktidar, yarım iktidar bile sayılmaz”* ifadesiyle kente verdiği önemin altını çizmiştir (Birand, Dündar, & Çaplı, 1999, s. 47).

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesinin ardından, aynı yıl üç aşamalı olarak yapılan yerel seçimlerde de büyük bir başarı yakalar. 26 Aralık 1950 tarihinde tüm üyeleri Demokrat Partili olan İstanbul Belediye Meclisi tarafından hazırladığı plan ve yaptığı çalışmalar eleştirilerek Henri Prost'un görevine son verilir. Tekeli'ye (2013, s. 170) göre bu değişiklik ülkedeki iktidar değişiminin bir yansımasıdır. 1950-1956 yılları arası, planlama çalışmalarının ve yasal düzenlemelerin hayata geçirildiği bir nevi hazırlık ve revize aşaması olarak sayılabilir. Nitekim Demokrat Parti, Prost görevden alındıktan altı yıl sonra İstanbul'da imar faaliyetlerine başlamıştır.

Bu hazırlık aşamasında, İstanbul'un planlarını yeniden gözden geçiren Demokrat Parti yönetimi, Prost'un hazırlamış olduğu planların uygunluk açısından

denetlenmesi için *Revizyon Komisyonu*'nu kurar. 1951 yılından çalışmalarını tamamlayan komisyon, Prost'un hazırlamış olduğu planların uygulanabilir olmadığını, istatistiksel çalışmalardan ve analizlerden yoksun, kentin topografik özellikleri dikkate alınmadan hazırlandığını belirtir. Ancak eleştirilerine rağmen, kapsamlı bir imar planı hazırlanana kadar başlatılan işlerin Prost'un planı çerçevesinde bitirilmesini, ayrıca planlama çalışmalarının koordine edilmesi için daimî bir komisyon kurulmasını önerir (Gül, 2013, s. 168-169).

Revizyon Komisyonu'nun önerisiyle 1952 yılında *İstanbul Şehri İmar Planı Daimî Komisyonu* veya diğer bir adıyla *Müşavirler Heyeti* kurularak çalışmalara başlanır. 1952-1956 yılları arasında görev yapan *Müşavirler Heyeti* ilk olarak kentin ayrıntılı bir biçimde haritalandırılması, nüfus değişimleri, sanayi tesisleri ve konut alanlarının dağılımı gibi analiz ve araştırma çalışmalarına başlar. Ancak kentin hızla büyümesi sonucu artan baskı neticesinde, bu araştırmalarına son vererek hızlıca 1/5000 ölçekli Nazım Planı'nı revize etmek zorunda kalır. Bu kapsamda revize edilmiş ilk plan *Beyoğlu Ciheti Nazım Planı*'dır. Prost'un hazırladığı ilk planın uygulama alanı genişletilerek, analizler sonucu gerçekleşmesi mümkün olmayan uygulamalar plandan çıkartılır (Tekeli, 2013, s. 171-172). *Müşavirler Heyeti* tarihi yarımada bölgesini kapsayan İstanbul Ciheti Nazım Planı'nı da revize etmek için çalışmalara başlar ancak teknik kadro eksikliğinden dolayı bu çalışmalarını tamamlayamaz (Bilsel, 2015, s. 522). *Müşavirler Heyeti* ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrası Londra Planı'nı yapan Sir Patrick Abercrombie'yi İstanbul'a davet ederek hazırlamış olduğu rapor ve çalışmaları hakkında görüş alır. 1956 yılında *İstanbul Şehri İmar Planı Daimî Komisyonu*'nun çalışmaları sona erer.

1950-1956 yılları arasından yapılan revize çalışmaları, mekân üzerinde önemli değişiklikler getirmez. Bu dönemde Prost'un, 19 no.lu meydan olarak tasarladığı alana İstanbul Belediye Sarayı'nın inşasına başlanır. 2 No.lu Park'ın içerisine de Hilton Oteli inşa edilir. Yine 2 No.lu Park içerisine inşa edilen İnönü Stadyumu'nun adı, rövanşist bir anlayışla değiştirilerek Mithatpaşa Stadyumu yapılır. Politik olarak da erken cumhuriyet dönemi ile bir hesaplaşma içerisine giren Demokrat Parti, Kemalist ideoloji çerçevesinde şekillendirilen mekân üzerinde sembolik düzenlemeler yaparak, Türkiye'deki iktidar değişikliğinin soyut mekânda da hissedilmesini sağlar.

1956 yılına gelindiği zaman İstanbul için yeni bir dönem başlar. Başbakan Adnan Menderes 23 Mayıs 1956'da Kabataş Tekel Umum Müdürlüğü'nde yaptığı basın toplantısıyla, İstanbul'da o güne kadar görülmemiş bir dönüşüm hareketini başlatır. Kendi ifadesiyle, bu dönüşümle birlikte *“şehrin birçok semtleri tanınamayacak kadar değişecektir”* (Cumhuriyet, 1956).

Basın toplantısında Adnan Menderes (Cumhuriyet, 1956), *“İstanbul'un imarı, yalnız bir şehir meselesi değildir. İstanbul ve hükümet merkezimiz olan Ankara'nın imarı, birer memleket meselesi telakki edilmelidir”* ifadesiyle, aslında şahsileştirdiği imar faaliyetlerini memleket meselesi olarak kamuoyuna lanse eder. Adnan Menderes'in memleket meselesi olarak gördüğü ve kendini İstanbul Belediye Başkanı addederek başlattığı imar faaliyetlerinin arkasında politik nedenler bulunur. Yapılan çalışmalarla yüksek enflasyon oranları, artan dış borç ve yabancı yatırımların kesilmesi gibi ekonomik eksikliklerin üzerini örtmeyi aynı zamanda İstanbul'un imarıyla politik gücünü, halka ve dış dünyaya yeniden göstermeyi amaçlar (Tekeli, 2013, s. 176). İstanbul'un imarı ile ilgili düzenlendiği basın toplantısında, ekonomik durumun kötülüğüne rağmen imar faaliyetlerinin başlatıldığını şu şekilde ifade eder:

Amerikalılardan 300 milyonu alamadık. Ayrıca iki sene kurak gitti bu sene de elverişli bir hasad senesi içinde değiliz. Hatta buğdayın bir kısmını dışardan getireceğiz. Fakat Türkiye'nin imkânları artık harekete geçirilmiştir. Bu imkanlar ile Türkiye kendi kendine yetecek hale gelmektedir. Hükümet olarak sıkıntı çekiyoruz fakat hiçbir engelimiz yoktur. Biz bütün bunları Devletin ve Hükümetin icra takatinin tükenmiş olduğu ve iflas ettiği iddia olunduğu bir zamanda yapmaktayız (Cumhuriyet, 1956).

Şekil 11: Başvekil Beklenen Basın Toplantısını Dün Yaptı
Kaynakça: Cumhuriyet Gazetesi, 24 Eylül 1956

Adnan Menderes 1956 yılından itibaren İstanbul'un imar çalışmalarını birinci elden yönetmiş, vaktinin çoğunu İstanbul Park Otel'de veya İstanbul Belediyesi'ndeki çalışma ofisinde geçirmeye başlamıştır (Gül, 2013, s. 193). Her sabah, imar programının yürütülmesinden sorumlu teknik ekip ve bürokratlarla toplantılar yaparak onlara direktifler vermiştir (Akpınar, 2010, s. 188). İstanbul Belediye Meclisi'nin 1 Haziran 1957 tarihli kararıyla da İstanbul'un imarındaki katkı ve yakın ilgilerinden dolayı kendisine fahri belediye başkanlığı unvanı verilmiştir (Hürriyet, 1957).

Menderes, İstanbul'un imar programını “*Bu mevzu adeta bir zafer alayının hikâyesidir. İstanbul'u bir kere daha fethedeceğiz*” (TBMM, 1957) şeklinde özetlerken, bu bakış açısıyla, büyük boyutlarda yıkım ve dönüşüm dönemini başlatır. Menderes'in programı, siyasal hedefler ve çağdaş bir kent görünümü arzusu neticesinde oluşan, Tekeli'nin (2013, s. 177) ifadesiyle “*sezgilerin ve olanakların biçimlendirdiği bir programdır.*”

Adnan Menderes erken cumhuriyet döneminin aksine, söylemlerinde İstanbul'un Osmanlı kimliğini ön plana çıkartmıştır. Osmanlı eserlerinin onarılması, camilerin etrafındaki çirkin yapılardan temizlenerek abat edilmesi, sultan türbelerinin yeniden ziyaret açılması ile belediye bültenlerinde onarılan Osmanlı eserlerinin sayısı ve görsellerinin yer alması bu çabanın göstergeleridir (Gül, 2013, s. 162).

1956 yılında Adnan Menderes'in açıkladığı imar programı, kendisine mekân üzerinden topluma mesaj verme fırsatı da yaratmıştır. Arapça ezan yasağının kaldırılması, dini içerikli radyo yayınlarına başlanması, ilk ve ortaokullarda zorunlu din dersleri gibi uygulamalarla, dini kamusal alanda görünür kılarak, seçmen kitlesini konsolide eden Menderes, mekân aracılığıyla da bunu gerçekleştirmiştir. Menderes, 1957 seçimleri öncesi, bazı illerde yaptığı seçim konuşmalarında, İstanbul'un imar programı ve bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetleri halka anlatmıştır (Boysan, 2010, s. 83). Bu çerçevede ihmal edilen Osmanlı eserlerini *“inşa tarihlerindeki kıymet ve heybetlerine ulaştırmak, onları vitrine koyar gibi ortaya çıkarmak”* (Cumhuriyet, 1956) istediklerini belirtmiş, Eyüp Sultan Külliyesi'nin restorasyonu, Süleymaniye Camii restorasyon çalışmaları gibi uygulamaların hepsini propaganda malzemesi olarak miting meydanlarında ve radyo konuşmalarında kullanmıştır.

İstanbul'un modernleşirmesi için çalışmalar da yapan Menderes amacını, *“Avrupadan ve ayrıca Yeşilköy hava meydanından şehre gelenlerin, birinci sınıf bir yoldan yar ve ağyara, ortaçağın geri bir kasabası manzarasını veren bir mahalde İstanbul girmesini önlemek”* (Cumhuriyet, 1956) olarak açıklamıştır. Bu doğrultuda, kapsamlı yol ağları, meydan ve istimlâk uygulamaları yürütülmüştür. Demokrat Parti yönetimindeki İstanbul Belediyesi'nin yıkım ve yol yapım harcamaları, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yılda yaptığı harcamaların dört katı büyüklüğüne çıkmıştır (Gül, 2013, s. 184).

Bu dönemde Vatan Caddesi, Millet Caddesi ve Ordu Caddesi gibi büyük ana arterler açılarak kentin idari ve ticari merkezleri birbirine bağlanır (Gül, 2013, s. 188). Aksaray, Beyazıt ve Sirkeci meydanları genişletilerek araç trafiğine uygun hale getirilir. Ayrıca Kennedy Caddesi gibi tarihi yarımada içerisinde önemli sahil yolları açılır.

Ayrıca Müşavirler Heyeti'nin hazırlamış olduğu revize planları incelemek ve düzenlemek için Hans Högg ile de bir anlaşma yapılır. 1957 yılında İstanbul'a gelen Högg için özel bir büro kurulur. Tekeli'ye (2013, s. 181) göre, Högg 'ün çalışmaları “*Menderes operasyonunu sonradan rasyonalize etme niteliği taşıyan*” çalışmalardır.

1958 yılında İtalyan şehir plancısı Luigi Piccinato da İstanbul'a davet edilerek, İller Bankası'na bağlı İstanbul İmar Planlama Müdürlüğü'ne müşavir olarak görevlendirilir. Piccinato, hazırlamış olduğu nazım plan etüdünde, İstanbul'u bir sanayi kenti değil ticaret ve yönetim kenti olarak kurgular. Bu çerçevede, sanayinin ve limanların kent dışarısına çıkarılmasını teklif eder. İstanbul'un iki yakasını birleştirecek boğaz köprüsü ve yeni yol ağları da önerir (Erdikmen, 2013, s. 113). Piccinato'nun hazırlamış olduğu 1/10.000 ölçekli nazım planı, 1960 yılı sonunda İmar ve İskân Bakanlığı'na sunulmuş ancak değişen siyasal konjonktür sebebiyle onaylanmamıştır.

Menderes'in imar faaliyetleri sonucu, kent içerisinde yapılan yol ve meydan genişletme çalışmaları, kentin tarihi dokusuna büyük zararlar vermiştir. Yol güzergâhı çevresinde kalan Osmanlı ve Bizans dönemine ait eserler de dahil olmak üzere binlerce sivil bina modernleşme adına yıkılmıştır (Gül, 2013, s. 184). Bu dönemde istimlâk edilen bina sayısı 7.289'a ulaşmış (Tekeli, 2013, s. 191), 1958'de yaşanan devalüasyon nedeniyle bir süre sonra belediye istimlak bedellerini ödeyemez duruma gelmiştir. İstimlâk meselesi, 27 Mayıs sonrası başlayan Yassıada duruşmalarında *İstimlâk Yolsuzluğu Davası*'nın açılmasına neden olmuş, bu davada Adnan Menderes, “*imar ve istimlâk faaliyetleriyle bizzat meşgul olmaya başlayarak hattâ bu yüzden (Başmi mar) veya (İstanbul'un ikinci Fatihi) unvanlarını aldığı*” (İstimlak Davası, 1961, s. 5) gibi ifadelerle yargılanmıştır. 1958 yılından yaşanan devalüasyon nedeniyle yavaşlayan imar faaliyetleri, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle tamamen durmuştur.

Bu dönemin önemli bir özelliği de Marshall yardımlarıyla yaşanan tarımda makineleşme sonrası artan iç göç sonucu ortaya çıkan barınma sorunu ve bu soruna çözüm olarak geliştirilen gecekondu pratiğidir. Kentlerdeki nüfus artışını öngörecektir planlamadan yoksun olan iktidar, bu dönem gecekondulaşmaya göz yumarak barınma sorununa geçici çözümler geliştirerek hazine arazilerinin işgaline göz yumar. İlerleyen yıllarla oy kaygısıyla çıkartılan çeşitli imar aflarıyla meşrulaştırılan bu alanlar kent

çeperinin kontrolsüz bir biçimde genişlemesine yol açar. Eraydın'ın (2003, s. 34) ifadesiyle, 1980 yılına kadar uzanan bu dönem, “*dizginlenemeyen dönüşüm sürecini denetim altına alma*” çabalarıyla geçer.

1960- 1980 arası, iç göçlerle birlikte nüfus artışı, buna paralel olarak kentlerde ortaya çıkan sorunlar ve ekonomik, sosyal gelişmişlik farklarının artmasından ötürü, planlı gelişme dürtüsü ile tanımlanan bir dönem aralığıdır (Eraydın, 2003, s. 34). 1960 sonrası politikalar incelendiği zaman, yeni bir sermaye birikim sürecine geçildiği de görülmektedir. Erdaydın'a (2003, s. 35) göre, Anayasa değişikliği, planlı kalkınma ve gelir adaletsizliği gibi konuların gündeme gelmesi bunun bir göstergesidir. 1960 öncesi dışlanan planlama kavramı hem ekonomik kalkınmada hem de mekânın üretiminde yeniden işlevsel rol kazanmaya başlar.

1960 sonrasının genel değerlendirmesine geçmeden önce, 27 Mayıs askeri müdahalesinin kendini meşrulaştırılmak adına mekânı araçsallaştırma çalışmalarından da kısaca bahsedilmesi gerekir. Lefebvre'nin soyut mekânı dayandığı temel öğelerinden olan optik (görsel) veya fallik unsur olarak nitelendirebileceğimiz bu çalışmalarla mekânın 27 Mayıs ideolojisini işaret etmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmalara ilk örnek, 27 Mayıs'ın ardından mahalle, cadde ve sokak isimlerinin “27 Mayıs”, “Turan Emeksiz”, “Teğmen Ali İhsan Kalmaz”, “Harbiye”, ve “İnkılap” gibi 27 Mayıs'ı çağrıştıran isimlerle değiştirilmesi olarak gösterilebilir (Alkan, 2016, s. 114). Bu dönem Turan Emeksiz isminin biraz daha öne çıktığı görülmektedir. 28 Nisan 1960 tarihinde, muhalefetin ve basın faaliyetlerini kontrol altına alabilmek için Tahkikat Komisyonu kurulmuş, olayı protesto eden öğrencilerin üzerine, polisin ateş açması sonucu İstanbul Üniversitesi öğrencisi Turan Emeksiz, Beyazıt'ta hayatını kaybetmiştir. Turan Emeksiz'in öldürülmesi 27 Mayıs'a giden sürecin köşe taşlarından biri olarak da değerlendirilir. 27 Mayıs sonrası “Hürriyet Şehidi” ilan edilen Emeksiz'in anısına, Beyazıt Meydanı'nın adı Hürriyet Meydanı olarak değiştirilmiş, öldürüldüğü noktaya da Hürriyet Anıtı yerleştirilmiştir. Ayrıca Çağaloğlu'nda bulunan Milli Türk Talebe Birliği binası, İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü ve Orman Fakültesi'ne büstleri yerleştirilmiştir (Alkan, 2016, s. 118). 28 Nisan'ın yıldönümlerinde Hürriyet Meydanı ve büstlerin önünde kalabalık törenler düzenlenmiştir.

Şekil 12: Hürriyet Meydanı'ndaki Törenlerin Basına Yansıması
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 29 Nisan 1963

27 Mayıs'ı simgeleyen önemli bir eserde İstanbul'un merkezi konumundaki Taksim Meydanı'na yerleştirilen, dört metre yüksekliğindeki Süngü Anıtı'dır. Taşların içerisinden çıkan bir süngü ve etrafını saran defne yapraklarından oluşan anıtta, süngü orduyu, defne yaprakları ise demokrasiyi betimlemektedir (Alkan, 2016, s. 121). Süngü Anıtı; mekân üzerinden topluma, militarizmin gücünü ve 27 Mayıs'ı hatırlatan bir mesaj olarak uzun yıllar meydanda kalmıştır.

Şekil 13: Taksim Süngü Anıtı

Kaynak: <https://t24.com.tr/foto-haber/bir-taksim-fotoromani,3537>

1961 Anayasası ile birlikte Türkiye’de sosyal devlet ve planlı ekonomi modeli yeniden benimsenir. Bu çerçevede Devlet Planlama Teşkilatı kurularak, ülkede planlı yaklaşımlara verilen önem artar. İstanbul’da bu dönem, mekân üretiminde ekonomik temelli bir planlama arayışına başlanır (Tekeli, s. 169). İller Bankası bünyesindeki İstanbul Nazım Bürosu kapatılarak yerine İstanbul Belediyesi bünyesinde, İmar Planlama Müdürlüğü kurulur ve başına Turgut Cansever getirilir. Cansever (1998, s.144) o dönemki planlama programının amacını şöyle açıklar:

Plan, İstanbul’da gecekondu oluşumunu önlemek, şehirde konut arsası piyasasına arsa arz ederek spekülatif baskıları kırmak amacı ile Topkapı-Küçükçekmece’nin kuzeyinde 2.5 milyon kişiyi barındıracak şehir alanları açmayı, bu yörede şehirleşmeyi düzenlemeyi, şehrin kuzeyine, Boğaziçi’ne yönelik gelişme temayülünü sona erdirerek Boğaziçi tabiatını korunmasını, E-5’in kuzeyinde yer alacak yeni yerleşme alanlarında küçük ve temiz sanayi için parklar tahsis edilerek Haliç’in sanayi bölgesi olmaktan kurtarılmasını amaçlıyordu.

1963 yılında Marmara bölgesini çevreleyen 9 il; İstanbul, Çanakkale, Bursa, Balıkesir, Kocaeli, Sakarya, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ’ı kapsayan Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı yayınlanır. Bölgenin mevcut iskân ve yerleşme düzeni göz önüne

alınarak, dengeli bir fiziki yerleşme içerisinde, sosyal ve ekonomik kalkınma amaçlanır. Marmara Bölgesi ile İstanbul arasındaki gelişmişlik farkının kapatılarak, İstanbul'un yükünün azaltılması, bu sayede tarihi kent merkezinin nefes almasını sağlanacaktır. Ayrıca İstanbul'un iki yakasındaki dengesiz nüfus dağılımının da değiştirilmesi öngörülmektedir (İmar ve İskan Bakanlığı, 1963). Cansever'e (1998, s. 118) göre, hazırlanan plan ile *"uluslararası iktisadi ilişkileri sisteminin İstanbul'da odaklanması, en azından Akdeniz ve Ortadoğu ölçeğinde etkili olması"* amaçlanmaktadır.

Bu dönemde planlı kalkınma modelinin getirisi olarak, kentsel planlama yetkileri yavaş yavaş merkezi yönetimin elinde toplanır (Tekeli, 2013, s. 235). 1963 yılında Milli Güvenlik Konseyi, İstanbul'daki sanayi tesislerinin konum ve gelişimlerinin düzene alınması için, İmar ve İskân Bakanlığı'ndan sanayi nazım planı hazırlanmasını ister. Bu doğrultuda hazırlanan İstanbul Sanayi Nazım Planı ile sanayi tesislerinin sınırlandırılması hedeflenir (Tekeli, 2013, s. 255). 20 Temmuz 1965 tarihinde, Milli Güvenlik Konseyi'nin önerisi ve Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul'un nazım imar planlarını hazırlama görevi Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na verilir. Kararname gereği, Bakanlık bünyesinde Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu kurulur. Müşavirlik görevi için de Luigi Piccinato yeniden İstanbul'a davet edilir.

Piccinato'nun müşavirliğinde Doğu Marmara Ön Planı'nı çalışmaları esas alınarak, Büyük İstanbul Nazım Planı Raporu hazırlanır. Rapor, İstanbul'u merkeze alarak Marmara Bölgesi'nde lineer bir büyüme hedefler. Çünkü Piccinato 'ya göre İstanbul'un sorunları ancak bölgesel önerilerle çözüme kavuşturabilir. Piccinato (1965) plan izah raporunda bu husustaki görüşünü şöyle açıklar:

İstanbul'un şehircilik problemi Belediye hudutlarından çok ötelerinde, metropoliten alanından daha uzaklarında geniş bir bölgenin hususiyet ve istihsal potansiyeli etüdlerinden başlamak üzere şekil bulacaktır.

1964 yılında, tarihi yarımada'nın rehabilite edilmesi amacıyla, 1/5.000 ölçekli İstanbul Suriçi İmar Planı hazırlanır. İstanbul kent silüetinin korunması için Prost'un getirdiği, 40 rakım üzerine üç kat sınırı ile kara surlarının iç ve dış bölümlerinde 500 metrelik alanda inşaat yasağı hükümleri de planda yer alır (Erdikmen, 2013, s. 115). Ancak aynı yıl, inşaat sektörünün baskısı sonucu Suriçi İmar Planı ile çelişen, imarlı

alanlarda kat yüksekliklerini ve yapı yoğunluklarını arttıran İstanbul Kat Nizamları Planı yayınlanır (Bilsel, 2015, s. 529). Artık iktidar dışında sermaye de mekân üretimine müdahale etmeye başlar.

1972 yılında Dünya Bankası ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan 2,3 milyon dolarlık kalkınma kredisi anlaşması sonrası sermaye baskısı artmaya başlar. Anlaşma gereği İstanbul Şehirsel Gelişme Projesi, Dünya Bankası tarafından finanse edilecektir. Dolayısıyla Dünya Bankası hazırlanan imar planlarıyla yakından ilgilenmeye başlar. Çalışmalarda üzerinden durulan iki nokta vardır. Bunlardan ilki yeni yapılacak çevre yolları diğeri ise Boğaz Köprüsü'nün açılması neticesinde, özellikle Anadolu yakasında oluşacak olan kentsel alanların yönlendirilmesidir (Tekeli, 2013, s. 271). 1972-1984 yılları arasında İstanbul'da yapılacak çalışmalar için yabancı şirketlerle de çeşitli danışmanlık anlaşmaları yapılır (Erdikmen, 2013, s. 116).

1980 yılında İmar ve İskân Bakanlığı tarafından, Marmara Bölgesi gelişim stratejileri ile İstanbul metropoliten kent bütünü aynı planda birleştirilerek, 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı hazırlanır. İstanbul'a ülke bütününden hatta uluslararası boyuttan bakılması gerektiğine vurgu yapılan planda, geçmişte yapılan çalışmalar kentin hızlı gelişimine ayak uyduramadığı gerekçesiyle eleştirilir. 1995 ve sonrası 7,1 milyon nüfusu kapsayan bir metropoliten alana göre hazırlanan plan, kentleşme eğilimini düzenlemeyi amaçlar (İmar ve İskan Bakanlığı, 1980).

Bilsel'e (2015, s. 532) göre, 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı stratejik mekânsal planlama esasına göre hazırlanmıştır. Bilindiği gibi stratejik mekânsal planlama, kentleri küresel düzene entegre çalışmaları olarak yorumlanır. Merkezi iş alanları ve finans merkezleriyle cazibe merkezi haline getirilen kentler, planlama aracılığıyla yeni ekonomik düzene göre entegre edilir. 1980 tarihli nazım planının hedeflerinden birisi de “*metropoliten kent bütününde merkezi iş alanlarının, ana merkez olarak gelişmesi*” (İmar ve İskan Bakanlığı, 1980) olarak belirtilir. Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ve bu doğrultuda hazırlanan planlarla, 1980 yılından itibaren İstanbul'da soyut mekân çelişkili mekâna dönüşmeye başlar. Artık mekân, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden-üretim sürecine yön verirken, mekânın üretiminde politik tahakkümün yerini üretici güçlerin tahakkümü alır.

2.4. 1980 Sonrası Mekânın Üretimi

12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte, Türkiye’de demokrasi yeniden askıya alınarak hem ekonomik hem de mekân kurgusu açısından yeni bir dönem başlar. 24 Ocak kararları ve ardından gerçekleşen 12 Eylül darbesiyle Türkiye’de neoliberal politikalar hayata geçirilir. Bu dönemde kalkınma anlayışı değişerek, ithal ikameci büyüme politikaları yerini dünya kapitalizmiyle bütünleşmeye yönelik ekonomi politikalarına bırakır (Çavuşoğlu, 2016, 187). 24 Ocak kararları, IMF ve Dünya Bankası’nın ekonomik krize çözüm olarak az gelişmiş ülkelere sunduğu, üretimde dış pazarın esas alındığı ve yabancı yatırım teşviklerine dayanan tipik bir yapısal uyum paketi olarak değerlendirilebilir (Gültekin, 2020, s. 22).

1982 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliğinin ardından yapılan, 1983 genel seçimleri sonucu, 24 Ocak kararlarının mimarı olan Turgut Özal’ın partisi ANAP, %45,14’lük bir oy oranıyla tek başına iktidara gelir. Böylece Türkiye’de 24 Ocak kararlarının uygulanma süreci de hızlanır. Küresel kapitalizm ile bütünleşme süreci olarak değerlendirebileceğimiz bu dönemde mekân, neoliberal politikaların uygulama sahası olarak yeni bir çehre kazanır.

24 Ocak kararlarıyla birlikte Türkiye’de tarımsal kamu iktisadi teşekkülleri özelleştirilerek, tarımsal ürünleri destekleme ve alım politikalarından vazgeçilir. Tarımın serbest piyasa koşullarına terk edilmesi sonucu da kırdan kente yeniden bir göç dalgası başlar. Ancak 1950’li yıllarda yaşanan göçten farklı olarak, uygulanan neoliberal politikalar nedeniyle göçün merkezi bu sefer İstanbul olur (İncedayı, 2002, s. 33). Çünkü bu dönemde iktidar, İstanbul’u bir çekim merkezi haline getirerek, hinterlandını denetleyen bir finans ve çok uluslu şirketlerin bölgesel merkezlerinin yer aldığı dünya kenti olma misyonu biçmiştir. Türkiye’nin kalkınmasını İstanbul’un gelişmesi üzerine planlayan iktidar, ekonomik gelişmeyi de sosyo mekânsal olarak kurgulamıştır (Tekeli, 2013, s. 432).

12 Eylül’ün ardından Milli Güvenlik Konseyi, hızlı nüfus artışı ve göç sonucu büyük kentlerin yakınlarındaki belediyelerde hizmetlerin aksadığı gerekçesiyle, *“belediyelerin Sıkıyönetim Komutanlıklarının koordinesinde ve onların emredecekleri*

şekilde ana belediyelere bağlanması” (Resmî Gazete, 1980) kararını alır. Bu karara istinaden 1981 yılında İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, İstanbul çevresinde bulunan 25 belediyenin tüzel kişiliklerini kaldırılarak İstanbul Belediyesi’ne bağlar (Tekeli, 2013, s. 240).

Bu model Anavatan Partisi’nin iktidara gelmesiyle birlikte yeniden düzenlenir. 1984 yılında çıkartılan Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimine İlişkin Kanun ile “*büyük şehirlerde büyük şehrin adı ile bir «büyük şehir belediyesi», büyük şehir dahilindeki ilçelerde ilçelerin adını taşıyan «ilçe belediyeleri» kurulur*” (Resmî Gazete, 1984). Özerk nitelikteki bu belediye sistemi Bora’ya (1993, s. 5) göre İstanbul’a, “*küresel şehir olarak örgütlenip uluslararası kapitalizme eklemlemmede gerekli donanımı ve esnekliği*” sağlar. 1985 yılında çıkarılan İmar Kanunu ile nazım plan hazırlama, onaylama ve uygulama yetkileri İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne, uygulama planı hazırlama yetkisi ise ilçe belediyelerine devredilir (Bilsel, 2015, s. 533). Bu sayede iktidar, kendi bütçesi ve karar alma mekanizmalarıyla yerel yönetimlerin gücünün arttırarak, İstanbul’da mekânsal dönüşümü hızlandırabilecektir.

Ayrıca 27 Mayıs’taki gibi 12 Eylül ideolojisinin mekâna yansıması için sokak ve caddelere, *12 Eylül, Celasun, Evren, Kenan Evren, Kenanpaşa* gibi isimler verilmiştir. Böylece darbenin gündelik hayata yerleşerek, sürecin normalleştirilmesi hedeflenmiştir. Sokak ve cadde isimlerinin yanı sıra 1982 yılında Ankara’da *Çıkınağıl* ilçesinin adı da *Evren* olarak değiştirilmiştir.

1980’li yıllara dek kuramsal olarak temelleri atılan kapsamlı planlama yaklaşımındaki genişleme, 1985 yılında İmar Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle yasal çerçeve içinde de karşılık bulur. Söz konusu İmar Kanunu’nda imar planı kavramları zedelenmekle birlikte kuramsal olarak Kapsamlı Planlamanın temellerinin atılmaya çalışıldığı belirtilmektedir. Aynı zamanda Kanunun yürürlüğe girmesiyle kentsel planlama alanındaki yetki, görev ve sorumlulukların yerel yönetimlerce kullanılması düzenlenmiş, ancak yerel yönetimler yetkilendirilirken dahi merkeziyetçi anlayışın terk edilmediği görülmektedir.

25 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimlerde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını, iktidardaki Anavatan Partisi'nin adayı olan Bedrettin Dalan kazanır. Plan onama ve uygulama yetkisinin büyükşehir belediyesine devri, imar kanunuyla gelen yeni kaynaklar ve Dünya Bankası fonları sayesinde İstanbul'da büyük çaplı kentsel operasyonların önü açılır (Bilsel, 2015, s.533). Hasol'a (2001, 41) göre Bedrettin Dalan, İstanbul'u "*Hong Kong yapma heveslisi*" bir belediye başkanıdır. Anavatan Partisi'nin genel politikası da İstanbul'u küreselleşme çerçevesinde belirli bir ölçüde ülke bütününden kopartılmasıdır (Bora, 1993, s. 5).

Bu amaç doğrultusunda 1984-1989 yıllarında Dalan tarafından, Menderes dönemini hatırlatan büyük çapta yıkımlar gerçekleştirilir. Hukuksuz Perşembe Pazarı yıkımları sonucu Osmanlı ve Bizans dönemine ait pek çok yapı yok edilir. Tarlabası Bulvarı'nın açılması sırasında da 167'si tescilli olmak üzere 350 tarihi yapı tarihe karışır. Tarlabası Bulvarı inşasında, tarihi binaların yıkıma ilişkin gelen eleştirilere Bedrettin Dalan şu yanıtı verir:

Tarihi eserlere gözümüz gibi bakmak zorundayız, bu bölgede 3 bin tane levanten yapısı vardır. Bunlar 150 yıllık da olsa, İstanbul için yeni sayılacak binalardır. İstanbul 2500 yıllık bir şehirdir. Levanten yapıları 3 bin tanedir. Bunlar 5-10 tane olsa saklayalım ama 3 bina taneyse biz bu işi yaparız. 74 tane ev yıkılacak. Yola denk geliyor. Gelişmeyi önleyici tarihi eser korumacılığı anlayışına katılmıyoruz (Cumhuriyet, 1986, s. 13).

Bedrettin Dalan'ın ifadeleri aslında neoliberal politikaların mekâna bakış açısını özetler niteliktedir. Lefebvre'nin *çelişkili mekân* tanımlamasında ifade ettiği gibi burada mekân, nicel manüplasyona tabi tutularak nitel olan özelliklerini kaybeder. Meta olarak değerlendirilen mekân bu sürecin ardından sermayenin sınırsız tahakkümü altına girmektedir.

Bu dönemde mekân üzerinden sermaye birikim süreci de hızlanır. Öncelikle Çavuşoğlu'nun (2016, s. 188), "*post gecekond*" veya "*apartmankond*" olarak tariflediği kaçak yapılar, oy kaygısıyla çıkartılan imar aflarıyla meşrulaştırılır. Ardından tarım ve orman alanlarında yapılaşmanın önü açılarak ranta dayalı spekülatif bir süreç örgütlenir (İncedayı, 2002, s. 33). Aynı zamanda gayrimenkul piyasasının uluslararası

sermayeye açılması sonucu İstanbul, sermaye gruplarının çekim merkezi haline getirilir (Tekeli, 2013, s. 433).

Bedrettin Dalan bu dönemde özel sektörü kucaklarken, seçmen olarak ağırlığı bulunan, göç ile İstanbul'a gelen kesimi ihmal emesi sonucu 1989 yılında koltuğunu kaybeder. Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP)'nin adayı Nurettin Sözen 1989 yerel seçimlerinde %35,95 oy alarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilir. Nurettin Sözen başkanlığı döneminde küreselleşme söylemine mesafeli yaklaşmış, belediyenin kaynaklarını kentin gecekondü bölgelerine hizmet götürmeye ayırmıştır. Ancak SHP'nin küreselleşmeye bakış açısının değişmesi sonucu 1994 yerel seçimlerinde partisinden yeniden aday gösterilmemiştir (Keyder, 2013, s. 26).

1994 yılında gerçekleşen yerel seçimlerde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ni sürpriz bir sonuçla Refah Partisi (RP)'nin adayı Recep Tayyip Erdoğan kazanır. RP'nin bu başarısı hem kentli orta sınıfta hem de siyaset arenasında şaşkınlıkla karşılanmış, özellikle gecekondü bölgeleri ve kent merkezinde bulunan yoksul semtlerden yoğun destek bulması dikkati çekmiştir (Erder & İncioğlu, 2013, s. 12). 1994 yerel seçimleri hem Refah Partisi'nin hem de Recep Tayyip Erdoğan figürünün yükselişinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Erdoğan yerel seçimler öncesi katıldığı bir televizyon programında *“tarihi misyonunu sahiplenmiş, Ortadoğu ve Balkanların finans, kültür ve ticaret merkezi bir İstanbul'a aşığız”* (Erdoğan, 1994) diyerek İstanbul'u nasıl tahayyül ettiklerini açıklar. Bora'ya göre de Refah Partisi İstanbul'u *“global şehir”in İslâmi ve/veya neo-Osmanlı bir bölgesel hegemonyanın simgesi hattâ o hegemonyanın kurulmasının önemli bir aracı olarak”* (Bora, 1995, s. 51) görmektedir.

1994 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 1/50.000 Ölçekli İstanbul Büyükşehir Belediyesi Nâzım Plan Raporu ve 1/50.000 Ölçekli Metropoliten Alt Bölge Nâzım Plan Raporu ile İstanbul'un uluslararası sermayeyle entegrasyonu amaçlanır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Nâzım Plan Raporu, İstanbul'un dünya ekonomisi ile bütünleştirilerek etkinliğinin artırılması gerektiğini belirtilir. Merkezi iş alanlarının, hedeflenen çerçevede yeterli konuma gelebilmesi için

geliştirilmesi, “küresel ekonomi ile bütünleşme kanallarını güçlendirmeye yönelik mekânsal düzenlemeler” (İBB, 1994) yapılması hedeflenir. Bu bütünleşmeye uygun nitelikte prestij binaların yapılması da tasarlanır. Nazım plan raporunun çerçevesi şöyle açıklanır:

Yeni dünya düzeninin ekonomik temeli olarak görülen tek pazar ekonomisinin örgütlenme biçimi olan “dünya metropolleri ağı yoluyla küreselleşme” olgusu çerçeve olarak alınmakta ve İstanbul’un dünya sistemi ile bütünleşerek, gelecekteki yerküre üzerinde istenen konuma ulaşabilmesi için belirlenen hedefler bu çerçevede açıklanmaktadır (İBB, 1994).

1/50.000 Ölçekli Metropolen Alt Bölge Nâzım Plan Raporu, İstanbul’u ekonomik bir merkez olarak Ortadoğu, Balkanlar, Avrupa ve İslam ülkelerinin ekonomik yapılarıyla bütünleştirme arzusundadır. Bu çerçevede, İstanbul’da hizmet sektörünün teşvik edilerek, sanayinin desantralizasyonu sağlanacaktır. Tekeli’nin ifadesiyle İstanbul bu dönemde, “mekândaki yayılım azman bir sanayi kenti biçiminden uzaklaşarak “kentsel bölge biçimini” (2013, s. 22) almaktadır. Ayrıca gelişme hızının yavaşlatılmaması gerektiğini savunan plan, nüfus artışına karşı da nüfusu desantralize edebilecek alt merkezlerin geliştirilmesini hedeflemiştir (İBB, 1995).

Ayrıca bu dönemde, Tekeli’nin (2013, s. 435) “sahte dönüşüm projeleri” olarak adlandırdığı, kenti yönetenlerin ideolojik veya ahlaki takıntılarıyla gerçekleştirdiği birtakım çalışmalar da olmuştur. Yeni Osmanlıcı anlayışı ikame etmek isteyen dönemin yöneticileri, İstanbul Manifaturacılar Çarşının yerine Osmanlı üslubuyla konut projeleri geliştirmiş, Sulukule ’de dönüşüm projeleri hazırlamıştır (Tekeli, 2013, s. 435).

Çağlar Keyder’e (2013, s. 25) göre bu dönemde, küreselleşmenin ekonomi politiği açısından bir değerlendirme yapıldığında, gerçekleşen dönüşümlere rağmen İstanbul için küresel kent tanımlaması yapmak pek mümkün değildir. Özellikle üretim ve istihdam alanlarında öngörülen değişimler yavaş ilerlemektedir. 1980-1990 yıllarını enformel küreselleşme dönemi adlandıran Keyder’e göre İstanbul, küresel dönüşümde beklenenin altında, bölgesel rolü de sınırlı kalmıştır. Sermaye birikimine ve istihdam artışına yol açacak hizmet veya bilgi teknolojileri gibi sektörler öncü rolü üstlenememiştir. Ancak ofis binaları, konut alanları ve vitrinlerde sergilenen lüks tüketim

mallarıyla kent gelişmeye devam eder. Keyder bu gelişmenin yalnızca iç ekonominin katkısıyla olamayacağını ve uluslararası enformel bir yoğunlaşmadan kaynaklandığını belirtir. Bu dönemde gerçekleşen alternatif küreselleşmenin iki boyutu olduğunu ifade eden Keyder, bunları kara para aklama ve uyuşturucu ticareti gibi yasadışı akışlar sonucu Rusya ve Doğu Avrupa için İstanbul'un pazar yeri haline gelmesi, diğer bir ifadeyle bavul ticareti olarak sıralar (Keyder, 2004, s. 31-32).

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimler sonucu, AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesiyle, Türkiye'de sosyal, ekonomik, politik ve kültürel anlamda pek çok değişimin yaşanacağı bir dönem başlar. Çavuşoğlu'nun (2016, s. 222) “*İslamcı neoliberalleşme dönemi*” olarak ifade ettiği bu dönemde, neoliberal ve İslamcı politikaların sentezlenmesiyle ekonomik ve toplumsal bir dönüşüm başlatılır. Muhafazakâr demokrasi olarak tanımlanan anlayış doğrultusunda, hem 2001 krizinden sonra uygulamaya sokulan neoliberal politikalar sürdürülmüş hem de İslami referansa dayanan siyasi bir otorite inşa edilmiştir. Bu dönemde mekân, neoliberal ve muhafazakâr politikalar doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir.

Erdoğan da Menderes ve Özal gibi İstanbul'a ayrı bir önem atfetmiş, Türkiye'nin vitrini olarak gördüğü kent için küresel ekonomiye entegrasyon sürecini hızlandırmıştır. Tek başına iktidar olması dolayısıyla, geniş ve rahat bir hareket alanına sahip olan AK Parti, tarihi ve kültürel niteliklerinin korunarak kenti bir ekonomi ve finans merkezi olarak tahayyül etmiştir. Recep Tayyip Erdoğan, katıldığı toplantılarda bu hedeflerinin sık sık altını çizmiştir.

2005 yılında AK Parti İstanbul İl Başkanlığı tarafında düzenlenen bayramlaşma töreninde konuşan Erdoğan, “*İstanbul, bizim vizyon kentimiz. İmajı tarih boyunca bu şehir çizmiş. İstanbul'u, bir kongre, bilim, sanat, ticaret ve finans merkezi haline getireceğiz. Bunu başaracağız*” (Erdoğan, 2019, s. 112) diyerek İstanbul'un öneminin altını çizmiş, 2009 yılında İstanbul'da gerçekleşen IMF-Dünya Bankası Yıllık Toplantısı açılış konuşmasında ise bu tahayyülü gerçekleştirmek için hem yerel hem de merkezde iktidar olmalarının avantajını kullanacaklarını ifade etmiştir:

İstanbul'da belediye başkanlığı yaptım 4,5 yıl. Ve o zamandan beri bir hedefim, bir hayalim vardı, o da İstanbul'u bir finans merkezi haline getirme projesiydi. Tabii

farklı merkezi yönetimler olduğu için İstanbul'umuzu o zamanlar bir finans merkezi haline getirmeye muvaffak olamadık. Şimdi ise merkezi yönetim bizde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi bizde. Oturduk konuştuk ve süratle dedik ki: İstanbul'umuzu artık finans merkezi yapma zamanı geldi (Erdoğan'dan aktaran Aksoy, 2019, s. 30).

2004 yerel seçimlerinde %45,3 oy alarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Kadir Topbaş, aynı yıl AK Parti'nin tahayyül ettiği küresel kent kurgusu için vizyon ve planlar hazırlayacak İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'ni (İMP) kurar (Aksoy, 2019, s. 31). İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'nin kuruluş amacı şöyle ifade edilir:

İstanbul zengin bir tarihsel geçmişe, kültürel ve doğal özelliklere sahip olmanın yanı sıra uygarlıklar arası köprü işlevi ile de Dünya kentleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. İMP İstanbul'u bu işlevini yerine getirebilmesi için gerekli politikaları, stratejileri, planlama kararlarını ve projeleri üretmek amacıyla kurgulanmıştır (İMP'den aktaran Turgut, 2007, s. 38).

İMP dahilinde; Demografi Grubu, Doğal Yapı Grubu, Eşgüdüm Karar ve Strateji Grubu, GIS Grubu, Kentsel Tasarım Grubu, Konut ve Yaşam Kalitesi Grubu, Kültür Endüstrileri ve Turizm Grubu, Metropoliten Planlama Grubu, Müze Kent (Tarihi Yarımada) Grubu, Sanayi Grubu, Ticaret ve Hizmetler Grubu, Ulaşım Grubu, Ulusal ve Uluslararası Yarışmalar Grubu, Ülke Bölge Planlama Grubu'ndan oluşan 14 ana sektör ile Küresel Bölgesel Gelişmeler ve Küresel Kent Stratejileri Grubu, Çevre Sorunları Grubu, Tarım Alanları ve Toprak Araştırmaları Grubu, Yer Bilimler Araştırma Grubu, Maden ve Taş Ocakları Grubu, Orman Alanları ve Ekoloji Grubu, Lojistik Grubu, Avrupa Yakası Planlama Grubu'ndan oluşan 8 alt çalışma gruplarıyla birlikte 22 çalışma grubu kurulmuştur. İMP bünyesinde kurulan bu çalışma grupları, İstanbul için hedeflenen vizyon çerçevesinde hızlıca çalışmalara başlar.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul'un kentler arası rekabette öne çıkması için kent imajının da önemli olduğu kanısındadır. Bu kapsamda, İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'nin ilk icraatlarından biri, 2006 yılında uluslararası mimarlık ofislerinin davet edildiği, kentin yeni imar bölgelerinin planlamasına ilişkin yarışmalar açmak olur (Aksoy, 2019, s. 37). İMP'nin, Küçükçekmece-Avcılar Kumsal Alanı Kentsel Tasarım Projesi ve Kartal Sanayi Bölgesinde Merkezi İş Alanları

Planlaması için açtığı yarışmaları, dünyaca ünlü mimarlar Ken Yeang ve Zaha Hadid kazanır.

Yine İMP tarafından, 2009 yılında hazırlanan 1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı ile “*İstanbul’un kapsamlı bir yapısal dönüşüm sürecinden geçerek küresel ölçekte güçlenmiş bir kent olması amaçlanmaktadır*” (İBB, 2009).

1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı ile İstanbul’a:

Sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal kimlik değerleri ile özdeşleşen, kentin öncelikle kültür ve turizm alanlarındaki üstünlüklerini ön plana çıkartan, çevresel, ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirlik ilkelerini mekâna yansıtarak yaşam kalitesini yükselten, ekonomik yapısını bilim ve teknolojiye dayalı ticaret ve hizmet ağırlıklı bir ekonomiye dönüştüren, etkin ve katılımcı bir kent yönetimi/yönetişimi yapılandırmasında, kurumsal ve mekânsal planlarını verimli bir araç olarak kullanan küresel ölçekte güçlenmiş bir kent statüsü (İBB, 2009) kazandırılmak istenir.

1952 yılında Türkiye’nin NATO’ya üye olmasıyla birlikte gelişen uluslararası ekonomik ilişkiler ve Soğuk Savaş ile artan jeopolitik konumu nedeniyle Menderes İstanbul’u, Balkanlar ve Ortadoğu’nun merkezi, Akpınar’ın (2010, s. 169) ifadesiyle “*jeopolitik bölgenin pay-ı tahtı*” yapmayı arzulamıştır. Bu hedef ilerleyen yıllarda Özal’ın dünya kenti, AK Parti iktidarının ise küresel kent tahayyülü ile devam etmiş ve 1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı’na da yansımıştır. İstanbul için arzulanan:

Küresel üst bölgenin yönetim hizmetlerine talip olması ve üst bölge ekonomisinden daha fazla pay almasıdır. Bu üst bölge Avrupa, Balkanlar, Karadeniz havzası, Kafkaslar, Orta Asya, Ortadoğu ve Akdeniz havzasını kapsamaktadır (İBB, 2009).

Küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bir İstanbul yaratma gayesinde olan plan ile bilgi ve teknolojiye dayalı hizmet, finans ve bilişim sektörünün kentte ağırlık kazanması amaçlanır. İstanbul İl Çevre Düzeni Planı’nda “*İstanbul’un üst düzey hizmetlerde yoğunlaşmış bir merkez fonksiyonu üstlenmesi, mevcut sanayinin yapısal dönüşüm geçirerek, öngörülen vizyonla uyuşmayan sektörlerin öncelikle Marmara Bölgesi olmak üzere Anadolu’ya yönlendirilmesi*” (İBB, 2009), yani sanayinin desantralizasyonu hedeflenir.

Plan ile “2000 yılı itibariyle, %32’si sanayi, %60’ı hizmet ve %8’i de tarım olarak görülen istihdam yapısının %70 hizmet, %25 sanayi ve %5 tarım olarak” (İBB, 2009, s. 38) dönüştürülmesi arzulanmıştır. Sanayi tesislerinin kent dışına çıkartılması sonucu boşalan alanların ise emlak piyasasına arz edilmiştir. Ayrıca iktidar tarafından, kent yoksullarının yaşadığı kentsel çöküntü bölgeleri olarak da adlandırılan alanların küresel kent kurgusuyla dönüştürülmesi hedeflenmiştir.

Her ne kadar plan stratejileri arasında “İstanbul’un sahip olduğu tarihi ve kültürel dokusu, evrensel kimliği, peyzajı, kentin simgeleri ve silüetini korumaya yönelik çalışmaların yapılması” (İBB, 2009, s. 27) yazılsa bile, ilk olarak 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun kapsamında Fatih ilçesi, Neslişah ve Hatice Sultan Mahallelerinde (Sulukule) başta olmak üzere Süleymaniye, Tarlabası, Fener, Balat gibi pek çok tarihi mahallede dönüşüm çalışmaları başlatılmıştır.

1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı’nda “İstanbul’un gelişme yönlerinin batı ve doğu kanatlara doğru yönlendirilmesi ve mekânsal büyümesinin, ana-merkezin sıçrama odakları olarak tanımlanabilecek alt-merkezleri de içermek üzere doğrusal bir model” (İBB, 2009) esas alınmış, kentin kuzeyinde yer alan doğal alanların korunması amacıyla, kuzeye gelişme eğilimi gösteren kentin kontrol altına alınması hedeflenmiştir. Ancak uygulamalara bakıldığında zaman, Kanal İstanbul, yeni havalimanı, üçüncü köprü gibi küresel çaptaki mega projelerin inşa alanı olarak seçilen İstanbul’un kuzeyi, bugün yapılaşma tehdidiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Bu dönemde, kapitalizmin mekân karakteristiği ortaya çıkmış, Lefebvre’nin çelişkili mekân tanımlamasında ifade ettiği gibi geometrik mekân ve toplumsal mekân nicel manüplasyona tabi tutularak dönüşüme uğramıştır. Ekonomik çıkarlar doğrultusunda mekân şekillendirilerek, sermaye birikiminin önemli bir parçası haline getirmiştir.

Menderes’in İstanbul’daki imar faaliyetlerini ülke gündeme taşıdığı gibi, iktidar da mega projeleri kalkınma vurgusuyla ülke gündemine taşımıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, değişik illerde yaptığı mitinglerinde mega projelerden sıklıkla bahsetmiş, projelerin görsellerini halk ile paylaşmıştır. Kentsel dönüşüm projeleri, Topçu

Kışlası, Üçüncü Köprü ve Üçüncü Havalimanı gibi birçok proje ile hem ekonomi beslenmiş hem de simgesel bir fetih algısı yaratılmıştır (Çavuşoğlu, 2016, s. 62).

AK Parti'nin kent odaklı neoliberal politikalarına, “*kentsel mekânı neo-Osmanlı veya neo-Selçuklu stillerle donatarak göz alıcı hale getirme (spectacularization) girişimleri*” (Türkmen, 2020, s. 78) de eşlik eder. Böylece mekân temsilleriyle muhafazakâr politikalar toplumda daha çok görünür kılınır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kemalist ideolojisinin modernleşme fikri, *yeni mimarlık akımı* aracılığıyla mekâna yansımış, AK Parti döneminde de “*Osmanlı-Selçuklu*” üslubu olarak adlandırılan mimari tarz ile muhafazakâr etki yaratılmak istenmiştir. Ulusal kimliğin yeniden tarifinde önemli yapılar olan, okul ve adliye binalarıyla başlatılan süreç sonunda Osmanlı-Selçuklu üslubunda yeni bir yapı stoku oluşturulmuştur. Bu binalarda, Selçuklu taç kapıları, çini süslemeler, sivri kemer, saçaklı çatı ve cumbalar kullanılmıştır (Batuman, 2018, s. 203-211).

Ayrıca mekânı muhafazakârlaştırma çabaları, simgesel alanlara cami inşaatlarıyla pekiştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda neo-Osmanlı tarzında Ataşehir Mimar Sinan Camii, “*İstanbul’un her yerinden görülecek şekilde*” (Erdoğan, 2012) tasarlanan Çamlıca Camii ve 1950’li yıllardan beri tartışma konusu olan Taksim Camii inşaatlarına başlanılmıştır. Burada önemli bir ayrıntı, bu camilerin Recep Tayyip Erdoğan tarafından selatin camileri olarak tarifi olmasıdır. Selatin cami, Osmanlı padişahlarının veya ailelerinin yaptırdığı camilere verilen bir isim olup, yapıların selatin cami olarak nitelendirilmesi, mekân üzerinde iktidarın muktedirliğinin temsili olarak yorumlanabilir.

AK Parti iktidarında da her dönemde olduğu gibi sokak ve cadde isimleri üzerinden mekânı yönlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından kent meydanlarına ve Boğaziçi Köprüsü’ne verilen *15 Temmuz*, *Milli İrade*, *15 Temmuz Şehitler Köprüsü* vb. isimlerle, ideolojik kodlamalar mekâna ve dolayısıyla toplum hafızasına yerleştirilmek istenmiştir. Millet bahçesi inşaatlarını da bu kapsamda değerlendirmek mümkün olabilir. Muhafazakâr ideolojinin mekânda yeniden üretim süreci olarak tasarlanan millet bahçeleri, içerisinde yer alan millet kiraathaneleri

ve ihtiyaçtan bağımsız, hâkim öge olarak inşa edilen cami ve mescitlerle, muhafazakâr yaşam biçiminin kamusal mekâna hâkim olması istenmiştir (ŞPO, 2018).

Lefebvre çelişkili mekânda, sermaye oluşum sürecinde sanayi içerisindeki artı-değerin payı azalırken, gayrimenkul ve inşaat alanında artı değer payının arttığını belirtir. Bu çerçevede sermaye yatırımları, Lefebvre'nin ana devre olarak ifade ettiği sanayiden ikinci devre olarak ifade ettiği gayrimenkul sektörüne yönelir (Lefebvre, 2016, s. 151). Şehircilik alanına neoliberal yönlendirmelerle de gayrimenkul sektöründen kâr elde eden kapitalist yatırımcıların önü açılmak istenir (Lefebvre, 2016, s. 153).

AK Parti bu dönemde, gayrimenkule dayalı bir büyüme için inşaat sektörünü ülke ekonomisinin lokomotifi haline getirmiş, bu stratejinin hayata geçmesi adına yasal ve kurumsal düzenlemeleri uygulamaya koymuştur. Bu doğrultuda 2002-2008 yılları arasında TOKİ'nin yetki alanını genişleten 14 yasal düzenleme hazırlanmıştır (Balaban, 2017, s. 27). Ayrıca kamuya ait araziler TOKİ üzerinden projelendirilerek, lüks konut projelerinin üretim alanına dönüştürülmüştür. 2012 yılında çıkartılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile de gayrimenkul sektörüne yeni bir alan yaratılmıştır (Aksoy, 2019, s. 33).

İstanbul'da mekân üretiminin planlama müdahaleleri dâhilinde geçirdiği, birbirini izleyen/tamamlayan evreleri, son aşamasında Lefebvre'nin çelişkili mekânına ulaşmıştır. İstanbul'un merkezi konumundaki Taksim Meydanı da Lefebvre'nin çelişkili mekânını analiz için de uygun bir örnektir.

3. TAKSİM MEYDANI ÜZERİNDEN İKTİDAR & MEKÂN İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Taksim'in Mekânsal Gelişim Süreci

David Harvey'in “*kesintisiz sosyal çekişme ve mücadele alanı*” (2017, s. 359) olarak ifade ettiği mekânın, nasıl ve kim tarafından kontrol edileceği konusunda tarih boyunca çetin mücadeleler verilmiştir. Harvey'e göre “*mekânı üretme ve yönetme gücünde olanlar kendi güçlerini arttırmak için hayati bir alete sahip olurlar* (2017, s. 359).” Lefebvre de hâkim sınıfın, mekânı daha oluşum sürecinde ele geçirdiğini belirterek, “*bir iktidar aygıtı olarak ondan yararlanırlar, ama yine de üretimin ve üretim araçlarının örgütlenmesi, kâr gibi diğer kullanımlarını ihmal etmezler.*” (2014, s. 319) değerlendirmesini yapmıştır. İstanbul'un merkezi konumundaki Taksim Meydanı, Lefebvre ve Harvey'in ifade ettiği gibi iktidarların bir güç sahası, tarih boyunca kontrol altına almaya çalıştığı ve planlama aracılığıyla ideolojik araç olarak şekillendirdiği bir yer olagelmıştır.

Meydan ve çevresi Taksim adını; 1732 yılında inşa edilen maksem ile suların buradan taksim edilmesinden almıştır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994, s. 198). II.Mahmud döneminde, Beyoğlu, Kasımpaşa, Galata ve Tophane'de kurulan yeni mahallelerin su ihtiyacını karşılamak için Belgrad Ormanı'nda büyük su yapıları inşa edilmiş, bentlerden kente yeni bir su hattı çekilerek dağıtım noktası olarak da Beyoğlu platosunun en yüksek noktası olan Taksim seçilmiştir. Getirilen suyun taksim edilmesi amacıyla da bugün İstiklal Caddesi ile meydanın kesişim noktasında bulunan yere bir maksem inşa edilmiştir (Kuban, 2010, s. 421).

Taksim'deki diğer bir önemli yapı ise Sultan III.Selim zamanında kapıkulu askerleri topçu sınıfı için inşa edilen, Taksim Kışlası veya Topçu Kışlası olarak adlandırılan yapıdır. Topçu Kışlası, mimari açıdan dikdörtgen bir avlu ve yan kanatlardan oluşan klasik bir kışla planı taşımakla beraber, anıtsal görünümlü taç kapıları ve iki yanda bulunan soğan kubbeli kuleleriyle özgün bir üslup taşımaktaydı (İstanbul Ansiklopedisi, s. 274). Kabakçı Mustafa İsyanı, 31 Mart vakası gibi olaylarda rol alan Topçu Kışlası, I.

Dünya Savaşı'nın ardından Fransız Ordusu içerisinde yer alan Senegalli askerler için tahsis edilmiş, bu dönem Makmahon Kışlası olarak da adlandırılmıştır.

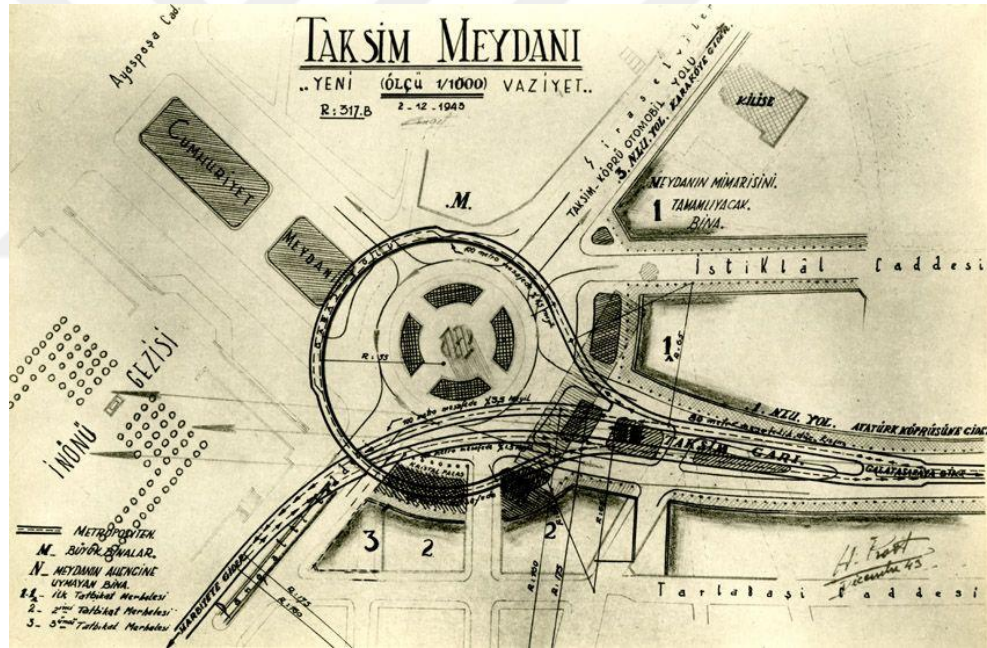
1857 yılında kurulan Altıncı Daire-i Belediye, imar faaliyetleri kapsamında Pera sakinlerinin eğlence ve gezinti ihtiyaçlarını karşılayacak çeşitli bahçeler planlamıştır (İstanbul Ansiklopedisi, s. 196). Bunlardan ilki, Taksim'de bulunan gayrimüslim mezarlığının Şişli'ye taşınmasıyla beraber oluşan alana, beaux- arts tarzında yapılan Taksim Bahçesi'dir (Çelik, 2016, s. 92). Bahçenin içerisinde gezinti yolları, süs havuzu, gazino binaları ile orkestra alanı yerleştirilmiştir (İstanbul Ansiklopedisi, 1994, s. 196). Tamamlanmasının ardından Pera sakinlerinin en gözde mekânı haline gelen Taksim Bahçesi'nde balolar, müzik dinletileri ve İstanbul'a turneye gelen Fransız ve İtalyan operetleri sergilenmiştir (Çelik, 2016, s. 92). Modern bir bahçe ve içerisindeki etkinliklerle, Tanzimat Fermanı ile başlayan Osmanlı modernleşmesinin Avrupa'ya gösterilmesi amaçlanmıştır.

Topçu Kışlası'nın avlusu 1921 yılında stadyuma dönüştürülmüş, Taksim Stadyumu adıyla kışla bir işlev daha kazanmıştır. Türk Milli Futbol Takımı'nın Romanya ile karşılaştığı ilk resmi maçı, 26 Ekim 1923 tarihinde bu stadyumda oynanmıştır (İstanbul Ansiklopedisi, s. 199). 1940 yılında Henri Prost'un Beyoğlu Ciheti Nazım Planı kapsamında Topçu Kışlası yıkılarak yerine cumhuriyetin seküler, modern karakterini yansıtan İnönü Gezisi inşa edilmiştir. Yine Prost planları kapsamında yeniden düzenlenen Taksim Bahçesi içerisindeki bakımsız halde bulunan binalar yıkılarak Taksim Belediye Gazinosu inşa edilmiştir. Taksim Belediye Gazinosu, bir eğlence mekânı olmasının yanı sıra iktidarın sosyal ve kültürel alanlarda modernleşme politikasının yansıması olmuştur (Yapar, 2018, s. 215).

1928 yılında açılışı yapılan, İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica'nın tasarladığı Taksim Cumhuriyet Anıtı ile beraber, Taksim Meydan'ı da yavaş yavaş şekillenmeye başlar. Cumhuriyetin ilk yıllarında abide ve çevresi, resmi günler ve yabancı heyetlerin ülkeyi ziyaretlerinde çelenk koydukları bir merasim alanına dönüşür. Prost planları kapsamında meydan, Ayaspaşa'ya doğru genişletilerek dikdörtgen biçiminde tören alanı olarak işlevlendirilmiş, 1940 yılında Topçu Kışlası'nı yıkılmasıyla beraber meydana açılan ve törenlerin izlenebileceği bir teras inşa edilmiştir. Bu tarihten itibaren Taksim

Cumhuriyet Meydanı adını alan meydan, askeri geçit törenleri ve milli bayram kutlamalarının yapıldığı bir yer haline gelmiştir. Prost, Taksim’de oluşturduğu meydan fikrinin çıkış noktasını şöyle açıklamıştır:

Yeni Vali Lütüfî Kırdar, 29 Ekim’de, Beyazıt Meydanı’ndan daha büyük törenlerin yapılabileceği bir yeri gecikmeksizin yaratmak için ne yapılması gerektiğini bana sorduğunda, Taksim Meydanı’nı, kalabalık bir halk kitlesinin birliklerin geçişini izleyebileceği ve alkışlayabileceği bir tribün ve teras ile yeniden düzenlemeyi ve bunu mevcut İstiklal Abidesi’nin bulunduğu daire şeklindeki meydanı hiçbir şekilde değiştirmeden yapmayı önerdim. Bu alanda eski mezarlığın kalıntıları, derme çatma bazı garaj yapıları, harabe halinde bir kışla ve anıtın bulunduğu meydanın çevresinde bazı mağazalar ve kafeler bulunuyordu. Tasarlanacak meydanın düzenlenmesi çok az masraf gerektiriyordu ve en önemlisi yapımı hızla gerçekleştirilecekti (Prost’tan aktaran Bilsel, 2010, s. 356).

Şekil 14: Henri Prost’un Taksim Meydanı Düzenlemesi

Kaynak: <https://expositions-virtuelles.citedelarchitecture.fr/prost/06-CHAPITRE-06-DOCUMENTS-07.html>

Taksim’e anlam katan diğer bir yapı ise Prost’un planında meydanın kuzey ucuna yerleştirilen büyük tiyatro binasıdır. Büyük Tiyatro binası ilk olarak mimar Auguste Perret tarafından tasarlanmış ancak bu tasarım, İkinci Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle hayata geçirilememiştir (Bilsel, 2010, s. 356).

İstanbul Belediyesi tarafından daha sonra Rükneddin Güney ve Feridun Kip'e tasarlatılan binanın temelleri, 29 Ekim 1946 tarihinde dönemin belediye başkanı ve valisi Lütfi Kırdar tarafından atılmıştır. Yaşanan maddi zorluklar nedeniyle geciken binanın yapım işi bir süre sonra İstanbul Belediyesi'nden Bayındırlık Bakanlığı'na devredilmiştir (Tekeli , 2006, s. 41). Mimar Hayati Tabanlıoğlu tarafından yeniden revize edilen proje, 12 Nisan 1969 yılında tamamlanarak Kültür Sarayı adıyla hizmet açılmıştır (Cumhuriyet, 1969).

Şekil 15: Kültür Sarayı Dün Törenle Hizmete Açıldı
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 13 Nisan 1969

Cumhuriyet değerlerinin ve batılılaşmanın sembolü olarak inşa edilen bina, adında geçen saray kelimesinin Osmanlı'yı çağrıştırdığı gerekçesiyle dönemin aydınları tarafından çeşitli eleştirilere tutulur (Tokdoğan, 2018). Muhsin Ertuğul, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde binanın ismini şu cümlelerle eleştirir:

Neden Saray? Hangi çağda yaşıyoruz? Bütün yeryüzü, eski saraylarını Kârvansaray, Eyvansaray'a çevirirken bizim Cumhuriyet çağımızda hükümet konağı, halkevi, köy odası, millet gecekondusu karşısına bir (Saray)la çıkışımız, biraz özentî, biraz yapmacık olmuyor mu? Padişah sarayı, sultan sarayı, vezir sarayı, tekfur sarayı

sahipleriyle beraber ortadan kalmış, tarih sayfalarına geçmişken, niye yeniden SARAY? Eğer ileride kültür sözcüğünde direnilecekse niye ille de Saray? Kültür'ün baş şartı olan gösterişsizlikten sıyrılıp, kültürsüzlük ederek yeni yeni saraylar kuruyoruz? (Ertuğrul, 1969).

27 Kasım 1970 günü, Cadı Kazanı oyunu esnasında çıkan yangın sonucu Kültür Sarayı'nın büyük salonu ve sahnesi tahrip olur. Mimar Hayati Tabanlıoğlu'nun yönetiminde yapılan kapsamlı onarım çalışmaları ve değişikliklerin ardından 6 Ekim 1978'de bina yeniden kullanıma açılır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994, s. 387).

Şekil 16: Kültür Sarayı Gece Yandı
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 28 Kasım 1970

Türkiye'nin ilk Kültür Bakanı olan Talât Sait Halman, binanın onarım çalışmalarını incelerken verdiği bir röportajda “Cumhuriyet devrinde saray kurulmaz; bu, imparatorluk devrindeydi” açıklamasını yaparak, geçmişte yaşanan tartışmalara benzer eleştirileri dile getirmiş, onarım sonrası da binaya Atatürk Kültür Merkezi adı verilmiştir (Durbaş, 2017). İnönü Gezisi, Taksim Belediye Gazinosu, 1946 yılında temeli atılan “büyük tiyatro” binası ve meydan düzenlemesiyle Taksim; cumhuriyetin ilk yıllarında Kemalist ideolojinin vitrini olarak tasarlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından çok partili döneme geçiş ve kırdan kente yaşanan göçün artmasıyla beraber kamusal mekânın kullanımında dönüşümler başlar. Bu dönemde kamusal mekân heterojonleşirken aynı zamanda politik eylem ve gösterilerin de yapıldığı merkezler haline gelir. Taksim Meydanı da tarihsel olaylardaki rolü ile yeni bir anlam kazanmaya başlayarak, Türkiye'nin en önemli politik mekânı haline gelir (Batuman, 2018, s. 161). Dönemin gazete haberlerine bakıldığı zaman bu dönüşüm daha iyi anlaşılabilir.

Tarihe 6-7 Eylül pogromu olarak geçen olayların başlangıç noktası ilk olarak Taksim Meydanı olmuştur. 6 Eylül 1955 tarihinde, Londra'da Kıbrıs üçlü görüşmeleri devam ederken, Ekspres Gazetesi "*Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı*" manşetiyle ikinci baskısını çıkarmış, aynı haber öğle ajansında da yer almıştır (Öztaş & Korucu, 2017, s. 358). Selanik'teki Atatürk'ün evinin bombalandığı haberinin üzerine Kıbrıs Türktür Cemiyeti saat 18.00'da Taksim Meydanı'nda toplanma çağrısı yapmış, meydana toplanan kalabalık burada gerçekleşen gösterilerin ardından, organize bir şekilde İstanbul'un muhtelif yerlerine dağılarak, kiliseleri ve mezarlıkları tahrip etmiş, gayrimüslimlere ait ev ve iş yerlerini yağmalamıştır.

Şekil 16: Yeni İstanbul Gazetesi, 7 Eylül 1955
Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/357825132880836460/>

Çok partili sisteme geçiş ile beraber, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti, İstanbullulara hitap etmek için sık sık Taksim Meydanı'nı kullanmışlardır. Konumu ve değişen anlamı dolayısıyla halka hitap edilebilecek yegane mekân olarak görülen Taksim, 1957 seçimleri öncesinde aynı gün iki partiye birden ev sahipliği bile yapmıştır. 20 Ekim 1957 tarihinde, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti, Taksim Meydanı'nda aynı gün miting organize etmiş, DP 09.00-12.00 saatleri arası, CHP ise 14.00-17.00 saatleri arasında meydanı kullanmıştır (Cumhuriyet, 1957, s. 1).

Şekil 17: Dün Taksim Mitinglerinde Celâl Bayar Konuştu, Fakat İnönü Konuşmadı
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ekim 1957

Taksim Meydanı, siyasi partiler kadar 1968 yılından itibaren yükselişe geçen öğrenci eylemlerinin de merkezi haline gelir. ABD 6.filosunun İstanbul'a demirlemesi üzerine, 16 Şubat 1969 tarihinde öğrenci ve işçi örgütleri Beyazıt'tan Taksim'e emperyalizme ve sömürüye karşı bir yürüyüş ve meydanda bir miting yapma kararı alır. Bu gösteri öncesi mitinge karşı çağrılar yapan, Komünizmle Mücadele Derneği ve Milli Türk Talebe Birliği'nin yönlendirmesiyle Taksim Meydanı'nda öğrenci ve işçilerin üzerine saldırılır. Yaşanan olay sonucu 2 kişi hayatını kaybeder, 200 kişi de yaralanır (Atılğan, 2015, s. 613). Taksim'de gerçekleşen bu hadise "Kanlı Pazar" olarak tarihe geçer.

Şekil 17: Taksim Savaş Alanına Döndü
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 17 Şubat 1969

Taksim Meydanı aynı zamanda Türkiye’de 1 Mayıs alanı olarak simgeleşen en önemli mekândır. 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu ile yasaklanan 1 Mayıs kutlamaları, 1976 yılında 51 yıl sonra Taksim Meydanı’nda tekrardan kutlanmaya başlanır. 1977 yılında Taksim Meydanı’nda yapılan kutlamalara ise yaklaşık 500 bin kişi katılır. 1 Mayıs 1977 tarihinde, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Genel Başkanı Kemal Türkler’in konuşmasının ardından Sular İdaresi ve İntercontinental Otel’den açılan ateş ve oluşan izdiham sonucu 34 kişi hayatını kaybeder (Ozan, 2015, s. 675). 1978 yılında bir kez daha 1 Mayıs kutlamalarına ev sahipliği Taksim, 32 yıl boyunca kutlamalara kapatılır.

1 Mayıs 1977 katliamınının 30.yılı nedeniyle DİSK, 2007’de kutlamalar için Taksim Meydanı’na çağrı yapar. Ancak iktidar tarafından 2007-2008-2009 yıllarında kutlamaların Taksim Meydanı’nda yapılması yasaklanır. 32 yıl sonra 1 Mayıs kutlamalarına açılan Taksim 2010, 2011 ve 2012 kutlamalarının adresi olur. 2013 yılında ise Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi adına yeniden gösteri ve etkinliklere kapatılır.

Şekil 18: 1 Mayıs Kanlı Bitti: 33 Ölü
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 2 Mayıs 1977

1977 yılında Taksim’de gerçekleşen önemli gösterilerden biri de 3 Haziran 1977 tarihinde CHP’nin düzenlendiği miting olmuştur. Miting öncesi dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Bülent Ecevit’e suikasta uğrayacağı yönünde bir mektup vermiş, bu gerekçeyle il seçim kurulu da CHP’nin Taksim mitingini iptal etmiştir. Ecevit miting öncesi yaptığı radyo konuşmasında Demirel’den aldığı mektubu açıklayarak, ihbara rağmen Taksim Meydanı’nda olacağını belirtmiştir. Suikast ihbarı ve engelleme çabalarına karşın 3 Haziran 1977 günü Taksim, tarihinin en kalabalık günlerinden birini yaşamış, mitingden iki gün sonra gerçekleşen genel seçimlerde de Cumhuriyet Halk Partisi %33 oy alarak birinci parti olmuştur.

A black and white photograph showing a massive crowd of spectators filling a large stadium. The crowd is dense, with many people visible in the foreground and middle ground. In the background, several multi-story buildings are visible, including a prominent one with a Turkish flag on its facade. The scene captures a significant public gathering, likely for a major football match.

Ecevit: Halk kararını vermiştir

İsmailiye'de bulunan bu mezarın, 1950 yılında yapılan bir araştırmaya göre, 12. yüzyıla ait olduğu anlaşılmıştır. Mezarın, 12. yüzyıla ait olduğu anlaşılmıştır. Mezarın, 12. yüzyıla ait olduğu anlaşılmıştır.

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 4 Haziran 1977

78

«ANAYASA'YI İYİ OKUYUN». — Yurttaşlardan Anayasa'yı iyi okumalarını isteyen Devlet Başkanı Kenan Evren, İstanbul'daki konuşmasında, «Akli-
li bildiğiniz insanların tekliflerine kapılarak oy kullanmayın, kendi aklınız ve vicdanınıza göre oy kullanın» dedi. (Fotoğraf: Ali ALAKUŞ)

“Gövde gösterisi yapmak istemedik,,

Kenan Evren Anayasayı tanııtma gezilerini dün İstanbul ve Eskişehir'de noktaladı

- Evren: Köln baskını yapanlar isteklerde bu-
lundular. Taviz vermedik, vermeyeceğiz.
- «Eğer bölücü güçler muvaffak olsaydı, Taksim
Meydanı'nın ismi Kızıl Meydan olacaktı»
- «Basına karşı yetkilerini kötüye kullananlar-
dan hesap sorulur, eğer yetmezse o madde-
ler değiştirilir»
- «Sabırlı olsunlar, siyaset yapmanın ölçüsü var
mıdır yok mudur yakında öğreneceklerdir.»

başından sonra kendilerinden
baş isteklerde bulunduğunu a-
çıklayan Evren, «bize bugüne
kadar taviz vermedik, bundan
sonra da vermeyeceğiz» dedi.
Daha önce İstanbul'da konuş-
masının nedenlerini anı-
tan Evren, «İstanbul'da gövde
gösterisi yapmak istemedik,
isteseydik 12 Eylül'ün henüz
sonrasında yapıldığı birimin-
de konuştu. Evren 12 Eylül'
ün yapılmaması ve bölücü güç-
lerin de muvaffak olması ha-
linde Taksim Meydanı'nın is-
mi Kızıl Meydan olacaktı»

nira dedi. Evren, siyasetle uğ-
raşmanın politikacıların görevi
olduğunu kaydederek, «başları
siyaset yapmanın ölçüsü yok-
tur elbette m'm'leket mesele-
leri ile uğraşırız diyorlar. Sa-
birlik olsunlar, yakında siyaset
yapmanın ölçüsü var mudur,
yok mudur öğreneceklerdir»
sekindinde konuştu.

danda o konuşmayı yapmak
gerekirdi ki, o takdirde İstan-
bul'un bütün trafik düzenini
ve yollar hayatını aksatır ve
birçok vatandaş bu yüzden
rahatsız edilebilirdi. Nitekim
bugün öyle oldu.
Biz askeriz, Balıma gösteri-
ten uzak durmaya, görevimiz
ne ise onu yapmaya çalışırız.
Tahdit eden eder desin. «E-
ren, İstanbul'da böyle bir göv-
de gösterisi yapmak isteme-
dik, isteseydik 12 Eylül'ü ta-
kip eden günlerde yapardık,
Şiddetle ne konuşmak istedik.

Şekil 20: Kenan Evren'in Taksim'deki Anayasayı Tanıtma Konuşması
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 5 Kasım 1982

Refah Partisi, 1994 yerel seçimlerinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ni kazanmasını İstanbul'un ikinci fethi olarak imgelemiş, Taksim'i de bu fethin hem toplumsal hem de kültürel düzeyde örgütlendiği bir yer haline getirmiştir. RP, cumhuriyetin seküler ve modern karakterini yansıtan Taksim'e, siyasi sembol niteliğinde bir cami projelendirerek mekân üzerinden rövanş almak istemiştir. Bu doğrultuda hazırlanan proje çerçevesinde Beyoğlu Belediye Meclisi, 21 Haziran 1994 tarihli toplantısında, Taksim Maksemi'nin yanındaki adaya ilişkin imar plan değişikliğini onaylamış, cami ve otoparktan oluşan Taksim Camisi Külliyesi önerisini İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne göndermiştir. İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi, 22 Temmuz 1994 tarihli toplantısında aldığı kararla söz konusu imar plan değişikliklerini uygun bulunarak kararı İstanbul I No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun onayına iletmıştır. Koruma kurulu, cami alanında yaptırdığı sondaj ve kazı çalışmaları sonucu, Bizans ve Osmanlı Dönemine ait keramik eserler, mezar kalıntıları

ve yakın döneme ait tarihi su kanalları ile yapı kalıntılarına rastlanması üzerine plan değişikliğini reddetmiştir (Cumhuriyet, 1996, s. 20). Koruma kurulunun bu kararının ardından Taksim’de yeni yer arayışlarına başlayan İstanbul Büyükşehir Belediyesi, cami projesi için uygun alan olarak Gezi Parkı’nı belirlemiş ancak değişen konjonktür nedeniyle bu projeyi de hayata geçirememiştir.

RP döneminde Taksim Meydanı, fetih şöenlerine de ev sahipliği yapmıştır. Dolmabahçe Meydanı’na konulan kadirgalar, levent kıyafetleri giymiş gruplar tarafından önce Taksim Meydanı’ndan getirilmiş, burada düzenlenen mehteran gösterilerinin ardından Haliç’e indirilmiştir (Cumhuriyet, 1995, s. 20). 1998 yılında Cumhuriyet’in 75.yıl kutlamalarının yeri olarak da Taksim Meydanı seçilmiştir. On binlerce kişi Mecidiyeköy ve Şişhane’den başlayan yürüyüşlerle Taksim Meydanı’na gelmiş, Başbakanlık tarafından organize edilen kutlamalara katılmıştır. Basında yer alan haberlere göre, özellikle Refah Partisi döneminde Taksim, muhafazakâr ve seküler politikaların çarpışma noktasına dönüşmüştür.

Şekil 21: Fetih Şöeni RP'nin Gövde Gösterisine Döndü

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1995

AK Parti'nin Taksim'e bakışı ise salt bir fetihçi anlayış olmamakla beraber sermayenin talep ve ideolojik arzuların birleşimiyle oluşan bakış açısıdır. Bu kapsamda AK Parti Taksim'de, meydanın yayalaştırılması, Topçu Kışlası'nın yeniden ihyası, Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkılması ve Taksim'e bir cami inşaatı gibi mekânsal dönüşüm projeleri geliştirmiştir (Batuman, 2018, s. 173). Arzuladığı dönüşümle birlikte AK Parti, 2013 yılından itibaren Taksim'de gösteri ve yürüyüşleri yasaklayarak, kendi ideolojisinin yansımaları dışında, mekândan siyaseti de yalıtmayı amaçlamıştır.

Lefebvre, Paris Komünü'nün Haussmann'ın tasarladığı kentsel denetim politikalarına proletaryanın cevabı olduğunu ifade etmiş, Haussmann'ın Paris'in merkezinden sürdüğü proletarya, komün ile kent merkezini yeniden ele geçirmiştir. Benzer bir şekilde AK Parti tarafından, mekânın neoliberal İslamcı politikalar çevresinde dönüştürülmesi, siyasetten arındırılması ve kamusal özelliğinin yok edilmesine yönelik politikalarla cevap olarak, 2013 yılında Gezi Parkı eylemleri gerçekleşmiş, iki hafta boyunca Taksim Meydanı göstericiler tarafından kontrol edilmiştir. Topçu Kışlası'nın yeniden ihyası için Gezi Parkı'nın yıkılmak istenmesi üzerine başlayan gösteriler Türkiye'nin 80 iline yayılmış, Taksim Meydanı iki hafta boyunca Türkiye'nin gündemini belirlemiştir.

Taksim'de insanı, kenti savunanlara yönelik şiddet bardağı taşırdı. Eylemler yayılıyor

Halk başkaldırdı

GAZDAN SONRA PLASTİK MERMİ

Gezi Parkı'nda ağaçlar kesilmesin diye dört gündür demokratik tepkisini gösteren yurttaşlar iktidarın polis eliyle müdahalesi çok sert oldu. Polis sabah 05.00'ten gece yarısına kadar Taksim'e akan yurttaşlara gaz, cop ve tazyikli su ile müdahale etti. Her kesimden eylemcinin yanı sıra yoldan geçen turistler, yaşlı ve çocuklar gaza boğuldu. Buna karşın on binler geri çekilmedi.

HASTANELER YARALILARLA DOLDU

Milletvekillerinin uyarılarına "elimizde valinin emri var" diyen polis, onları da yaraladı. TTB acil servislere gelen yüzlerce yaralıdan bazılarının durumunun çok ağır olduğunu açıkladı. CHP Genel Başkan Yardımcısı Keskin, olaylarda panzerin altında kalan bir genç kızın yaşamını yitirdiğini söyledi. Gaz yiyen CHP'li Tanrıkulu anjiyo oldu, BDP'li Önder omzundan yaralandı. ■ 8-9. Sayfada

DESTEK SINIRLARI AŞTI

Her yer Gezi

'Gezi' eylemcilerine destek için Ankara, İzmir, Antalya, Eskişehir, Mersin, Adana, Zonguldak, Tunceli, Iznit, Bodrum ve Lefkoşa'da on binlerce kişi "direngesiparkı" sloganıyla alanlara indi. Eylemlerde polis şiddetli ve hükümet protesto edilirken Ankara'daki gösteriye yine polis şiddetli damga vurdu. Destek için bugün çok sayıda ülkede eylem yapılacak. ■ 10. Sayfada

Şekil 22: Halk Başkaldırdı

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 1 Haziran 2013

2016 yılında ise, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından tüm ülkede başlatılan demokrasi nöbetlerinin önemli noktalarından biri de Taksim Meydanı olmuştur. 15 Temmuz 2016'dan 10 Ağustos 2016'ya kadar süren demokrasi nöbeti sırasında meydana bir sahne kurularak, akşam saatlerinde çeşitli etkinlik ve konuşmalar gerçekleştirilmiştir. Tüm örneklerden görüldüğü üzere Taksim, tarih boyunca farklılıkların karşılaşma yeri aynı zamanda iktidarların her dönem kontrol altına almak istediği bir meydan olmuştur.

Taksim Meydanı, ülkedeki ekonomi-politik bağlamın İstanbul mekân üretimindeki sembolü, analiz için de temel örneğini teşkil ettiği görülmektedir. Gücün mekânda somutlaşmasının aşamalarının izlendiği Taksim Meydanı Lefebvre'nin çelişkili mekânını gözler önüne serer. Çelişkili mekânın oluşumunda, projelere dönüşen planların nasıl yer ve rol aldığı, 2011 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi üzerinden incelenebilir. Bu inceleme aynı zamanda, mekân üretiminde planlamanın araçsallaştırılmasını inceleme olanağı da vermektedir.

Çelişkili mekân; soyut mekânın tüm özelliklerini taşımakla beraber, kapitalizmin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan çelişkileri açıklamak için kavramsallaştırılmıştır. Lefebvre kapitalizmin stratejisinin, mekânın parçalanarak satışa sunulmasından daha ileri olduğunu belirtir. Esas amaç, *“bilgi ve karar merkezlerine tabi olan üretimin bir bütün olarak yeniden örgütlenmesidir”* (Lefebvre, 2016, s. 147). Mekân bu dönemde kapitalizme entegre edilerek, kapitalizmin genişlemesinde unsur olarak işlev görmektedir. Harvey’e (2017, s. 268) göre kapitalizm, kendi iç çelişkilerine bulduğu mekânsal çözüm önerileriyle ayakta kalır. Kapitalist üretim ilişkileri kapsamında üretim ilişkilerinin yeniden üretim süreci ve küresel pazarın baskısıyla kapitalizm, var olan mekânı ele geçirmekle kalmaz, kendi mekânını da üretmeye yönelir. Kapitalizmin mekâna bu şekilde yayılması sonucu ortaya çıkan yeni çelişkiler, belirli bir zaman sonra toplumun anlayacağı dilde ifade edilen temsillere dönüşür. Bu temsiller, ortaya çıkan sorunları yönlendirerek, çelişkileri maskeleyemeye yarar (Lefebvre, 2014, s. 331).

3.2. Planlama Süreci ve Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi

Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi’ne giden süreç, plan kronolojisi ve uygulamalar üzerinden yapılacak bir değerlendirme, Lefebvre’nin ifade ettiği çelişkiler ve metalaşma sürecini daha iyi yorumlamamızı sağlayacaktır.

Beyoğlu 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı ilk olarak, 13.06.2006 gün, 961 sayılı İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi kararı ile uygun bulunmuş ve İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna iletilmiştir. Ancak kurul, yaptığı değerlendirmenin ardından pafta ve plan notlarında düzeltmeler yapılması için İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne planı iade etmiştir. Gerekli revizelerin yapılmasının ardından plan, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun uygun görüşü ve İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi’nin 15.05.2009 gün ve 286 sayılı kararı gereği askıya çıkarılmıştır. Böylece Taksim Camii, Tarlabası gibi yenileme alanları, Emek Sineması, Taksim Kışlası gibi ihya kararları ile Galata Port, Haliç Tersaneleri projeleri de ilgili planla birlikte meşrulaştırılmıştır (Mimarlar Odası, 2012). Ayrıca alt ölçekteki planlarda veya kentsel tasarım projelerinde belirlenmesi gereken hükümlerin 1/5000 ölçekli nazım imar planında yer alması ile plan

hiyerarşine aykırı uygulamaların olduğu, Şehir Plancıları Odası tarafından tespit edilmiştir (ŞPO, 2008).

1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı'nın onaylanmasının ardından, 1/1000 Ölçekli Beyoğlu İlçesi Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı hazırlanır. İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 25.11.2010 tarih ve 2659 sayılı kararı ile kabul edilen plan, Beyoğlu Belediye Başkanlığı'nda askıya çıkartılarak onaylanır. 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nâzım İmar Planı ile Beyoğlu Kentsel Sit Alanı içerisinde yer alan, Karaköy Liman ve Rıhtım Turizm Alanı, Park Otel Turizm Alanı ve Galata Bölgesi Turizm Alanları plan sınırları dışına çıkartılmış, kent bütününden kopuk ve ayrıcalıklı düzenlemeler ile Beyoğlu bölgesi ve etkileşim alanları, parçacıl bir şekilde ele alınarak bütünü yok sayan bir anlayış geliştirilmiştir (Mimarlar Odası, 2012).

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 12 Haziran 2011 genel seçimleri öncesi yaptığı bir konuşmada, Taksim Projesi'ni seçim vaadi olarak kamuoyu ile paylaşır. Seçimlerin hemen ardından, Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne ait 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Plan Tadilatları, 16.09.2011 tarih ve 2111 sayılı kararı ile İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nde onaylanır. 1/5000 ölçekli ve 1/1000 ölçekli meri plan paftaları üzerine, plan onama sınırı içindeki alan, “*Meydan Alanı ve Taşıt Yoludur. Meydan alanı, Taksim Meydanı ile Taksim Gezi Parkı ve yakın çevresi*” (İBB, 2011) olarak belirlenir ve proje kapsamında aşağıdaki hususlar yer alır:

Tarlabaşı Bulvarı - Cumhuriyet Bulvarı araç trafiği, AKM Önü ve Taksim Anıtı çevresinde bulunan araç yollarının yer altına alınacağı, bahsi geçen alanların yayalara bırakılacağı, Oteller Bölgesi olarak anılan bölgenin İstiklal Caddesi'ne erişiminin trafik kesişmesiz olacağı, yapılması planlanan proje ile tüm bu alanların birleştirileceği ve toplamda 98.000 m²'lik yayalaştırılmış alan elde edileceği (İBB, 2011)

Ayrıca “09.02.2011 gün ve 4225 sayılı İstanbul II Nolu K.ve T.V.K.B. Kurulu Kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen “Taksim Kışlası” Kentsel Tasarım Projesi ile bir bütünlük içerisinde değerlendirilecektir” (İBB, 2011) maddesi karara eklenerek, namevcut bir yapının kültür varlığı olarak tescili meselesi gündeme gelir. Söz konusu proje, İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

tarafından 4 Ocak 2012 tarihinde uygun bulunarak, askı süresinin ardından onaylanır. Böylece Taksim Yayalaştırma Projesi ve dönüşüm süreci de başlatılır.

Şekil 23: Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi Meydan Görünümü
Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/topcu-kislasi-projesinde-yeni-karar/230739>

3.3. Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi Üzerinden İktidar ve Mekân İlişkisi Üzerine Bir Okuma

Lefebvre'nin “mekânı global ölçekte tahayyül etme ve ele alma kapasitesi ile sayısız yol yordamla mekânın parçalanması arasında” (2014, s. 357), olarak ifade ettiği çelişki üzerinden mekân, oluşan çelişkiler neticesinde parçalanma ve yeniden üretiminin gerçekleştiği bir yer halini alır (Işık, 2005, s. 40). Kapitalizm mekânı bütün olarak tahayyül etme arzusundayken bir taraftan da kentsel mekânı parseller birikimi olarak üretir ve şekillendirerek dönüştürür (Baş, 2014, s. 12). Böylece mekân, homojen ancak aynı zamanda parçalara ayrılmış hem soyut hem de somut nitelik taşır (Lefebvre, 1991, s. 341). Homojen özelliği, ayrımları ve farklılıkları ortadan kaldırır, parçalı özelliği de ihtiyaç ve işlevlere göre mekânı böler. Dolayısıyla mekân “hem bütün ve kırık hem de genel ve parçalı” bir görünüme kavuşur (Lefebvre, 2014, s. 358).

Bu çerçeveden bakıldığında Taksim’de de bütüncül bir yaklaşım yerine “*Turizm Alanı*” veya “*5366 Sayılı Yasa Uyarınca Uygulama Yapılacak Alan*” gibi çeşitli tanım ve gerekçeler altında, parçaların bütünden ayrıldığı bir süreç yürütüldüğü görülebilir. Bütüncül planlama anlayışı tahrip edilerek, özel yasalara dayanan rant odaklı, ayrıcalıklı plan kararları alınmıştır (Mimarlar Odası, 2012). Ayrıca bu dönem, parsel bazlı uygulamalar ile mekân parseller birikimi olarak üretilmiş, parçacıl plan düzenlemelerinin, ulaşım, topografya, siluet gibi çeşitli verileri dikkate almadan gerçekleşmesi neticesinde, kentin bütününden kopuk, kent parçaları oluşmuştur (Ercan, 2007, s. 71).

Lefebvre’ye göre mekân, tüketime yönelik olarak tahsis edilmiş ve nüfusun bazı bölümlerine yasaklanmış yerlere; çalışma mekânları, boş vakit mekânları, gündüz veya gece mekânlarına bölünebilir (2014, s. 325). Harvey’e göre: “*mekânın bireysel ve sosyal amaçlarla tahsis edilmesi ve kullanımıyla, özel mülkiyet, devlet, hâkim sınıflar ve diğer sınıfsal ve sosyal güç formları aracılığıyla mekân üzerinde hakimiyet kurulması arasında süreli bir gerilim*” (2017, s. 250) meydana gelir. Bu gerilim homojen mekânın daha da bölünmesine neden olur. Ayrıca *genel-parcel* arasındaki çelişki stratejik düzeyde daha da artar. Stratejik düzeyde kaynaklar her zaman hane, üretim ve tüketim birimleri üzerinden hesaplanarak yerleştirilir. Ancak hedefler ise genel ve küresel çapta belirlenir. Araçların niceliği ve belirtilen hedeflerin niteliği bakımından stratejik niyetlerle parçalanma sürdürülür. Tahakküm altında alınan, dağılan ve parçalanan her şey, iktidar mekânının homojenliği içinde birliğini korur (Lefebvre, 2014, s. 367). Bu açıdan bakarsak, Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi’ne ait 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Plan Tadilatları, plan bütünlüğünü bozarak, küresel sermayeye kentin entegrasyonu çerçevesinde soylulaştırma politikaları ve yapılaşmanın önünü açan bir çalışmadır. Plan çerçevesinde mekânı bölen iktidar kendi hegemonya alanını genişletmiştir.

1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda Beyoğlu bölgesinde, “*sanayiden ticaret ve hizmete dönüştürülecek bölgelerde kentsel yaşam kalitesinin artırılması için dönüşüm ve sağlıklılaştırma uygulamalarının yapılması*” (İBB, 2009, s. 805) öngörülmektedir. Ayrıca “*Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı, Hilton Kongre ve Sergi Merkezi, Askeri Müze Kültür Merkezi ve Cemal Reşit Rey Konser Salonları’nı içine alan*” (İBB, 2009, s. 253) Taksim civarındaki bölge, Kongre Vadisi olarak

tanımlanmıştır. 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı kapsamında, kenti finans merkezi olarak kurgulayan iktidar, bu amaca hizmet etmesi için başta Tarlabası olmak üzere bölgede kentsel dönüşüm uygulamalarıyla soylulaştırma politikalarına girişmiş, ardından kamusal mekânı sermaye lehine dönüştürmeyi hedeflemiştir.

Lefebvre'nin ifade ettiği *nitelik-nicelik* çelişkisinde hem geometrik mekân hem de toplumsal mekân nicel manipülasyona uğrar. Bu çelişkinin temelinde kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki çelişkinin, mekânsal bir hal alması bulunur (Ghulyan, 2017, s. 17). Lefebvre'ye göre mekânın mübadele edilebilirliği, *“yaşam alanının civarına, çevre, ara mekânlar, güzergâhlar ve donanımlar diye adlandırılan şeylere de elbette uzanan ciddi bir nicelendirmeye olur”* (2014, s. 343). Ancak kullanımın mübadeleye tam olarak kendini bırakmadığı gibi nitel olanda nicel olana teslim olmaz ve yeniden belirir. İnsanlar bir süre sonra, sermaye birikim alanı haline gelen devletin kontrolü altındaki nicelendirilmiş mekânı yani tüketim mekânını terk ederler. Lefebvre'ye göre bu süreç, *“tüketim mekânından boş vakitlere ve boş vakit mekânı içerisinde mekânın üretimine götüren”* (2014, s. 357) üçlü bir hareketle tanımlanır.

Lefebvre'ye göre turizm ve boş vakit mekânı, inşaat sektörüne ve mülk spekülasyonuna eklenerek büyük yatırım ve karlılık alanları haline gelir. Ayrıca büyüme dönemlerinde yıkılan tarihi mekânlar, ev, saray, askeri veya sivil yapılar da turizm ve boş vaktin hizmetine sunmak için yeniden ihya edilir. Büyük masraflarla yeniden inşa edilen bu yapılar, aslında yenileme yoluyla gerçekleştirilen taklit veya kopyalardır (Lefebvre, 2014, s. 362). Boş vakit mekânları tahakküm altındaki mekânın büyümesi anlamına gelir. İşlevsel ve hiyerarşik olarak düzenlenen boş mekân, Lefebvre'nin ifadesiyle *“üretim ilişkilerinin yeniden-üretimine hizmet eder”*(2014, s. 383). Boş vakit mekânları aynı zamanda geleneksel mekânların anıtsallığı ile potansiyel zevk ve sevinç alanları arasında yer aldığından, çelişkinin olgunlaştığı mekân konumundadır (Lefebvre, 2014, s. 383-385).

Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi kapsamında Topçu Kışlası'nın yeniden ihyasını, Lefebvre'nin yukarıdaki ifadeleri üzerinden değerlendirmek mümkündür. Projeye birlikte kışla, tarihi fonksiyonundan farklı olarak ticari bir yapı olarak işlevlendirilmiş, böylece boş vakit mekânı karlılık alanına dönüştürülmüştür. Rölevesi

bile bulunmayan bir yapının birkaç fotoğraf üzerinden rekonstrüksiyonunun yapılması halinde, kültür varlığı olmaktan uzak basit bir kopya olarak ortaya çıkacaktır.

Şekil 24: Topçu Kışlası

Kaynak: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/taksimde-topcu-kislasi-artik-imkansiz-26375680>

Topçu Kışlası'nın ihyası mekânın kamusal kullanımını sınırlandırırken, mekânın kullanım değeri yerine sermaye lehine değişim değerini öne çıkarır. Kışla ile, tüm kentlilerin kullandığı kamusal bir mekân kapalı bir mekâna dönüşecek, parkın kışla avlusuna dönüştürülmesiyle beraber de parkın içerisi denetim altına alınarak, kamusal mekân disipline edilebilecektir (Batuman, 2018, s. 176). Bu düzenlemelerle Henri Prost tarafından planlanmış, ondan da öte toplumsal ve mekânsal olanın hemhal oluşuyla üretilen kamusal mekânın kullanım değeri gözardı edilmekte, mekân işlevsel ve hiyerarşik olarak değişim değeri ile yeniden üretilmektedir.

Taksim'deki Narmanlı Han, Deveaux Apartmanı (Demirören AVM) ve Cercle D'orient binasının yenilenmesinde de mekân üretimindeki bu yaklaşım görülmektedir. Beyoğlu'nun sermaye lehine bir çekim merkezi haline getirilmesi neticesinde, kültür ve eğlence mekânları giderek alışveriş merkezlerine dönüşmüştür. Ayrıca bu dönüşüm kapsamında, Tepebaşı ve Talimhane gibi bölgeler, yerel kullanıcılarından soyutlanarak otel yatırımlarının merkezi haline gelmiştir (Özlü, 2016, s. 26).

Dönüşüm kapsamında ilk olarak Deveau apartmanı yıkılmış, aslı ile uyumsuz dış cephesi ve alışveriş merkezi olarak işlevlendirilen modern iç yapısı ile taklit bir proje, Demirören AVM inşa edilmiştir (Aksoy, 2019, s. 41). Emek, İpek ve Rüya Sinemaları ile İnci Pastanesi’ni içerisinde barındıran, Beyoğlu için önemli bir toplumsal hafıza mekânı, Cercle D'orient binası da taşıdığı tarihi ve kültürel değere rağmen, AVM’ye dönüştürülen diğer bir mekân olmuştur. Son olarak, Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Aliye Berger gibi ünlü sanatçı ve yazarlara ev sahipliği yapan, Beyoğlu’nun simge yapılarından biri Narmanlı Han da tarihsel bağlamına rağmen AVM’ye dönüştürülmüştür.

Bu örneklerin tümü Henri Lefebvre’nin niceliğin, niteliğin yeniden üretimdeki çelişkisini örnekler, genel-parsel çelişkisini gözlemlemeyi mümkün kılar. Lefebvre’ye göre *genel-parsel* çelişkisi sonucu *merkez-periferi* çelişkisi de meydana gelir. *Genel-parsel* çelişkisine ilişkin hareketi belirleyen *merkez-periferi* çelişkisi, merkezilik üzerinden tanımlanır. Merkezilik, zihinsel ve toplumsal mekân arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlayarak onları birbirine bağlar. Birikim noktası olarak belirlenen merkez, etrafından sonsuz sayıdaki noktalar sayesinde süreklilik kazanır. Yani merkez etrafında bir mekân yapısı örgütlenir ve yapı, forum, işlev ile pratik içerisine girer (Lefebvre, 2014, s. 397). Böylece mekânın tüm öğeleri iktidara tabi kılınarak tahakküm altına alınır (Lefebvre, 2014, s. 358).

Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi de iktidarın merkezilik yaratma projesi olarak saptanabilir. Lefebvre’ye göre “*her dönem, her üretim tarzı, her özel toplum kendi merkeziliğini*” (2014, s. 336) yaratmıştır. Günümüzde ise merkezlik, bütünsel olma eğilimi içerisinde. Lefebvre’nin ifadesiyle “*yüksek bir siyasal-devletçi ya da ‘kentsel’ - rasyonelliği tanımlama iddiasında bulunur*” (2014, s. 337). Kapitalizm, kamusal mekânı şekillendirerek, onu kontrol, güç ve sermaye birikimi aracı olarak kullanır. Küreselleşme süreciyle merkezileştirilen Taksim; kültür odaklı turizm merkezi, uluslararası kongre ve fuar alanı olarak tahayyül edilerek adım adım dönüşüme tabi tutulmuştur. Lefebvre’nin “*merkezileşmiş bölgeler her bir tarafa ışıldayarak, kültürel, ideolojik ve diğer etkileri uygularlar*” (2014, s. 330) tanımlaması Taksim için de geçerli ifadedir.

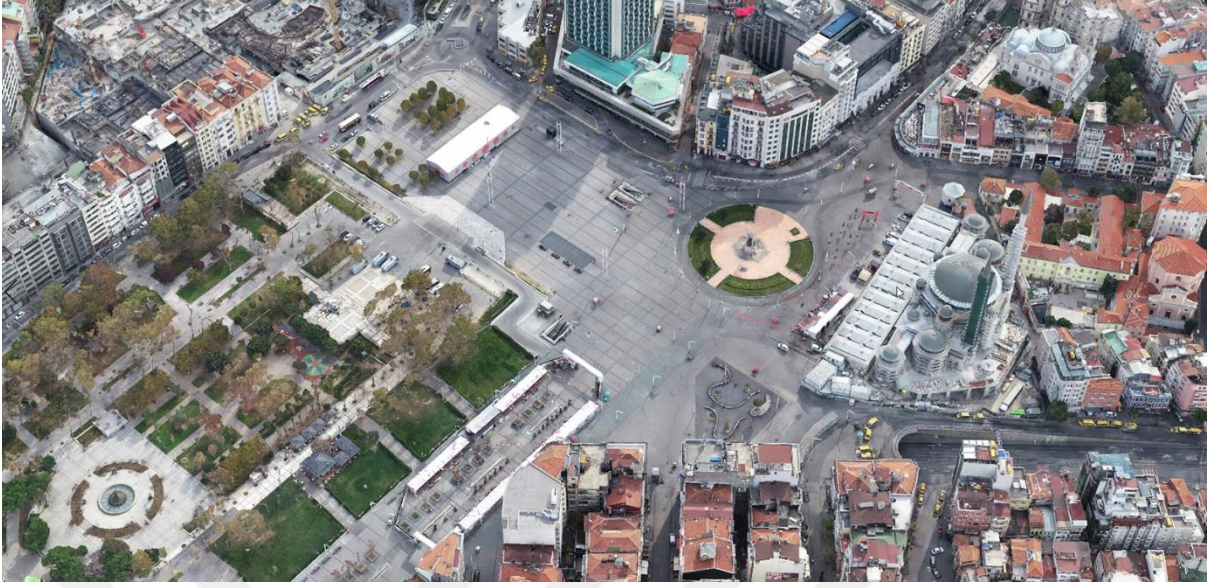
Kapitalizm bu dönemde mekânı menkulleştirerek de merkezileşme eğilimi gösterir. Menkulleştirme süreciyle birlikte aslında mekân, mübadele değeri kazanarak meta haline dönüşür (Lefebvre, 2014, s. 340-341). Bu çelişik süreç, mübadele değeri olmayan mekânı değersizleştirerek dönüşüme tabi tutar. Böylece kapitalist kullanıcılar ile toplum arasında da bir çelişki doğar (Lefebvre, 2014, s. 362). Lefebvre'nin aşağıdaki bu tanımlaması, yayalaştırma projesi ile Taksim'in dönüşümünü de özetler niteliktedir:

Yeşil alanlar ağaçlara, kavşak olmayan meydanlara, şehir içerisindeki parklara gelince bunlar bütün “topluluğa” kimi hoşluklar sağlamaktadır, ama bedelini kime ödetmeli? Belirli birisine getirisi olmayan bu mekânlar giderek yok olmaktadır. Ayakbastı parası nasıl ve kimden istenmeli? Üretici olmayan tüketim yatırımlara yol açmaz, çünkü hoşluktan başka bir şey üretmemektedir (Lefebvre, 2014, s. 361).

Bu süreçte Charles E. Lindblom'un statüko ile uyumlu, piyasacı bir anlayışla geliştirdiği aşamalı planlama yaklaşımının izlerini saptamak mümkündür. Lindblom bütünden kopuk bir şekilde, sistemin aksayan yönlerini adım adım değişikliklerle revize edilmesini önermiş, atılacak adımları piyasanın tepkisine göre belirlemiştir. Burada da benzer şekilde mekân, sermaye birikim aracı olarak görülerek piyasacı bir anlayışla, parçacıl olarak düzenlenmiştir. Parçalı üretim üzerinden merkeziyetçi bir yapı oluşturulmuş, adım adım dönüşüm hedeflenmiştir. Plan kararlarının da aşamalı planlama kuramında olduğu gibi çıkar gruplarının talep ve istekleri doğrultusunda hazırlandığı ifade edilebilir.

AK Parti'nin Taksim'de gerçekleştirmek istediği mekânsal dönüşüm projelerinden Taksim Camii inşaatı ve Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkımı tamamlanmış, Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi kısmen bitirilmiş, Topçu Kışlası'nın yeniden ihyası ise şimdilik iptal edilmiştir.

Batuman'ın ifadesiyle “*düşmanlık duyulan bir sembol*” (2019, s. 175) olarak görülen Atatürk Kültür Merkezi yıkılırken diğer taraftan muhafazakâr kesimin uzun zamandır hayalini kurduğu, İstanbul'un en önemli kamusal mekânında yükselen Taksim Camii inşaatı, mekân üzerindeki hegemonya mücadelesinin bugünkü kazananını işaret etmektedir.

Şekil 25: Taksim Meydanı Mevcut Görünümü

Kaynak: <https://konkur.istanbul/taksim/>

Şekil 26: Taksim Camii İnşaatı

Kaynak: <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-taksim-camiinin-serefeleri-tamamlandi>

SONUÇ

İstanbul’da iktidar-mekân ilişkisinin incelendiği bu tez çalışmasında, mekân üretiminin farklı plan ve dönemler üzerinden değerlendirilebilmesi için öncelikle Henri Lefebvre’nin mekân teorisi, mekânsal üçlü tanımı ve mekân dönemselleştirmesi kavramları ele alınarak, ana tartışmanın zemini hazırlanmıştır.

19.yüzyıldan itibaren İstanbul’da mekân üretiminin hazırlanan planlar üzerinden incelendiği bu tez çalışmasında; 1838-1923 yılları *tarihsel mekân*, 1923-1950 ve 1950-1980 yılları arası *soyut mekân*, 1980 sonrası ise *çelişkili mekân* tanımlaması getirilmiştir.

1838-1923 yıllar birikim mekânının oluşmaya başladığı, kentin geçirdiği süreçler sonucu mekânsal işlevin değiştiği ve mekânın üretiminde estetik kaygıların ön plana çıktığı dönemdir. Bu dönemde mekân, kendi imgesini bulmaya çalışarak özne haline gelmeye başlar. Baltalimanı Antlaşması sonucu açık pazar haline gelen kentteki sosyoekonomik yapının değişmesine paralel iktidarın mekâna yön verme çabaları görülmektedir. Haritalandırma ve planlama çalışmaları bu yönde atılan ilk adımlardır. Bu çalışmalar kapsamında gerçekleşen altyapı ve sokak örüntüsü gibi faaliyetler ile Lefebvre’nin tarihsel mekân üretimi gerçekleşir.

1923-1950 ve 1950-1980 dönemlerinde iktidarların tahakkümü altında düzensiz gelişimine izin verilen İstanbul, bir süre sonra kontrolden çıkarak, Tekeli’nin (2013, s. 356) ifadesiyle; “yağ lekesi gibi” büyüme eğilimi içerisine girer. 1923-1950 arası soyut mekân, Prost planları kapsamında Kemalist ideoloji doğrultusunda şekillendirilirken 1950 yılında Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle durum değişir. 1950’li yıllarında başı, Adnan Menderes’in uygulayacağı imar faaliyetlerinin hazırlıkları için çeşitli yasal düzenlemeler ile kurulan komisyonlar aracılığıyla Prost’un hazırlamış olduğu planların revizyonları gerçekleştirilir. 1956-1960 arasındaki dönemde ise Menderes’in imar faaliyetleriyle, soyut mekân üzerinde tahakküm kurma çabalarına şahit olunur. Planlı dönemin başlangıcı sayılan 1960-1980 yılları ise kentin düzensiz büyümesinin kontrol altına alınmaya çalışıldığı, sermaye baskısının artarak soyut mekânın küresel ekonomiye entegrasyon sürecinin başlatıldığı bir dönem olmuştur.

İstanbul’da 1980 sonrası dönemi ise çelişkili mekân olarak değerlendirmek mümkündür. Bu dönemde mekân kapitalizmin kontrolü altında birikim sürecinin parçası haline gelerek, sermayenin istekleri doğrultusunda yeniden üretilmiştir. Yoğun bir nicel manipülasyona tabi tutulan mekân meta olarak değerlendirilirken, tarihi ve doğal değerler kaybedilmiştir. 2002 yılı sonrası ise çelişkili mekânın üretimi hem yerel hem de merkezde iktidar olan AK Parti tarafından daha hızlı gerçekleştirilmiştir.

2011 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kamuoyu ile paylaşılan Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi’nin plan hazırlık süreçleri ve uygulamaları incelendiği zaman, Henri Lefebvre’nin çelişkili mekân tanımlamasında ifade ettiği *genel-parcel, nitelik-nicelik çelişkileri* daha iyi anlaşılmaktadır. Bu dönemde Taksim, parçacıl bir şekilde ele alınarak nicel manipülasyona tabi tutulmuş ve meta haline getirilmiştir. Neoliberal-İslamcı politikaların sentezlenmesi ve piyasacı anlayışın ürünü olan aşamalı (adım adım) planlama yaklaşımı sonucu, Lefebvre’nin soyut mekânı çelişkili mekâna dönüşmüş, mekân muhafazakârlaştırılırken aynı zamanda sermayenin hegemonya alanı genişletilmiştir. Ayrıca Lefebvre tarafından geliştirilen mekân üçlemesinin son parçası olan temsil mekânı kavramı üzerinden bir inceleme yapıldığında Taksim; planlama aracılığıyla, çeşitli imge ve sembollerle iktidarı simgeleyen, kullanıcıları ve onların eylemleriyle hayat bulan bir temsil mekânı olarak da değerlendirilebilmektedir.

Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi ile üretilen mekânsal sonucun kavramsal incelemesinin yapıldığı bu tez çalışması, meydanın yayalaştırma projesi ile aldığı hali analiz edecek saha araştırmalarına hazırlık niteliğindedir. Meydandaki mekânsal deneyimin bilimsel araştırmalara konu olması, bundan sonra gerçekleştirilecek projeler için yol gösterici olacaktır. Elde edilen mekânsal sonuç, mekânın üretim koşullarına sıkı şekilde bağlı olduğu yaklaşımını kullanan tezde, projenin aşamalı planlama kavramında tarif edilen yaklaşımla hazırlanmış olduğunun tespit edilmesi beklenen bir durumdur. Taksim Meydanı’nda, mekânın üretiminde hem sonuç hem de süreç, Lefebvre’nin çelişkili mekân olarak açıkladığı dönem ve niteliği ortaya koymaktadır. Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi planlamanın araçsallaştığı, mekânın iktidarın gücünü somutladığı bir Taksim Meydanı oluşumunu örneklemektedir.

Sonuç olarak Lefebvre'nin mekân kuramı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, İstanbul'da mekân her dönem iktidarların bir g sahası olmuştur. Mekânın retim süreçlerine müdahale eden iktidarlar İstanbul'da planlamayı arasallaştıarak, diyalektik içerisindeki algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân üzerinde güçlerini somutlaştırmak istemiştelerdir. Böylece ideolojinin bir parçası haline gelen, kurulu düzenin yani iktidarın mantığına göre dzenlenmişt mekân üzerinden topluma tahakküm kurulmaya alıılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akpınar, İ. Y. (2010). İstanbul'da Modern Bir Pay-ı Taht: Prost Planı Çerçevesinde Menderes'in İcraatı. *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)* (s. 167-199). içinde İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Akpınar, İ. Y. (2010). Modern İmgelerin Günlük Yaşamda Mekânlaşması: Prost'un Yeni Kamusalılıkları. *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent, 110-2010* (s. 68-80). içinde İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Aksoy, A. (2019). İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihanı. *Yeni İstanbul Çalışmaları* (s. 26-46). içinde İstanbul: Metis Kitap.
- Atılğan, G. (2015). Sanayi Kapitalizminin Şafağında. Atılğan C., Saraçoğlu C., Uslu A. (Ed.). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (s. 501-656). içinde İstanbul: Yordam Kitap.
- Balaban, O. (2017). İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi. T. Bora (Ed.). içinde, *İnşaat Ya Resulullah* (s. 17-32). İstanbul: Birikim Kitapları.
- Batuman, B. (2018). *Milletin Mimarisi Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilsel, C. (2010). "İstanbul'un Dönüşümleri": Prost Planlaması ve Modern Kent Yaratmak",. *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a Mimarlık ve Kent 1910-2010* (s. 49-68). içinde İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, .
- Bilsel, C. (2010). Serbest Sahalar: Parklar, Geziler, Meydanlar... *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması 1936 - 1951* (s. 349-374). içinde İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Bilsel, F. C. (2015). Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması. *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi cilt VIII* (s. 485-496). içinde İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları.
- Birand, M. A., DüNDAR, C., Çaplı, B. (1999). *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Boysan, B. (2010). İstanbul'un Sıçrama Noktası. *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen istanbul'a: Mimarlık ve Kent, 1910-2020* (s. 81-95). içinde İstanbul : Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

- Bumin, K. (1990). *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cansever, T. (1998). Ülke Ölçeğinde İstanbul'u Planlama., *İstanbul'u Anlamak* (s. 130-153). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon. Çağı: Ekonomi, Toplum ve. Kültür, Ağ Toplumunun. Yükselişi*, C.1. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2017). *Kent Sınıf İktidar*. İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Childe, G. (2006). *Kendini Yaratan İnsanlık* . İstanbul: Varlık Yayınları.
- Çavuşoğlu, E. (2016). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Çelik, Z. (2016). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.7). (1994). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.7). (1994). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Elgötz, H. (1934). İstanbul Şehrinin Umumi Planı., *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995* (s. 15-38). içinde İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- Engels, F. (2010). *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Eraydın, A. (2003). Kentleşme-Kalkınma-Nüfus. *Türkiye'nin Nüfus ve Kalkınma Yazını* (s. 33-39). içinde İstanbul : Türkiye Bilimler Akademisi.
- Erder, S., İncioğlu, N. (2013). *Türkiye'de Yerel Politikaların Yükselişi İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdikmen, O. (Ed.).(2013). *Türkiye'nin İlk Şehir Plancısı Aron Angel, İstanbul'un İmar ve Şehircilik Politikaları*. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Erdoğan, R. T. (2019). *Beraber Yürüdük Biz Bu Yollarda-2 Yeni Türkiye Vizyonu*. Cumhurbaşkanlığı Yayınları.
- Ersoy, M. (2012). *Kentsel Planlama Kuramları*. İstanbul : İmge Kitabevi Yayınları.
- Gül, M. (2013). *Modern İstanbul'un Doğuşu, Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gültekin, B. (2020). *Akp'nin Veda Senfonisi*. İstanbul: Tekin Yayınları.

- Harvey, D. (2015). *Umut Mekanları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2017). *Kent Deneyimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul : Metis Yayınları.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (1995, Kasım). 1/50.000 Ölçekli Metropoliten Alt Bölge Nâzım Plan Raporu. *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995*. içinde İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- İmar ve İskan Bakanlığı. (1963). Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı. *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995* (s. 193-208). içinde İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- İmar ve İskan Bakanlığı. (1980). 1/50000 Ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı. *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995* (s. 222-263). içinde İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (1994, Şubat). 1/50.000 Ölçekli İstanbul Büyükşehir Belediyesi Nâzım Plan Raporu içinde İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme Politikaları*. İstanbul : İmge Kitapevi.
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyder, Ç. (2013). *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında* . İstanbul: Metis Kitap.
- Kırdar, L. (1948). Erdikmen O. (Ed.) içinde, *Türkiye'nin İlk Şehir Plancısı Aron Angel, İstanbul'un İmar ve Şehircilik Politikaları*. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Kuban, D. (2010). *İstanbul Bir Kent Tarihi – Bizantion Konstantinopolis İstanbul*. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları .
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2016). *Kentsel Devrim*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi (2012). *TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi 41. Dönem Çalışma Raporu*. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları.

- Ozan, E. D. (2015). İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı. Atılğan C., Saraçoğlu C., Uslu A. (Ed.). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (s. 657-746). İstanbul: Yordam Kitap.
- Özcan, F. C. (2016). Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi. Kaynar M.K. (Ed.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 39-67). İstanbul: İletişim Yayınları .
- Öztan, G. G., Korucu, S. (2017). *Tutku, Değişim ve Zarafet 1950'li Yıllarda İstanbul* . İstanbul: Doğan Kitap.
- Pinnon, P. (2010). Arkeoloji Parkı. *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması 1936 - 1951* (s. 289-300). içinde İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Pinon, P. (2010). Atmeydanı ya da "Büyük Cumhuriyet Meydanı" ve Adalet Sarayı . *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)* (s. 279-286). içinde İstanbul : İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Prost, H. (1937). İstanbul'un Nâzım Planını İzah Eden Rapor. *Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934 -1995* (s. 80-99). içinde İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- Schmid, C. (2014). Henri Lefebvre, Kent Hakkı ve Yeni Metropol Anaakımı. N. Brenner, P. Marcuse, & M. Mayer içinde, *Kâr İçin Değil Halk İçin Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı* (s. 72-99). İstanbul: Sel Yayıncılık
- Sennet, R. (2014). *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şengül, H. (2012). Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. Ersoy M. (Ed.), *Kentsel Planlama Kuramları* (s. 64-69). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal ve Toplumsal Olanın Bilgibilim Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2013). *İstanbul'un Planlamasının ve Gelişmesinin Öyküsü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2014). *Modernizm, Modernite ve Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekiner, A. (2014). *Atatürk Heykelleri Kült Estetik Siyaset*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlıcılık Hınç, Nostalji, Narsisizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Turgut, S. (2007). İstanbul Planlama Çabaları: Sorunlar-Kaygılar. *TMMOB İstanbul Kent Sempozyumu*. 33-44. İstanbul: TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu.

Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yapar, S. (2018). *Modernleşme Projesinin Mekanı: Taksim Belediye Gazinosu (1939-1967)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Yerasimos, S. (1987). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. İstanbul : Belge Yayınları.

Süreli Yayınlar ve Diğer Yayınlar

Alkan, M. Ö. (2016). 27 Mayıs Darbesinin Anıt ve Heykelleri. *Atlas Tarih*.114-121.

Aslan, P. Y., Yavan, N. (2018). Mekânın Üretimi ve Lefebvre'in Mekânsal Üçlü Kavramsallaştırmasının Görünürlüğü: Gezi Parkı Örneği. *Planlama*. 302–314.

Avar, A. A. (2009). Lefebvre'in Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân Diyalektiği. *Dosya*. 7-16.

Baş, Y. (2014). Bir Meta Olarak Kent Biçiminin Tasarımı ve Üretimi. *İdeal Kent*. 13., 8-27.

Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun. (1984, 06. 27).

Bora, T. (1993). İstanbul'un Seçimi. *Birikim*. 56., 3-11.

Bora, T. (1995). Fatih'in İstanbul'u. *Birikim*. 76., 51.

Cumhuriyet Gazetesi. (1957, Ekim 21). Dün Taksim Mitinginde Celal Bayar Konuştu, Fakat İnönü Konuşamadı.

Cumhuriyet Gazetesi. (1969, Nisan 13). Kültür Sarayı Dün Törenle Hizmete Açıldı.

Cumhuriyet Gazetesi. (1995, Mayıs 28). Fetih Şöleni RP'nin Gövde Gösterisine Dönüştü.

Cumhuriyet Gazetesi. (1996, Mart 29). Cami Projesine "Mezar" Engeli.

Cumhuriyet Gazetesi. (1956, Eylül 24). Başvekil Beklenen Basın Toplantısını Dün Yaptı.

Cumhuriyet Gazetesi. (1960, Kasım 18). Belediye Encümeninin Kararları.

Cumhuriyet Gazetesi. (1986, Kasım 06). Dalan: Yıkırım ve Cezamı da Çekerim.

Cumhuriyet Gazetesi. (1982, Kasım 05). Gövde Gösterisi Yapmak İstemedik.

Ebniye Nizamnamesi. (1863).

- Ercan, E. M. (2007). Kentlerimizin İçinde Bulunduğu Planlama ve Yönetim Sorunları. *Planlama*. 2007/2., 69-73.
- Erkan, N. E. (2012). Ebniye Nizamnamelerinden Şehir Planlama Teorisine Uzanan Yol İstanbul da Şehir Planlama. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1-15.
- Ertuğrul, M. (1969, Mayıs 2). Taksimdeki Bina. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Ghulyan, H. (Cilt 26 Sayı 3, Temmuz 2017). Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi. 1-29.
- Gottdiener, M. (2001). Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru. *Praksis*. 2. 248-269.
- Günay, B. (2007). Gestalt Theory and City Planning Education. *Journal of the Faculty of Architecture-METU*. 93-113.
- Hürriyet Gazetesi. (1957 Haziran 02). Adnan Menderes İstanbul'un Fahri Belediye Başkanı Oldu.
- Işık, İ. (2005). Mekânın Toplumsal Kuruluşu. *mimar.ist Üç Aylık Mimarlık Kültür Dergisi*. 15., 39-41.
- İncedayı, D. (2002). Demokratikleşme Arayışında Kent ve Kullanıcısı. *mimar.ist, Üç Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi*. 5., 32-38.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2009). *1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı*.
- Kaygın, S. (2019). *Doğa Yasası Fikrinin Kökenlerine İlişkin Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Bilim Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Komisyon Azaları (1935). İstanbul Şehir Plânı., *Arkitekt Aylık Mimari, Şehircilik ve Tezyini Sanatlar Mecmuası*, 1935., 02.50., 50-68.
- Kotan, A. (2008, Temmuz). *Stratejik Mekansal Planlamada Kentsel Projeler: "Proje süreç Yönetimi"*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü
- Kurtar, S. (2012). Mekânı Yaşamak: Lefebvre ve Mekânın Diyalektik Oluşumu. *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu*. 1-8.
- Nişancı, E. (2003). Küreselleşme, Ulus Devlet ve Etik. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27-40.
- Özlü, N. (2016, Ekim). Dönüşen Beyoğlu Üzerine Notlar: Cercle d'Orient ve Emek Sineması Örneği. *mimar.ist*. 57., 24-29.

- Prost, H. (1948). İstanbul'un Arkeolojik Durumu ve Tarihî Âbideleri. *Arkitekt Aylık Yapı, Şehircilik ve Tezyini Sanatlar Mecmuası*. 235-236 .
- Prost, H. (1948). İstanbul. *Arkitekt Aylık Mimari, Şehircilik ve Tezyini Sanatlar Mecmuası*.(1948-03-04 (195-196)), 82-85.
- Prost, H. (1948). İstanbul. *Arkitekt Aylık Mimari, Şehircilik ve Tezyini Sanatlar Mecmuası*, (1948-07-08), 169-170.
- Resmi Gazete. (1930, Nisan 14). 1580 sayılı Belediye Kanunu.
- Resmi Gazete. (1980, Aralık 11). Millî Güvenlik Konseyi Kararı. (17187), 11.
- Şengül, H. (2015). *Gezi Başkaldırısı Ertesinde Kent Mekânı ve Siyasal Alanın Yeni Dinamikleri*. METU Journal of the Faculty of Architecture, 1-20.
- Tanzimat Fermanı. (1838, Kasım 03).
- TBMM. 10.Dönem 4.Yasama Yılı 47.Birleşim Tutanakları. (1957, Şubat 26). 910.
- Tekeli, D. (2006). Cumhuriyetin Binaları. *Türkiye Mühendislik Haberleri*. 30-63.
- Tekeli, İ. (2020). *Arredamento Mimarlık*.(340 Mayıs-Haziran 2020), 64-66.
- Türkmen, A. (2020). Neoliberal Kentlerin Neo Osmanlı Görkemi. *Arredamento Mimarlık*. (340 Mayıs- Haziran 2020), 78-80.
- Yassıada Yüksek Adalet Divanı. Anayasayı İhlal Davası Tutanakları. (1961, 4-17). *1961/8 İstimlak Yolsuzluğu Davası*. İstanbul.
- Yuncu, B. (2017). *Exploring literary space through 'The Spatial Triad' by Henri Lefebvre in the museum of innocence*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

İnternet Kaynakları

- Berlin Unter Den Linden Bulvarı, 1939. <https://timeline.com/these-photos-show-what-everyday-life-under-fascism-looked-like-72944c31f5ce> (19 Haziran 2020).
- Durbaş, R. (2017, Kasım 09). AKM'nin Kaderi. *BirGün Gazetesi*. <https://www.birgun.net/haber/akm-nin-kaderi-189131> (09 Mart 2020).
- Erdoğan, R. T. (1994, Mart 16). *İlhan Kesici, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Seçimleri, Projeler, Ali Baransel, TRT*. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=2MqqW0RIfhI> adresinden alındı (10 Mart 2020).

- Evren, K. (1982, Kasım 04). *Devlet Başkanı Org. Kenan Evren'in İstanbul Konuşması*. <https://www.youtube.com/watch?v=MU04WcsUhlE> adresinden alındı (07 Mart 2020).
- Henri Prost'un Taksim Meydanı Düzenlemesi. <https://expositions-virtuelles.citedelarchitecture.fr/prost/06-CHAPITRE-06-DOCUMENTS-07.html> (Ağustos 2020).
- İnönü Gezisi <https://blog.iae.org.tr/sergiler/taksim-gezi-parkinin-tarihcesi> (30 Haziran 2020).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2011, Eylül 16). *Beyoğlu İlçesi Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne ait 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Plan Tadilatları*. <https://www.ibb.istanbul/CouncilDecision/RefIdIndex?refId=35972> adresinden alındı (6 Mart 2020).
- J.A. Bouvard'ın Beyazıt Meydanı için tasarımı, 1902. <http://www.doganhasol.net/beyazit-meydaninin-oykusu-beyazit-meydani-bugunku-haline-nasil-geldi.html> (19 Haziran 2020).
- Orta Çağ Kent Planı, Delft-Hollanda https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Delft_1580_Braun_Hogenberg.jpg (15 Haziran 2020).
- Sarayburnu'nda Yer Alan Atatürk Heykeli. <https://tr.pinterest.com/pin/97460779423787329/> (10 Ağustos 2020).
- Sümer Kenti Ur'daki Ziggurat. <https://www.nkfu.com/antik-sumer-kenti-ur-hakkinda-hersey-nerededir-tarihi-kalintilar/> (06 Haziran 2020).
- Şehir Plancıları Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi. (2008, 12 16). *Beyoğlu Kentsel Sit Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve Plan Notları Değerlendirme Raporu*. http://www.spoist.org/Pdfler/diger_raporlar/gorusler/Beyoglu_Plan_ve_Plan_Notlari_hk_Odamiz_gorusu.pdf adresinden alındı (05 Mart 2020).
- Şehir Plancıları Odası. (2018, 122). *Mekan Politikadır; Millet Bahçeleri İktidar İdeolojisinin Mekansal Boyutta Yeniden Üretilmesinin Bir Aracıdır*. <http://www.tmmob.org.tr/icerik/spo-mekan-politikdir-millet-bahceleri-iktidar-ideolojisinin-mekansal-boyutta-yeniden> adresinden alındı (01 Haziran 2020).
- Taksim Camii İnşaatı. <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-taksim-camiinin-serefeleri-tamamlandi> 06 Eylül 2020).
- Taksim Meydanı'nda Geçit Töreni. <http://www.eskiistanbul.net/1205/taksim-meydani> (30 Haziran 2020).
- Taksim Meydanı Mevcut Görünümü. <https://konkur.istanbul/taksim/> (06 Eylül 2020).

- Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi Meydan Görünümü. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/topcu-kislasi-projesinde-yeni-karar/230739> (11 Ağustos 2020)
- Taksim Süngü Anıtı. <https://t24.com.tr/foto-haber/bir-taksim-fotoromani,3537> (01 Ağustos 2020).
- Topçu Kışlası. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/taksimde-topcu-kislasi-artik-imkansiz-26375680> (11 Ağustos 2020)
- Tekeli, İ. (2001). *Dünya Kenti Olma Süreci İçinde Akımlar Mekanını Biçimlendiren İstanbul*.https://www.academia.edu/29852280/D%C3%BCnya_Kenti_Olma_S%C3%BCreci_%C4%B0%C3%A7inde_Ak%C4%B1mlar_Mekan%C4%B1n%C4%B1_Bi%C3%A7imlendiren_%C4%B0stanbul (07 Nisan 2020).
- Yeni İstanbul Gazetesi, 7 Eylül 1955. <https://tr.pinterest.com/pin/357825132880836460/> (04 Ağustos 2020).